

METALAŞAN TURİZM

Metalaştırılan
Hayvanlar

Turizmin Ahlaki Sorumluluğu
Olabilir mi?

EDİTÖRLER
PROF. DR. EBRU GÜNLÜ KÜÇÜKALTAN
YRD. DOÇ. DR. S. EMRE DİLEK

METALAŞAN TURİZM Metalaştırılan Hayvanlar

PROF. DR. EBRU GÜNLÜ KÜÇÜKALTAN - YRD. DOÇ. DR. S. EMRE DİLEK

EDİTÖRLER

METALAŞAN TURİZM

Metalaştırılan Hayvanlar

Turizmin Ahlaki Sorumluluğu Olabilir mi?

EDİTÖRLER

PROF. DR. EBRU GÜNLÜ KÜÇÜKALTAN

YRD. DOÇ. DR. S. EMRE DİLEK

Kişisel zevk ve tercihlerimizin ahlaki yükü, turizm sektörü içerisinde esaret altında tutulan hayvanlara yönelik ahlaki yüke ağır mı basmaktadır? Turizmin, metalaştırdığı hayvanlara yönelik hiç mi ahlaki sorumluluğu bulunmamaktadır? Kitap, söz konusu sorulara ilişkin cevaplar ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, turizm sektöründe hayvanların metalaştırıldığı alanlar belirlenerek eleştirel bir tahlil yapılmaktadır. Turizm sektöründe hayvanların metalaştırılmasına karşı çıkarak mevcut durumun bir eleştirisini yapmak ve turizmin ahlaki sorumluluğunu tartışmaya açmak bu kitabın temel amaçlarıdır. Nitekim Gary L. Francione'nin de dediği gibi: "Hayvanlar sadece meta olarak görülmeye devam ettikleri sürece, onlara karşı uygulanan muamelelerde anlamlı farklılıklar gerçekleşmez".

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No: 74/4 Kızılay ANKARA
Telt: +90312 418 20 10 Faks: +90312 418 30 20
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sk. Terakki Han No:16/62 Kat:1
Cahit Sıhhiye İstanbul Telt-Faks: +90212 513 13 04
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

Okuyucu öneri ve eleştirileri için
okuyucu@nobelyayin.com

facebook.com/nobelyayin

twitter.com/nobelyayin

twitter.com/nobelkitap

Yıllarca tutsak kalmış, ışkence g r m ş, metalaştırılmış ve
yitirilm ş hayvanlara...

Yolları ışık olsun...

Prof. Dr. Ebru G nl  K    kaltan

Hayvanları ve hayvan haklarını  nemseyen herkese...

Yrd. Do . Dr. S. Emre Dilek

“Hayvanlar sadece meta olarak görölmeye devam ettikleri sürece, onlara karşı uygulanan muamelelerde anlamlı farklılıklar gerçekleşmez. Günümüzde insan türünün ortak akıı çeşitli zihinsel değişimler geçirmiş olsa da, hayvanların meta olarak görülmesi yaklaşımında maalesef köklü bir değişiklik olmamıştır...”

Gary L. Francione, 2008

METALAŞAN TURİZM METALAŞTIRILAN HAYVANLAR TURİZMİN AHLAKİ SORUMLULUĞU?

Editörler

Prof. Dr. Ebru Günlü Küçükaltan
Yrd. Doç. Dr. S. Emre Dilek
2016

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.

YAYIN NO.: 1670

Turizm: 009

ISBN : 978-605-320-577-7

© 1. Basımdan Çeviri, Ocak 2017

Metalaşan Turizm Metalaştırılan Hayvanlar Turizmin Ahlaki Sorumluluğu?

Editörler: Prof. Dr. Ebru Günlü Küçükaltan, Yrd. Doç. Dr. S. Emre Dilek

Copyright 2016, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-

Dizi Editörü: Doç. Dr. Timur Aydemir -aydemir@nobelyayin.com-

Kahraman Boğaz -kahraman@nobelyayin.com-

Redaksiyon: Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Leyla Kurt-leyla@nobelyayin.com-

Kapak Tasarım: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-

Baskı ve Cilt: Özgem Matbaacılık Ltd. Şti. Sertifika No.: 19478

Tel: 0 312 341 62 36 ANKARA

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Küçükaltan Günlü., Ebru., Dilek., Emre.

Metalaşan Turizm Metalaştırılan Hayvanlar Turizmin Ahlaki Sorumluluğu? /

Prof. Dr. Ebru Günlü Küçükaltan, Yrd. Doç. Dr. S. Emre Dilek

1. Basım, XIV + 176 s., 135x215 mm

Kaynakça var ve dizin yok.

ISBN 978-605-320-577-7

1. Hayvan Hakları 2. Hayvan İstismarı 3. Metalaştırma 4. Turizm Etiği
5. Hayvan Etiği 6. Sorumlu Turizm

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65

e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com

Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Kida ve Prefix

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ.
Ankara Büro: Mihhatpaşa Cad. No.: 74/4 Kat:1A ANKARA
Tel: +90312 418 20 10 Faks: +90312 418 30 20
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sk. Ferah Han No:16/62 Kat:1
Cağaloğlu-Fatih-İSTANBUL Tel-Faks: +90212 513 13 04
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com

Bölüm Yazarları

Kapitalizm–Turizm ve Metalaştırdıkları

Yrd. Doç. Dr. S.Emre Dilek / Batman Üniversitesi

Turizmin Ahlaki Sorumluluğu ve Hayvanlar Sorunsalı

Yrd. Doç. Dr. S.Emre Dilek / Batman Üniversitesi

Sorumlu Turizm ve Hayvan Refahı

Yrd. Doç. Dr. Eylln Babacan Aktaş / Pamukkale Üniversitesi

Turizm Cazibe Merkezleri ve Hayvan Kullanımı

Arş. Gör. Burçin Kırklar Can / Dokuz Eylül Üniversitesi

Hayvanlar Üzerinden Yaratılan Turistik Ürün Çeşitleri

Yrd. Doç. Dr. S.Emre Dilek / Batman Üniversitesi

Turistik Etkinlikler-Festivaller- ve Hayvanlar

Arş. Gör. Simge Kömürçü – Arş. Gör. Özgür Sarıbaş / İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Turistik Deneyime Hayvanların Dâhil Edilmesi

Arş. Gör. Sonay Kaygalak Çelebi / Dokuz Eylül Üniversitesi

Vegan ve Vejetaryen Turistler

Yrd. Doç. Dr. S.Emre Dilek / Batman Üniversitesi

Evcil Hayvan Sahiplerinin Turizme Katılım Sorunları

Arş. Gör. Nur Kulakoğlu Dilek / Batman Üniversitesi

Sosyal Girişimcilik ve Hayvanlar

Yrd. Doç. Dr. S.Emre Dilek / Batman Üniversitesi

Sonuç

Prof. Dr. Ebru Günlü Küçükaltan / Dokuz Eylül Üniversitesi.

İçindekiler

Giriş.....	1
Kapitalizm–Turizm ve Metalaştırdıkları	4
Turizmin Ahlaki Sorumluluğu ve Hayvanlar Sorunsalı.....	9
Sorumlu Turizm ve Hayvan Refahı	17
Turizmde Hayvanların Kullanımı	35
Turizm Cazibe Merkezleri ve Hayvan Kullanımı	37
Hayvanlar Üzerinden Yaratılan Turistik Ürün Çeşitleri	69
Turistik Etkinlikler–Festivaller ve Hayvanlar	85
Turistik Deneyime Hayvanların Dâhil Edilmesi.....	107
Vegan ve Vejetaryen Turistler	133
Evcil Hayvan Sahiplerinin Turizme Katılım Sorunları	143
Sosyal Girişimcilik ve Hayvanlar	163
Sonuç.....	169
Sözlük.....	173

Yazarlar Hakkında

BURÇİN KIRLAR CAN

Lisans öğrenimini Ege Üniversitesi Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu Turist Rehberliği bölümünde tamamladı (2009). Yüksek lisans derecelerini Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde Türk Sanatı (2012) ve Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Turizm İşletmeciliği (2013) alanlarında tamamladı. Hâlen Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmakta ve Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği programında doktora öğrenimine devam etmekte olup, ilgi alanları arasında turizm sosyolojisi, turizm rehberliği, kültürel turizm, sosyal turizm ve engelli turizmi yer almaktadır.

EBRU GÜNLÜ KÜÇÜKALTAN

Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimini Dokuz Eylül Üniversitesi Turizm İşletmeciliği alanında tamamlayarak, 2004 yılında Yrd.Doç.Dr., 2011 yılında ise Yönetim Organizasyon Bilim Dalı'ndan Doçent, 2016 yılında da Profesör. unvanlarını almıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü'nde Bölüm Başkanı ve aynı fakültede dekan yardımcılığı görevlerini yürütmektedir. Dr. Ebru Günlü Küçükaltan, İnsan Kaynakları Yönetimi, Yönetim ve Organizasyon, Stratejik Yönetim, Turizm Sosyolojisi dersleri vermektedir. En iyi bildiri ve Emerald Literati Network tarafından Literati Network Awards for Excellence 2012'de En İyi Katkı Yapan Yazar ödülleri bulunan Dr. Günlü Küçükaltan'ın araştırma

ilgi alanlarını kadın çalışmaları, hayvan hakları, turizm sosyolojisi, örgütsel davranış ve stratejik yönetim oluşturmaktadır.

EYLİN BABACAN AKTAŞ

Lisans öğrenimini Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümünde (2000), Yüksek Lisans öğrenimini Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Programında tamamladı (2004). Doktora derecesini Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'ndan aldı (2010). Hâlen Pamukkale Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nde Yardımcı Doçent olarak görev yapmakta olup, ilgi alanları arasında pazarlama iletişimi, etkinlik yönetimi ve halkla ilişkiler yer almaktadır.

NUR KULAKOĞLU DİLEK

Lisans öğrenimini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Seyahat İşletmeciliği Bölümünde (2009), Yüksek Lisans öğrenimini Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda tamamladı (2014). Hâlen Batman Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları kültürel farklılıkların yönetimi, kültürel zekâ ve turizm psikolojisidir.

SEBAHATTİN EMRE DİLEK

Lisansını 2009 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nda, yüksek lisansını 2012 yılında yine aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği A.B.D.' nde tamamladı. 2012 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği A.B.D.'nda doktora programına başladı. Ocak 2016 tarihinde "Turizmin Hayvanlara Dair Ahlaki Sorumluluğunun Meta Eleştiri Bağlamında Değerlendirilmesi" adlı doktora tez çalışmasını başarıyla savunarak Dr. unvanını almaya hak kazandı. Hâlen Batman Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nda Yrd. Doç. Dr. olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları arasında turizm sosyolojisi, turizm ve hayvan etiği, sürdürülebilir turizm ve yeşil pazarlama bulunmaktadır.

SONAY KAYGALAK ÇELEBİ

Lisans öğrenimini Balıkesir Üniversitesi Turizm Fakültesi Turist Rehberliği Bölümü'nde tamamladı (2009). Yüksek Lisans derecesini Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'ndan aldı (2012). Hâlen Dokuz Eylül Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine devam etmekte olup, Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü'nde ÖYP'li araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Çalışma alanlarını turizm sosyolojisi, turist rehberliği, sürdürülebilir turizm, kültürel turizm, otantiklik ve diaspora oluşturmaktadır.

SİMGE KÖMÜRCÜ

İzmir Atatürk Lisesi'nden 2004 yılında mezun olup, aynı yıl Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü'nü kazanmıştır. 2009 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisansa başlamış olup, "Otel İşletmelerinde Çalışan Kadınların İşten Ayrılma Eğilimlerinde İşyerinde Romantizmin Ardılları: Cinsel Tacizin Rolü" konulu tez çalışmasını 2011 yılında tamamlayarak Yüksek Lisans programından mezun olmuştur. 2011 yılından bu yana Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı'nda Doktora programına devam etmektedir. Doktora tezinde "Etkinlik Turizmi Kapsamında İnanç Etkinlikleri: Engellilerin İnanç Etkinliklerine Katılımı" konusunu araştırmaktadır. 07 Şubat 2012 tarihinde İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü'nde Araştırma Görevlisi kadrosuyla göreve başlamıştır.

ÖZGÜR SARIBAŞ

Malatya Cumhuriyet Lisesi'nden mezunu olup 2007 yılında Akdeniz Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulunu kazanmıştır. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı'nda Yüksek lisansa başlamış olup Yüksek Lisans eğitimini yatay geçiş ile İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı'nda bitirmiştir. Yüksek Lisans Tezi'nde "Turistlerin Rekreasyon Faaliyetlerine Katılımlarını

Etkileyen Unsurlar: Antalya ve İzmir Örneği” konusunu araştırmıştır. Şu anda İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı’nda Doktora (İngilizce) programına devam etmektedir. 8 Şubat 2013 itibariyle İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Bölümü’nde Araştırma Görevlisi kadrosuyla göreve başlamıştır.

Giriş

“Yıllar önce hukuk fakültesinden bir arkadaşımın hamster’ını sahiplenmiş-tim. Bir gece hamster hastalandı, ben de acil hizmet veren bir kliniği ara-dım. Veteriner, acil ziyaretler için asgari ücretin 50 dolar olduğunu söyledi ve bana 3 dolara ‘yenisini’ alma imkânım varken neden o hamster için bu kadar masraf yapmak istediğimi sordu. Buna rağmen hamsterı o veterinere götürdüm ama bu olay, hayvanların ekonomik meta statüsünü net biçimde idrak etmemi sağladı”.

Francione (2008:304)

İnsanın doğanın bir parçası olduğu bilinci (Antik Çağ) ya da insanın ve doğanın, her ikisinin de Tanrı’nın yarattığı varlıklar ol-duğu inancı (Orta Çağ), doğal kaynakların kullanımını doğa le-hine sınırlamıştır. Ancak modern çağla birlikte doğanın canlılığı ve kutsallığı kavrayışı, yerini makine–doğa kavrayışına bırakmış ve insanın doğa ile ilişkisindeki kullanım hakkı genişletilmiştir. Endüstri devrimi ve kapitalizmin yükselişi, ‘doğanın efendisi’ ilan edilen insanın doğayla ilişkisinde radikal bir dönüşüme yol açmış-tır. Artık söz konusu olan insan–doğa ilişkisi değil, insanın mer-kezde doğanın ise arka planda yer aldığı, ‘insan–çevre’ ilişkisidir. Bu bağlamda, özünde kendisi de doğal çevrenin bir parçası olan insan, kendi varlık koşullarını üretmek, hayatını “sürdürülebilir!” kılmak, eğlenmek, kendini gerçekleştirmek gibi birtakım ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilmek adına çevreyi dönüştürmekte, doğ-rudan veya dolaylı olarak doğal kaynakları yok etmekte, aynı za-manda “insanmerkezci” yapısı ile kendi türü dışındaki canlılara yaşam alanı bırakmamaktadır.

Kapitalizmin merkezinde yer alan turizm sektörü için de bu durum geçerli olmakla birlikte, gerek turizm arzını oluşturanlar gerekse söz konusu arzı talep edenler açısından konunun dikkate alınması ve etik bir tartışma başlatılması gerektiği açıktır. Öyle ki, turizmin yalnızca yarattığı ekonomik olumlu etkilerden söz etmek ve sırf bu nedenle sürdürülebilir kılınmasını istemek makyavelist bir düşünce olacak, sürdürülebilirliğin felsefesi ile hiç de bağdaşmayacaktır.

Üretim ve tüketim odaklı yaşamı dikte eden, insanı yakaladığı hemen her yerde köşeye sıkıştıran, hangi alanda ve hangi durumda olursa olsun bir virüs gibi insanı saran ve etkisi altına alan “Pan-Kapitalizm”¹, zaten kapitalizmin sağ kolu ya da metaforu olarak adlandırılan turizmde de kendisini göstermekte ve iyiden iyiye yayılmaktadır. İşte bu durum, turistlerce, naif birer deneyimden ibaret olduğu zannedilen turistik hareketlerin, aslında pan-kapitalizmin turizmde kendi meşru zeminini güçlendirdiğini göstermekte ve otantiklik, macera, eğlence, doğal yaşam, hayvanlar vb. çekim güçleri ile doğal ve kültürel çevreye ait her unsurun tüketim mekanizması içerisinde yer alması gerektiğini empoze etmektedir. Bu nedenle de, doğal yaşam yok edilmekte, ekosistem zarar görmekte, hayvan hakları ihlal edilmekte, eğlence adına hayvanlar esaret altında tutulmakta, işkence ve hatta katliamlar yapılmakta, kısacası turizm için doğal çekim gücü olan doğal hayat yok edilmektedir. Nitekim, yunus gösteri merkezleri, hayvanların kullanıldığı sirkler, hayvanat bahçeleri, boğa/deve güreşleri, av turizmi gibi hayvan odaklı turizm faaliyetlerinin yanı sıra otellerde, restoranlarda hayvanların canlı canlı yenilmesi, hayvanlara yaşam alanları bırakılmaksızın gerçekleştirilen turistik yatırımlar, turistik bölgelerde yoğunlaşan ikincil konutlar nedeniyle sokak hayvanlarının sayısındaki artış ve beraberrinde yaşanan katliamlar gibi aslında pan-kapitalizm temelinde turizmin doğrudan veya dolaylı olarak neden olduğu olumsuz sonuçların giderek artması da söz konusu duruma örnek oluşturmaktadır.

Aslında, pan-kapitalizm temelinde gerçekleşen “*insanmerkezci*” tüm bu olumsuz yapının ardında yatanın, insanların kendi hayatlarını tüketim odaklı bir yaklaşım ile şekillendirmeleri, başka bir ifade ile kendi hayatlarını ahlaki bir sınavdan geçirmemeleri olduğu söylenebilir. Nitekim, insanmerkezciliğin, etik ilkelerin yalnız insan için söz konusu olduğunu, insan gereksinim ve çıkarlarının en yüksek değer, hatta tek değer olduğunu ileri süren bir felsefi gö-

¹ Pan, bütün-tüm anlamı veren Yunanca önektir. Argın (2009:2) kapitalizmin vehametini vurgulamak adına bu kavramı kullanmaktadır.

rüş olduğu göz önünde bulundurulduğunda (Tepe, 1999:48), pan-kapitalizmin himayesindeki turizmin de bu merkezîyetçiliği güçlü bir şekilde içinde barındırdığı açıktır.

Nitekim Hall ve Brown (1996:46), çalışmalarında turizmin gelişiminde hayvan hakları ve hayvan refahı konularının göz ardı edildiğini ifade etmekte ve bu konudaki çalışmaların da artması gerektiğinin altını çizmektedirler. Yine Çalık ve Çiftçi (2013:45), hayvanların şov ve eğlence amaçlı olarak turizm sektöründe yoğun bir şekilde kullanılmalarının hak ve refah bağlamında değerlendirilmesinin eksikliğine vurgu yapmaktadırlar. Bunun yanı sıra Singer (2002), Degrazia (2006), Regan (2007), Francione (2008) gibi pek çok hayvan hakları teorisyenleri hayvanların metalaştırılmasına karşı çıkmakta ve onların da “eşit gözetilme ilkesi”ne bağlı olarak hakları ve ahlaki statüleri olabileceği üzerine düşüncelerini ifade etmektedirler. Ayrıca bu etik tartışmayı turizm sektörü açısından değerlendiren ve kitaplaştıran Fennell (2012) ve Markwell (2015) de turizm çalışmalarının hayvan etiği konusunda yetersiz olduğunu söylemektedirler.

Sonuç olarak, tüketim uğruna doğal hayatı yok etmek ne kadar kolaysa, onarma uğruna yeniden üretim de o kadar zordur. Dolayısıyla çözüm, doğa-insan bağıntısı üzerine geçmişten devşirilen bilgeliklerin değerini saklamakla beraber, nitelikçe yeni ve radikal düşüncülerin ortaya çıkması ve içselleştirilmesinde saklıdır (Nutku, 1999:20). Belki de bu düşünüm, “Gaianizm”² felsefesi ve onun öğretileri noktasında şekillenmelidir. Böylelikle insan-doğa ilişkisi de dönüşüme uğrayarak, doğanın ve doğanın bir parçası olan hayvanların tamamen metalaştırıldığı bir sistemin de önüne geçilebilecektir. Bu kitabın amacı ve turizm-hayvanlar ilişkisine yakından bakarak tam da söz konusu düşünümüne zemin hazırlamaktır. Başka bir ifade ile turizm faaliyetine katılmanın/ zevk ve tercihlerimizin/eğlencenin ahlaki ağırlığının, hayvanların sömürülmesi ve esaret altında tutularak işkence görmeleri karşısındaki ahlaki ağırlığımıza ağır basıp basmadığı yönündeki etik bir soruyu tartışmaya açmak ve bu bağlamda mevcut durumu ortaya koyarak tartışmanın hangi zemin üzerinde şekillenebileceğini okuyucuya sunmaktır.

² Ana doğa'nın kutsallığı etrafında şekillenen, yeryüzünü zayıflatmaya ve kaynak-yoğun yaşam tarzlarına kesinlikle karşı olan, hiçbir sistemin ekosistemden daha üstün olmadığına inanılan bir felsefedir.

KAPİTALİZM–TURİZM VE METALAŞTIRDIKLARI

Kitabın giriş bölümünde Argın (1992)'ın da ifade ettiği biçimde sözü edilen pan-kapitalizm, asıl olarak yeni kapitalizm/örgütsüz kapitalizm³ olarak adlandırılan içinde bulunduğumuz döneme işaret etmektedir. Geç modernlik, geç kapitalizm, postmodernizm, postfordizm, örgütsüz kapitalizm ya da yeni kapitalizm olarak formüle edilen bu dönem, insana/topluma/doğaya dönük içinde barındırdığı kimi tehditler ve tehlikeler ile sosyal teorisyenlerin yoğun kaygılar beslemelerine yol açmaktadır (Aytaç ve İlhan, 2008:184).

Söz konusu bu kaygılar doğal olarak turizm için de geçerlidir. Öyle ki turizm ülkeler için yarattığı ekonomik değerler ile önemli bir hizmet sektörü konumundayken, diğer yandan toplumsal ve çevresel olarak yarattığı tehdit ya da tehlikeler ile de çeşitli kaygıları ortaya çıkarmaktadır. Bu kaygı ya da tehlikelerden birisi de turizm sektöründe hayvanların metalaştırılmasıdır.

Kapitalizmin turizm ile olan yakın ilişkisi, boş zamanın kapitalizm için gerekli ve hayati bir pazar olmaya başlaması ile açıklanabilir. Başka bir ifadeyle kapitalizmin, boş zamanının da meta değeri taşıyan bir alan olduğunu fark etmesi turizmin kapitalizmin ana damarlarından biri olmasına yol açmıştır. Argın'ın ifadesiyle, kapitalist sistemin artık temel amaçlarından biri her türlü boş zamanı “fethetmektir” (Argın, 1992:36). Bunun zeminini hazırlayan ise kapitalizmin odak noktasının püritanizmden hedonizme doğru kaymasıdır (Bozkurt, 2000). Başka bir ifadeyle, ritüel zevklerden arınmış, tembelliği/aylaklığı aforoz etmiş, bedensel hazzı denetim altına almış, çalışma ve üretmeyi bir anlamda dini ibadete dönüştürmekten çok artık eğlencenin, fiziki ve psikolojik hazzın, zevklerin, deneyimlerin önemli olduğu bir döneme geçiş yapılmıştır (Osmanlı ve Kaya, 2014).

İşte bu noktada turizm faaliyetlerini de içine alan boş zamanın artık bireysel dinginlik, düşünsel derinlik ve özgür tercihlerin zamanı olmadığı, kapitalizmin kârı artırmak için ürettiği metaların, kurgusal yaşam deneyimlerinin, alışveriş etkinliklerinin, paket eğlencelerin, medya gösterimlerinin ve kaçışçı eğilimlerin adresi hâline geldiği ifade edilmektedir (Aytaç, 2005). Dolayısıyla kapitalizmin bu hükümlerli turizmi de, kültür dâhil olmak üzere dokunduğu her

³ “Yeni kapitalizm/örgütsüz kapitalizm” terimi, John Urry, Scott Lash ve Claus Offe tarafından ileri kapitalizmin ekonomisi, devleti ve sivil toplumunda sosyoekonomik gruplarda gözlenen parçalanmayı ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

şeyi metaya çevirmeyi amaçlayan bir sistemin parçası hâline getirmiştir. Böylelikle, kapital ve tur kavramları “izm” son ekinde buluşarak meta üretim zincirini genişletmek ve aynı oranda tüketimi artırmak amacıyla bir araya gelen türdeş akımlar olmaya başlamışlardır.

Kapitalizm ve turizm arasındaki bu sıcak ilişki zamanla turizmin her alanında kendini göstererek canlı-cansız, soyut-somut ayrımı gözetmeksizin hemen her şeyi metalaştırarak tüketime sunan, kâr dışında hiçbir şeyi erdem kabul etmeyen bir hâl almıştır. Bu durum, turizmin kendi ahlaki sorumluluğunun “para” dışında ne olduğu sorusunu akla getirmektedir. Başka bir deyişle, yalnızca ekonomik yönüyle araçsallaştırılmayan bir turizm, kapitalist sistem içerisinde hangi yönüyle var olabilecektir. Turizm, Marx’ın “kapitalizm gölgesini satamadığı ağacı keser” sözündeki kapitalizmin himayesindeki ağacı mı yoksa doğanın bir parçası olan ağacı mı ön planda tutmalıdır.

Söz konusu bu sorular, turizmin felsefi zeminde etik bir tartışmaya ihtiyaç duyduğunu ve bu tartışmanın turizmin geleceği ya da yaygın tabirle sürdürülebilir kılınması adına önemli olduğunu göstermektedir. Öyle ki, sadece üreten ve tüketen bir turizmin geleceğinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda, özellikle Bauman (1997) ve Debord’un (2014) söyledikleri turizm ile ilişkilendirilerek değerlendirildiğinde, turizmin metalar dünyasından ibaret olduğu ve söz konusu metaların gösteriden ya da göstergeden öte olmadığı sonucu çıkmaktadır. Nitekim Bauman (1997:83), metaların değişim (mübadele) değerlerinin ortadan kalktığını ve yarar işlevinden çok gösterge işlevinin bulunduğunu vurgularken, Debord (2014) ise metaların şenlikli bir gösterinin unsurları olduğunu ifade etmektedir. Onlar tüketim kültürünün egemenliğindeki dünyanın metalar dünyası olduğunu söylerken, buradan yapılacak olan çıkarımın turizmin de metalaşan ve metalaştıran bir yapıda olduğudur.

İşte turizmin canlı-cansız, soyut-somut ayırt etmeksizin her türden şeyi metaya çeviren yapısı, insan dışı hayvanlar⁴ için de geçerlidir. Nitekim daha önce de belirtildiği bu kitap Singer’ın “Hayvan Özgürleşmesi” adlı eserinde altını çizdiği şekilde (Singer, 2002:31), insan olmayan hayvanlara karşı her nerede yaşıyor olursa olsun

⁴ Singer (2002), Degrazia (2006), Regan (2007), Francione (2008) gibi yazarlar hayvan etiği tartışmalarında türçülük kavramından hareket ile insan – hayvan ilişkisinden söz ederken bu kavramı kullanmaktadırlar. Başka bir ifade ile insan ve hayvan ayrımı yaparak türçü bir bakış açısını değil insan ve insan olmayan /insan dışı hayvanlar şeklinde bir bakış açısıyla konuyu tartışmaktadırlar.

bütün baskı ve sömürülerin sona ermesini istemekte, insanlara farkındalık kazandırmayı amaçlamaktadır. Tek fark, söz konusu bu insanların turizm ile ister arz ister talep noktasında ilişkide olmalarıdır.

Hayvanlar binlerce yıldır insan eğlencesi uğruna kullanılmakta, katılımcıların/seyircilerin eğlenceli bulduğu yunus şovları, sirkler vb. numaralar için eğitilmekte, rodeo, at yarışı, tazi yarışı, boğa ya da deve güreşi, avcılık gibi “spor” adı altında yapılan faaliyetlerde eziyete uğramakta, kısacası insanlar tarafından birer performansçıya ve yarışçıya dönüştürülmektedir (Regan, 2007). Regan’ın ifade etmiş oldukları temelde hayvanların birer meta hâline dönüşmeleri ile ilgilidir. Hiç şüphesiz bunun sorumlusu ise kapitalizm sarmalındaki turizm ve onun bileşenleridir. Bu nedenledir ki Regan kendi kitabında ve felsefesinde kafeslerin, havuzların boşalmasını istemekte ve gösteri yapan hayvanların tamamının serbest bırakılmasını istemektedir. Ancak bunun olabilmesi, turizmin hayvanları birer ürün olarak görmemesi ve onları turistlere/ziyaretçilere pazarlamaması ile birlikte, tüketicilerin de bu tür bir “zevk” ten kendilerini mahrum bırakmak istemeleri! ile gerçekleşebilir.

Söz konusu bu durum kapitalizm-turizm ilişkisi temelinde bir meta eleştirisi ile mümkün olabilir. Bu da geçmişten beri süregelen Marksist tartışmaların turizm bağlamında ele alınması ve bu bağlamda, metaların üretim sürecinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Turizmin gerek akademik çalışmalarda gerekse sektörel uygulamalarda ele alınış biçiminin sürekli olarak; “nasıl turizmden daha fazla para kazanılabilir, verimlilik nasıl artırılabilir, bir destinasyon daha iyi nasıl pazarlanabilir” türünden salt maddiyatçı bakış açısı, bir bakıma sürdürülebilir kılınmak istenen turizmin de önündeki en büyük engellerden birisidir. Bu nedenle hayvanlar üzerinden yapılacak olan bir meta eleştirisi yalnızca hayvanlar ve turizm ilişkisini değil, aynı zamanda turizmin tüm paydaşlarına yönelik de bir eleştiri olacaktır. Bu bir anlamda eleştirel kuram açısından turizme bakmak ve söz konusu kuramın da karşı çıktığı gibi var olan bilim dallarının yalnızca o anki duruma odaklanarak kötü bir durumun nasıl düzeltileceği ve düzlüğe çıkılacağından çok, o kötü durumun altında yatan sebeplerin neler olduğu yönündeki düşünümü de ortaya koymak olacaktır. Başka bir deyişle hem turizmin bileşenlerinin çıkarlarını göz ardı etmemek –ki bu pek mümkün olamamakta– hem de turizmin metalaştırdığı hayvanların refahına ve haklarına saygı göstermemenin, onları ahlaki bir statüden mahrum

bırakmanın temelinde yatan nedenleri tartışabilmektir.

İşte bu noktada, turizmin ve turizm çalışmalarının ekonomi ya da işletme odaklı makyavelist paradigmadan eleştirel paradigma-ya doğru kayması ya da kayabilmesi turizmde metalaşmaya ilişkin tartışmaların da yapılabilmesine olanak verecektir. Öyle ki pek çok yazar da söz konusu duruma vurgu yaparak özellikle küreselleşme, sürdürülebilir turizm, Marx'ın ekonomi politikası gibi konular ile turizmin metalaştırdıklarına dair eleştirel yazılar yazmakta ve araştırmalar yapmaktadır (Ioannides ve Debbage, 1998; Gibson, 2009; Bianchi, 2009, 2011; Fletcher, 2011; Mosedale, 2012; Tillotson, 2013). Bu çalışmaların sayısının artması Bianchi (2009) "eleştirel dönüşüm (critical turn)" olarak adlandırdığı bir paradigmaya geçişi de kolaylaştıracaktır. Böylelikle hem teorik anlamda hem de pratikte turizmin eleştireliliği artacak ve bu durum turizmde metalaşan her türlü çevresel (ekosistem, insan dışı hayvanlar vb.) ve sosyolojik (kültür, dil, otantiklik vb.) konunun tartışılmasına yol açacaktır. Bu tartışmalar ise farklı düşünümelerin ortaya çıkmasına neden olacak ve turizmin meta üretim zinciri içerisindeki ekonomik araçsallığı farklı zeminlerde de eleştirel bir bakış açısı kazanacaktır.

KAYNAKÇA

- Argın, Ş. (1992). Kapitalist toplumda işin ve işgücünün kaderi: Fordizmden post-fordizme. *Birikim Dergisi*, 41 (1), 16-28.
- Argın, Ş. (2009). Krizden önce, krizden sonra: Yaşlanan insanlık, gençleşen kapitalizm. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Aytaç, Ö. (2005). Kapitalizm ve boş zaman. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 2005, 1-22.
- Aytaç, Ö. ve İlhan, S. (2008). Yeni kapitalizmin kaotik evreni: Belirsizlik, sömürü ve ahlaki kriz. *DEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 182-210.
- Bauman, Z. (1997). Özgürlük, Çev. Vasıf Erenus, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Bianchi, R. V. (2009). The 'Critical Turn' in tourism studies: A radical critique. *Tourism Geographies*, 4 (11), 483-504.
- Bianchi, R. V. (2011). Tourism, capitalism and marxist political economy. *Political Economy of Tourism: A Critical Perspective* içinde ss.17-37, Ed. Jan Mosedale, Abingdon: Routledge.
- Bozkurt, V. (2000). Püritanizmden hedonizme yeni çalışma etiği. Bursa: Al-esta Yayınları.
- Çalık, A. Ö. ve Çiftçi, G. (2013). Animal ethics in tourism. *International Journal Of Business and Management Studies*, 1 (5), 43-53.
- Debord, G. (2014). Gösteri toplumu ve yorumlar (5. Basım), Çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Degrazia, D. (2006). Hayvan hakları, Çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Fennell, D.A. (2012). Tourism and animal ethics, New York: Routledge.
- Fletcher, R. (2011). Sustaining tourism, sustaining capitalism? The tourism industry's role in global capitalist expansion. *Tourism Geographies*, 13(3), 443-461.
- Francione, G. L. (2008). Hayvan haklarına giriş: Çocuğunuz mu köpeğiniz mi?, Çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gibson, C. (2009). Geographies of tourism: critical research on capitalism and local livelihoods. *Progress in Human Geography*.
- Hall, D. ve Brown, F. (1996). Towards a welfare focus for tourism research. *Progress in Tourism and Hospitality Research*, 1 (2), 41-57.
- Ioannides, D. ve Debbage, K. (1997). Post-fordism and flexibility: The travel industry polyglot. *Tourism Management*, 4 (18), 229-241.
- Markwell, K. (Ed.) (2015). Animals and tourism: Understanding diverse relationships, UK: Channel View Publications.
- Mosedale, J. (2012). Political economy of tourism: A critical perspective. New York: Routledge.
- Nutku, U. (1999). Doğa – insan bağının yeniden üretilmesi için üç ilke. *Felsefelogos Ekoloji Felsefesi ve Etiği*, 2 (6), 20.
- Osmanlı, U. ve Kaya, S. (2014). Püritanizm'den hedonizm'e değişen boş zaman kavramı. *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, 5, 1-14.
- Regan, T. (2007). Kafesler boşalsın: Hayvan haklarıyla yüzleşmek, Çev. Serpil Çağlayan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Singer, P. (2002). Hayvan özgürleşmesi, Çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tepe, H. (1999). Çevre etiği: Toprak etiği mi yoksa insan etiği mi?. *Felsefelogos Ekoloji Felsefesi ve Etiği*. 2 (6), 48.
- Tillotson, M.D. (2013). Indigenous capitalism through tourism?: A case study of economic development in native Southeast Alaska (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). University of Washington.

Turizmin Ahlaki Sorumluluğu ve Hayvanlar Sorunsalı

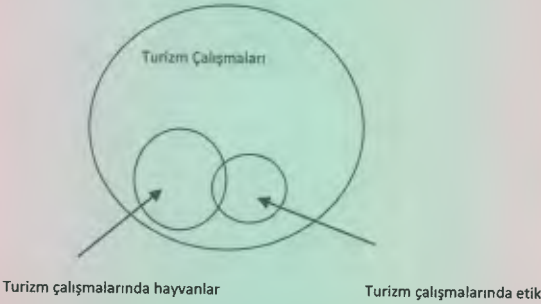
“1934’ten 1998’e kadar, her İşçi Günü’nde (Eylül ayının ilk pazartesi), ABD’de Pennsylvania’nın küçük Hegins kasabasında bir canlı hayvan vurma festivali düzenleniyordu ve yasaklanana kadar da bu etkinlik devam etti. Katılımcılar etkinlikte yer almak için dünyanın her yerinden bu bölgeye gelmekteydi. Yıllık etkinlikte kafeslerden tek tek salıverilen yaklaşık 5.000 güvercin katılımcılara hedef olmaktaydı. Vurulan kuşlardan çoğu –Hayvanlar Fonu’na göre kuşlardan dörtte üçünden fazlası– yaralanmakta ama hemen ölmemekteydi. Bazıları her bir yarışmacı atış hakkını tamamlayana kadar atış alanında bırakılmakta, bazıları da yaraları yüzünden yavaş yavaş ölecekleri yakınlardaki ağaçlığa kaçmaktaydı. Her bir atışın tamamlanmasının ardından küçük çocuklar yaralı kuşları topluyor ve onları üzerlerinde zıplayarak, kafalarını kopararak, varillerin kenarına hızla çarparak ya da diğer ölmekte olan ya da ölü güvercinlerin içinde boğulmaları için varillere daldırarak öldürmekteydi. Hem atıcılar hem de çocuklar bu eylemleri alenen herkesin gözü önünde gerçekleştiriyordu. Binlerce seyirci ahşap tribünlerde oturup yemek-içmek ve atıcılarla çocukları alkışlamak için para ödüyordu”

Degrazia (2006: 12).

Yazarın kitabında anlatmış olduğu bu etkinlik, yapılan eylemlerin –güvercinlerin zevk için vurulmaları, ezilerek öldürölmeleri, kafalarının koparılması vb.- ahlaki olup olmadığından ziyade hayvanların ahlaki bir statülerinin olup olmaması ile ilgilidir. Öyle ki, çocukları hayvanlara eziyet etmeye teşvik etmek ya da bir turizm etkinliği (festival) kapsamında yetişkinlerin çocuklarıyla birlikte ücret ödeyerek böyle bir zulme katılma istekleri zaten onlar için ahlaki sorumluluklarının olmadığını göstermektedir. Başka bir deyişle; turizm faaliyetine katılan kimi insanlar hayvanların ahlaki bir statülerinin olmadığını ve bu nedenle güvercinleri zevk için vurmanın da

ahlaki bir ağırlığının olmayacağını söylemektedirler. Dünya genelinde turizme katılanların hayvanları yalnızca birer metadan ibaret olarak görmeleri de, bu bağlamda turizmin ahlaki sorumluluğunun tartışmaya açılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu, hem turizme katılanlar açısından, hem turizmde kullanılan hayvanlar açısından önemli bir konu olmakla birlikte, turizmin sürdürülebilirliği açısından da dikkate alınması gereken ciddi bir konudur.

Nitekim bu kitabın amacı da en başta belirtildiği üzere, eğlencenin ahlaki ağırlığının, hayvanların esaret altında tutularak sömürülmesi karşısındaki ahlaki ağırlığımıza ağır basıp basmadığı yönündeki etik bir soruyu tartışmaya açmak ve bu bağlamda cevaplar aramaktır. Çünkü Fennell (2012)'in da dediği gibi turizm yazınında hayvanlar üzerinden yaratılan turizm türleri üzerine pek çok çalışma olmakla birlikte turizmde hayvan etiğini konu alan çalışma sayısı oldukça düşüktür. Bu durum Şekil 1' de gösterilmektedir (Fennell, 2012:7).

Şekil 1. Turizm Çalışmalarında Turizm, Hayvanlar ve Etik

Kaynak: Fennell (2012:7).

Pek çok yazarın çalışmalarında da Fennell'in bu görüşünü destekler nitelikte ifadeler bulunmaktadır. Örneğin; Hall ve Brown (1996) turizmin gelişiminde hayvan hakları ve refahının göz ardı edilen bir konu olduğunu söylerken, Hughes (2001) turizm endüstrisinin gelişimi adına hayvan haklarına ve refahına önem verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Bununla birlikte hayvan etiği, hayvan refahı gibi konular da yazında çeşitli çalışmalarda yer almaktadır. Örneğin; Cousquer ve Alison (2012) yapmış oldukları çalışmada, katırların turistik turlarda kullanımı üzerine rehberlerin ve tur liderlerinin etik sorumluluklarını değerlendirmişlerdir. Yine Packer ve arkadaşları (2014) Çinli ve Avustralyalı turistlerin doğa, hayvanlar ve çevresel konular (küresel

ısınma vb.) hakkındaki tutumlarını kıyasladıkları araştırmalarında Avustralyalı turistlerin Çinli turistlere oranla daha ekosentrik olduklarını ifade etmekte ve etik sorumluluk açısından daha sorumluluk sahibi olduklarını söylemektedirler. Tüm bu örnekler, turizmin hayvanlara ilişkin ahlaki sorumluluğunun hem arz hem de talep boyutunda gerek akademik çalışmalar ile gerekse sektörel uygulamalar ile ele alınması ve tartışılması gerektiğini göstermektedir.

Hem evcil hem de vahşi hayvanlar sürdürülebilir turizmin en önemli bileşenlerinden olmakla birlikte, aynı zamanda on binlercesi de üzerlerinden milyarlarca dolar gelir elde edilen sürdürülebilir turizmin birer çalışanı veya başka bir deyişle kölesi durumundadır (WSPA, 2012:6). Örneğin, yalnızca balinaları izlemeye giden 13 milyondan fazla insan bu faaliyet için dünyada 2.1 milyar dolar harcarken, aynı zamanda balina gözlemciliği alanında ortalama 3.300 tur operatörü ve acente faaliyet gösterirken çalışan insanların sayısı da tüm dünyada 13 bin civarındadır (IFAW, 2009; Hood, 2010). Yine A.B.D. Balık ve Vahşi Yaşam Birliği (US Fish & Wildlife Service) verilerine göre, kuş ve diğer vahşi yaşam gözlemciliği faaliyetlerinden her yıl A.B.D.'de yaratılan ekonomik değer 32 milyar dolar civarındadır (UNEP, 2012).

Bunun yanı sıra, özellikle Uzak Doğu ülkelerinde filler aracılığıyla “*fil safarisi*” adı altında turların yapıldığı, yine filler tarafından turistlere masaj yapıldığı bilinmektedir. Fillerin turizmde birer işçi olmaya başlamasıyla fil nüfusunda da önemli azalmalar meydana gelmiştir. Örneğin; Tayland'da 1900'lü yılların başında fillerin sayısı 100 bin civarındayken, 2009 yılı itibarıyla bu sayı turizmin hızla gelişimine paralel olarak ciddi bir oranda azalarak 4 bin civarına inmiştir (Kontogeorgopoulos, 2009:1). Söz konusu rakamlar özellikle sürdürülebilir turizm kapsamında yapılan faaliyetlerin başında hayvan odaklı turizm faaliyetlerinin bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sürdürülebilir turizm hayvanları turizm ürününün anahtar bir bileşeni olarak gördüğü sürece, uzun dönemli olarak onların sağlığını ve refahını da gözetmek zorundadır (WSPA, 2012:6). Öyle ki, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın belirtmiş olduğu gibi sürdürülebilir turizmin 12 hedefinden birisi de biyolojik çeşitliliği korumaktır (UNEP & WTO, 2006: 41).

Söz konusu bu durum yalnızca sürdürülebilir turizm ve türevleri (eko turizm, yeşil turizm, sorumlu turizm vb.) açısından değil, aynı zamanda vahşi yaşam turizmi (wildlife tourism) adı altında da gerçekleşmektedir. Genel olarak dört temel başlık altında ele alınmaktadır (Higginbottom, 2004:3);

- Vahşi yaşam gözlemciliği turizmi (Safari turları, balina gözlemciliği, kuş gözlemciliği vb.)
- Esaret altında bulunan vahşi yaşam turizmi (Hayvanat bahçeleri, sirkler, akvaryumlar, yunus parkları vb.)
- Av turizmi
- Balıkçılık turizmi (Olta Balıkçılığı)

Hayvanlar üzerinden yaratılan bu vahşi yaşam turizmi formları veya çeşitleri Bulbeck (1999) tarafından ise turistlerin hayvanlar ile karşılaştıkları yerler açısından otantik bölgeler, yarı otantik bölgeler ve sahnelenmiş bölgeler/gösteri bölgeleri olmak üzere üç farklı başlık altında ele alınmaktadır. Otantik bölgeler, hayvanların kendi doğal yaşam koşullarında yaşadığı, ait oldukları bölgeleri nitelerken; yarı otantik yerler ise safari turları için izin verilen yerler gibi hayvanların belli oranda kontrol altında tutulabildiği yerleri ifade etmektedir. Sahnelenmiş ya da gösteri bölgeleri olarak adlandırılan yerler ise hayvanat bahçeleri, akvaryumlar gibi turistlerin gözünde hayvanların sanki doğal ortamlarında olduğu hissini uyandıran ancak tamamen esaret altında oldukları yerleri ifade etmektedir (Bulbeck, 1999:132).

Bulbeck (1999) ve Higginbottom (2004)'ün ortaya koymuş oldukları kavramsal çerçeveye ek olarak, daha geniş bir bakış açısıyla başka bir kavramsal çerçeve de Cohen (2009) tarafından ortaya konulmuştur. Cohen, hayvanlar üzerinden yapılan turizm faaliyetlerinden çok turizmde insan-hayvan bağıntısı üzerinden bir çerçeve çizmektedir. Bu bağlamda Tablo 1'de Cohen'in ifade ettiği insan – hayvan ilişkisi ve boyutları görülmektedir.

Tablo 1. Turizmde İnsan-Hayvan İlişkisi Bağlamında Cohen'in Kavramsal Çerçevesi

Ortamlar	
Doğal	Mekan kavramı yok, hayvanlar tamamen özgür ve sınırlandırılmamış.
Yarı Doğal	İnsanlar tarafından yönetilen mekanlar, hayvanlar sınırlandırılmamış (Örneğin; Ulusal Parklar).
Yarı Yapay	Hayvanat bahçeleri, akvaryumlar, tematik parklar gibi vahşi yaşam görünümlü esaret altındaki hayvanlar.
Yapay	Evcilleştirilmiş, eğitilmiş ya da insanlaştırılmış hayvanlar ile yapılan hayvan gösterileri (Örneğin; Sirkler)

İlişkinin Türü	
Etkileşimsiz	Gözlem ya da fotoğraf çekimi (Örneğin;Balina gözlemciliği).
Etkileşimli	Hayvan ile insan arasında sembolik olmayan bir temas (Örneğin;Balık avlama).
İlişkisel	Hayvan ile insan arasında sembolik bir anlaşma, uyum, ilişki var.
Hayvanların Durumu	
Vahşi	İnsanların müdahil olmadığı.
Evcil	İnsanlar ilişki hâlinde (Örneğin;Kediler, köpekler).
İş için eğitilmiş	İnsanlar için çalışan (Örneğin;Filler)
Performans için eğitilmiş	İnsanlar için eğlence değeri taşıyan (Örneğin;Yunuslar)
Aracılar	
Aracısız	Doğrudan hayvan-turist birlikteliği ya da ilişkisi.
Rehberler	Hayvanlar ile ilişki kurmaya yönlendirilen turistler (Örneğin;Safari Turları)
Göstericiler/Performansçılar	Turistlere sunulan hayvanlar (Örneğin;Yunus Parkları, sirkler)

Kaynak: Cohen (2009:104).

Hall vd. (2004) ise Cohen'in ortaya koymuş olduğu bu kavramsal çerçeveden farklı olarak turizm sektörü içerisinde insan-hayvan ilişkisini 7 kategori altında ele almaktadır (Aktaran: Fennell, 2012:5):

- Keşfetmek için vahşi hayvanlar (balina gözlemciliği, kuş gözlemciliği),
- Karşılıklı etkileşim için evcil hayvanlar (evde beslenen kediler, köpekler),
- Gösteri için objeler (doğal yaşam parkları),
- Av için hedefler (balık avlama, sürek avı vb.),
- Eğitim kaynağı (Hayvanat bahçelerindeki bilgilendirmeler),
- Efsanevi ya da sembolik sunumlar (Müzelerdeki figürler, el yapımı turistik ürünler vb.),
- Yardımcı roller (turlarda katırların, eşeklerin kullanılması).

Örnekleriyle birlikte sözü edilen bu kategorilerin turizmde pek çok faaliyetin hayvanlar üzerinde yerine getirildiğini de göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin; Cloke ve Perkins (2005), Yeni Zelenda'nın Kaikoura kasabasını her yıl ortalama 1.5 milyon kişinin ziyaret ettiğini ve bunun yalnızca balinalar ile yunuslar sayesinde gerçekleştiğini ifade etmektedirler. Öyle ki yazarlar yaptıkları çalışmada, turistlerin balina gözlemciliğini “*özel, sihirli ve unutulmaz bir deneyim*” şeklinde ifade ettiklerini, yunus balıkları ile yüzmeyi ise “*nefes kesici, mutluluk verici*” bir deneyim olarak adlandırdıklarını söylemektedir (Cloke ve Perkins 2005: 915-918).

Hayvanlar vasıtasıyla turizm sektöründe büyük talep gören söz konusu turizm türleri, gerek sürdürülebilir turizm açısından gerekse vahşi yaşam turizmi açısından bütünsel bir sorgulamayı gerektirmektedir. Öyle ki, turizmin ahlaki sorumluluğu hayvan haklarını ve refahını koruyan, kollayan bir yapıda olduğu sürece turizm kendini sürdürülebilir kılabilir.

SONUÇ

Turizm yazınında turizm-etik, turizm-hayvan ilişkisi üzerine çeşitli çalışmalar olduğu ancak turizm ve hayvan etiği konusundaki çalışmaların yetersiz kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, uygulamada da hayvan odaklı turizm faaliyetlerinin çoğunlukla ahlaki bir sorumluluk içerisinde yerine getirilmediği bilinmektedir. Dolayısıyla hem teoride, hem de pratikte turizm paydaşlarının hayvan etiği konusunda bir farkındalığa ihtiyaç duydukları düşünülmektedir. Bu da ancak mevcut durumun ortaya koyularak, turizmin hayvanlara dair ahlaki sorumluluğunun eleştirel bağlamda değerlendirilmesi ile mümkün olabilir. Öyle ki turizmin ekonomik araçsallığı turizm sektörü içerisindeki pek çok etik tartışmanın önüne geçmekte ve hayvan etiği tartışmaları periferide kalmaktadır. Ancak uluslararası yazında pek çok yazar tarafından söz konusu tartışmanın eksikliğine vurgu yapılmakta ve turizm-hayvan etiği ilişkisi bağlamındaki çalışmaların sayısının artması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Özellikle Fennell'in 2012 yılında ortaya koymuş olduğu “Tourism and Animal Ethics (Turizm ve Hayvan Etiği)” adlı kitabı ile bu gereklilik ön plana çıkmış ve uluslararası yazında çalışmaların sayısında da belli ölçüde artış meydana gelmiştir. Fakat ulusal yazında turizmin ekonomik araçsallığının tahakkümü süregeldiğinden dolayı, bu tür eleştirel çalışmalar henüz yetersiz seviyededir. Nitekim bu kitabın

amacı da uluslararası yazında var olan “hayvanların turizm sektöründe metalaştırılması ve çeşitli alanlarda kullanılması” tartışmalarını ulusal zeminde de gerçekleştirebilmektir. Dolayısıyla Türkiye’de de turizm, hayvanlar ve etik kavramlarının bir arada ele alınması gerekliliği açıktır ve bu kitap bu türden bir düşünüm üzerine kurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Bulbeck, C. (1999). The nature dispositions of visitors to animal encounter sites in Australia and New Zealand, *The Journal of Sociology*, 35 (2), 129-148.
- Cloke, P. ve Perkins, H. C. (2005). Cetacean performance and tourism in Kaikoura, New Zealand, *Environment and Planning D: Society and Space*, 23 (6), 2005, 903-924.
- Cohen, E. (2009). The wild and the humanized: Animals in Thai tourism, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 20 (1), 2009, 100-118.
- Cousquer, G. ve Allison, P. (2012). Ethical responsibilities towards expedition pack animals: The mountain guide’s and expedition leader’s ethical responsibilities towards pack animals on expedition. *Annals of Tourism Research*, 39 (4), 1839-1858.
- Degrazia, D. (2006). Hayvan Hakları, Çev. Hakan Gür, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Fennell, D. A. (2012). *Tourism and Animal Ethics*, New York: Routledge.
- Hall, D. ve Brown, F. (1996). Towards a welfare focus for tourism research, *Progress in Tourism and Hospitality Research*, 1 (2), 1996, 41-57.
- Higginbottom, K. (2004). Wildlife tourism: An introduction. K. Higginbottom (Ed.), *Wildlife tourism: Impacts, management and planning* (ss. 1-14). Victoria: CRC for Sustainable Tourism.
- Hood, M. (2010). “Whale-watching a booming business”. Discovery News: Animals News. Retrieved from <http://news.discovery.com/animals/whale-watching-industry.html> (19.12.2015).
- Hughes, P. (2001). Animals, values and tourism: Structural shifts in UK dolphin tourism provision. *Tourism Management*, 22 (4): 321-329
- IFAW (2009). “Whale Watching Worldwide Tourism Numbers, Expenditures and Expanding Economic Benefits, A Special Report From the International Fund for Animal Welfare, 2009 http://www.ifaw.org/sites/default/files/whale_watching_worldwide.pdf (Erişim: 20.02.2016).
- Kontogeorgopoulos, N. (2009). The role of tourism in elephant welfare in Northern Thailand. *Journal of Tourism*, X (2), 1-19.
- Packer, J., Ballantyne, R., & Hughes, K. (2014). Chinese and Australian

tourists' attitudes to nature, animals and environmental issues: Implications for the design of nature-based tourism experiences. *Tourism Management*, 44, 101-107.

UNEP & WTO (2006). "A Study on the Benefits and Risks of a Fast Growing Tourism Activity and its Impacts on Species, The Study Report, 2006, http://www.cms.int/sites/default/files/document/ScC14_Inf_08_Wildlife_Watching_E_0.pdf (Erişim: 22.01.2016).

UNEP (2012). Green economy and trade: Tourism. <http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/GETReport/pdf/Chapitre%207%20Tourism.pdf> (Erişim: 21.12.2015).

WSPA (2012). The Contribution of Animal Welfare and Tourism for Sustainable Development, 2012 <http://www.responsibletravel.org/resources/documents/reports/Sustainable%20Tourism%20&%20Animal%20Welfare.pdf> (Erişim: 23.02.2016).

Sorumlu Turizm ve Hayvan Refahı

ÖZET

Bu çalışmada, turizmde hayvan refahına ve bu bağlamda sorumlu turizm yaklaşımına ilişkin bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak hayvanlara yönelik etik yaklaşımlara ve hayvan refahına ilişkin literatür incelenmekte ve ardından sorumlu turizmin hayvanlar ile ilgili turizm sorunsalına nasıl bir çözüm getirebileceği tartışılmaktadır. Bu doğrultuda, hayvan refahına ilişkin Beş Bağımsızlık ve 3R yaklaşımları, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü, Turizmin Etik Kodları içerisinde hayvanlara ilişkin bir maddenin eklenmesi önerisi, insan merkezci bir bakış açısı yerine ekomerkezci bir bakış açısının kazanılması, kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımı ve turizmde hayvan kullanımına yönelik “*eğlence, eğitim ve hayvan refahı*” ilkelerinin benimsenmesi önerisi gibi turizm literatüründe kendine yer bulmuş çeşitli çözüm önerileri tartışılmaktadır.

GİRİŞ

Hayvanlar turizmde pek çok farklı biçimde kullanılmaktadır. Kimi zaman yiyecek ve gastronomi turizmi kaynağı olarak kullanılırken, kimi zaman alıkonuldukları alanlarda veya vahşi doğada sergilenmekte, kimi zaman bir taşıma aracı olarak insanlığa hizmet etmekte, bazen insan eğlencesi için avlanmakta ve kimi zamansa bir destinasyonun imajının belirleyici ikonlarından biri hâline getirilmektedirler. Bu kullanım ise hem turizmin “özne” ve “nesne”lerine ve ötekilerine ilişkin tutumuna yönelik eleştirel bir bakışı, hem de etik açıdan sahip olunması gereken sorumluluğun tartışılmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada, turizmde hayvan refahına ve bu bağlamda sorumlu turizm yaklaşımına ilişkin bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak hayvanlara yönelik

etik yaklaşımlara ve hayvan refahına ilişkin literatür incelenecek ve ardından sorumlu turizmin hayvanlar ile ilgili turizm sorunsalına nasıl bir çözüm getirebileceği tartışılacaktır.

TURİZM VE HAYVANLARA YÖNELİK ETİK YAKLAŞIMLAR

Turizm insanlara, doğayla etkileşim sürecinde, hayvanlar ile de pek çok farklı biçimde etkileşimde bulunma olanağı sunan bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etkileşim, sadece evcil hayvanlarla değil, vahşi hayvanlarla karşılaşmayı da içermektedir (Cohen, 2009). Turizmin bu etkileşime aracılık etmesi ise etik açıdan önemli bir konuyu tartışmaya açacak niteliktedir. Bu sektör içerisinde kullanılan hayvanların hakları ve refahına ilişkin gerekli önlemler alınmakta mıdır? Turizmin öznesi “*insan*”, “*insan olmayan hayvanlar*” ile arasındaki ilişkiyi “*özne*” ve “*nesne*” ilişkisi üzerinden mi kurmaktadır? Yani turizm çekiciliklerinin temel hedef kitlesi olarak turistlerin “*özne*” olarak algılandığı bir sektör olan turizm, hayvanı insanın isteklerine ve beklentilerine uyum sağlayan, onları karşılayan bir “*nesne*” olarak mı görmektedir? Bu ve benzeri sorular, turizmde hayvanların yer aldığı tüm konumları yeniden değerlendirmeyi, eleştirmeyi ve etik açıdan tartışmayı gerektirmektedir.

Hughes (2001)’a göre insan olmayanların dünyasına yönelik çalışmalar incelendiğinde üç temel etik yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bunlar; a) çevresel etik, b) hayvan refahı ve c) hayvan hakları yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımlara ilişkin bilgi ve yaklaşımların, turizmin önemli faaliyetlerinden biri olan avcılığa ve hayvanların alıkonulduğu çeşitli ortamlara ilişkin aldıkları pozisyon Tablo 2’de gösterilmektedir. Tabloda da görülebileceği gibi bu üç yaklaşım, avcılık sporuna! ve hayvanların esaret altında olduğu çeşitli ortamlara (ki bu ortamlar turizm çekicilikleri arasında yer alırlar) yönelik farklı bakış açılarına sahiptir.

Çevresel etik yaklaşımı bakımından eko-sistemin bütünlüğü öncelikli bir kriter olarak dikkate alınırken, avcılık veya hayvan parkları, hayvanat bahçeleri, sirkler gibi turizm faaliyetleri ekosisteme zarar vermediği sürece uygun bulunabilmektedir. Bu çalışmanın ana konusu olan hayvan refahı ise insan ve hayvan arasındaki dengeyi kurmaya odaklanan bir yaklaşım olarak, iki turizm faaliyeti örneğine de bu çerçevede yaklaşır. Örneğin; bu yaklaşıma göre, avcılık sporu, öldürme eylemi “*insani*” bir biçimde yapılırsa veya hayvanın esaret altına alınması, eğitici (insan açısından) bir içerik taşıyorsa uygundur ancak sirkler, boğa güreşleri gibi sadece eğlence amaçlı ise uygun değildir. Görüldüğü gibi burada hayvanın söz konusu aktivitedeki rolü ve gördüğü muamele üzerine odaklanılmaktadır. Hayvan hakları yaklaşımında ise hayvanların zarar gördüğü ve doğal ortamlarından alıkonulduğu hiçbir uygulama doğru değildir ve kabul edilemez.

Tablo 2. Turizmde Hayvanlara Yönelik Etik Yaklaşımlar

Yaklaşımlar	Yaklaşımların Savundukları	Örnek 1: Avcılığa Bakışları	Örnek 2: Hayvanların Esaret Altına Alınmasına Bakışları
Çevresel Etik	Leopord yer etliği Bir eylemin etik olarak kabul edilebilmesi için genel olarak ekosistemin bütünlüğüne zarar vermiyor olması gerekir. Avcı ve av ilişkisinde olduğu gibi bir veya daha fazla türün sistematik olarak ortadan kaldırılması gibi kapsamlı bir etkisi olmadığı sürece bir hayvanın öldürülmesi kabul edilebilir. Hayvanların çıkarları ile insanların çıkarları arasında denge kurmaya çalışır. Bir hayvanın refahına ilişkin yaklaşım hayvanın eziyet edilme tehdidi altında kalması durumunda ortaya çıkar. Bu eziyet hapsedilmesi biçiminde de olabilir, vahşi doğada da gerçekleşebilir. Hayvanlara ahlaki bir önem verilmesi, insanlarla aynı konumda bir muameleye tabi olacakları anlamına gelmemektedir. Bazı hayvanların insan refahı veya genel olarak hayvan türlerinin refahı için eziyete maruz kaldıkları kabul edilmektedir.	Uygundur. Temel olan ekosistemin bütünlüğüdür, birey olarak bir hayvanın refahı değil.	Uygundur. Ekosistemin bütünlüğü bozulmadığı sürece.
Hayvan Refahı	Hayvanların çıkarları ile insanların çıkarları arasında denge kurmaya çalışır. Bir hayvanın refahına ilişkin yaklaşım hayvanın eziyet edilme tehdidi altında kalması durumunda ortaya çıkar. Bu eziyet hapsedilmesi biçiminde de olabilir, vahşi doğada da gerçekleşebilir. Hayvanlara ahlaki bir önem verilmesi, insanlarla aynı konumda bir muameleye tabi olacakları anlamına gelmemektedir. Bazı hayvanların insan refahı veya genel olarak hayvan türlerinin refahı için eziyete maruz kaldıkları kabul edilmektedir.	Uygundur. Öldürmenin “insani” bir biçimde yapıldığından emin oldukları sürece uygundur.	Uygun değildir Eğer bu alıkonulma sadece eğlence amacıyla gerçekleşiyorsa (sirkler, boğa güreşleri, yunus akvaryumları gibi) Uygundur Eğer bu alıkonma eğitimsel ve onarıcı, canlandırıcı veya iyileştirici bir amaçla yapılıyorsa (hayvanat bahçeleri gibi)
Hayvan Hakları	Bir hayvanın refahını ahlaki olarak olumsuz bir biçimde etkileyen her eylem yanlıştır. Bu yaklaşım, özellikle fiziksel ve psikolojik acıyı hissetme kapasiteleri nedeniyle hayvanlara ahlaki açıdan önem verilmesini söylemektedir.	Uygun değildir. Herhangi bir hayvanın doğal olmayan yollarla öldürülmesi ve bu yolla acı verilmesi onun haklarıyla gelişmektedir.	Uygun değildir.

Kaynak: Hughes (2001)’den özetlenmiştir.

Bu üç yaklaşımdan çevresel etik, insan ve hayvan etkileşimi ile ilgilenmemekte, sadece ekosistemin devamına odaklanmakta iken, hayvan refahı yaklaşımı insan odaklı bir bakışa ve hayvanın rolü ile gördüğü muameleye, çalıştığı, yaşadığı koşullara göre etkinlikleri değerlendirmektedir. Hayvan refahı yaklaşımı konuya insan odaklı ancak hayvanın ihtiyaçlarını da dikkate alan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvan hakları ise salt “*hayvan*” odaklıdır.

TURİZM YAZININDA HAYVAN ETİĞİ VE HAYVAN REFAHI

Çalışmanın bu bölümünde turizm literatüründe hayvan etiğine ve hayvan refahına ilişkin çalışmalar incelenmektedir. Bu doğrultuda öncelikle hayvan refahı yaklaşımı incelenecek ve ardından turizm literatüründeki çalışmalar değerlendirilecektir.

Hayvan Refahı

Hayvan refahı, hayvanların kullanımı ile ilgili bilimsel ve ahlaki sorular ile ilgilenen bir yaklaşımlar ailesidir (Fennell, 2013a:326). Barber ve Mellen (2008:41) hayvan refahını, “*bir hayvanın, fiziksel ve psikolojik sağlığı ile ilgili ölçümlerin bir kombinasyonu olarak belirlenen ortamlarındaki meydan okumalarla başa çıkabilme derecesi*” olarak tanımlamaktadırlar. Hill ve Broom (2009) ise Barber ve Mellen (2008) ile paralel olarak hayvan refahının bilimsel olarak ölçümlenebileceğini ve bu değerlendirmenin hayvanların içinde bulundukları ortam ile nasıl başa çıktıkları ve onlar için bunu yapmanın ne kadar kolay veya ne kadar zor olduğu ile ilgili olduğunu belirtmektedirler.

Grandin (2014) hayvan refahına ilişkin konuların iki biçimde ortaya çıktığını söylemektedir. Bunlardan birincisi, insanların eylemleri ile ortaya çıkan hayvanların istismar ve ihmal konusu, diğeri ise hayvan refahını iyileştirmek için değişmesi gereken süreç ve ekipmanlar ile ilgili refah konularıdır. Fraser (2009:507) ise hayvan refahını iyileştirmeye yönelik çabaların üç temel yaklaşım ve hedef üzerine odaklandığını belirtmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;

- **Temel Sağlık ve İşlev:** Bu yaklaşıma göre, hayvanların sağlık durumlarının ve fonksiyonlarının iyiliğine bakılmaktadır. Değerlendirme yöntemleri olarak hastalık, yaralanma, ölüm oranları ve üretim başarısı dikkate alınmaktadır.
- **Hissi Durumlar:** Bu yaklaşımda hoş olmayan hissi durumla-

rın (acı, korku vb.) en aza indirilmesi ve hayvanların normal hazlar yaşamalarına izin verilmesi düşüncesi hâkimdir. Değerlendirmede acı, korku, üzüntü, gerilim ve benzeri deneyimler göstergeler olarak dikkate alınır.

- *Doğal Yaşam:* Bu yaklaşım ise hayvanların türleri için doğal olan yaşama ve gelişme biçimlerine uygun bir yaşam sürmesinin sağlanmasına odaklanmaktadır. Değerlendirmede, hayvanın doğal davranışı ve bu davranışı göstermedeki motivasyon gücünü etkileyen unsurlara odaklanılmaktadır.

Görüldüğü gibi hayvan refahına ilişkin de çeşitli bakış açıları ve bu refahın sağlanıp sağlanmadığının denetlenmesi noktasında çeşitli ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Hayvan refahı yaklaşımına ilişkin bir literatür taraması yapıldığında yoğun olarak yiyecek üretimi ve çiftlik hayvanlarına ilişkin çalışmalara rastlanmaktadır (Spooners vd., 2014; Edgar vd., 2013). Deney ve laboratuvar hayvanlarına yönelik refah (Webster, 2014; Goodman vd., 2015), çalışan hayvanların refahı (Rahman ve Reed, 2014), hayvan refahının değerlendirilmesi (Barber, 2009; Fraser, 2009; Hill ve Broom, 2009) hayvan refahı çalışmalarında yoğunlaşan ana başlıklardan bazılarıdır.

Hayvan refahı ile ilgili önemli unsurlardan biri de Birleşik Krallık Çiftlik Hayvan Refahı Konseyi (UK Farm Animal Welfare Council) tarafından ortaya koyulan ve beş temel ilkedен oluşan hayvan refahının “Beş Bağımsızlığı”dır. Bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir (Farm Animal Welfare Council, 2014);

- *Açlık ve susuzluk yaşamama:* Sağlık ve zindeliğin sürdürülebilmesi için suya ve besin kaynaklarına erişimin mümkün kılınması,
- *Rahatsızlık yaşamama:* Barınak ve rahat bir dinlenme alanı gibi unsurları da içerecek şekilde uygun bir ortamın sağlanması,
- *Acı, yaralanma veya hastalık yaşamama:* Acı, yaralanma ve hastalıkları önleme veya teşhis ve tedaviyi hızla yerine getirme,
- *Normal davranışı ifade etme:* Hayvanın kendi türü ile birlikte olabileceği uygun bir alan ve olanaklar yaratmak,
- *Korku ve üzüntü yaşamama:* Zihinsel acıdan kaçınmak için gerekli koşulların ve tedavilerin yürütüldüğünden emin olmak.

Hayvan refahına ilişkin bu beş temel ilke çiftçilik, politika yapıcılar ve akademik çevrelerde bilinen ve kabul görmüş bir ilkeler dizisidir (McCulloch, 2013:959). McCulloch (2013) bu beş bağımsız-

liğin her birinin, hayvan refahına ilişkin kapsamlı bir analizin önemli bileşenleri olduğunu ve hayvan refahının amaçları olduğunu ifade etmektedir.

Hayvan refahına ilişkin söz edilmesi gerekli bir diğer etik ilkeler dizisi, 1950'li yıllarda özellikle deney hayvanlarına yönelik olarak ortaya çıkan "3R" (Reduction-Replacement-Refinement) yaklaşımıdır. Günümüzde deney hayvanlarının kullanımının söz konusu olduğu tüm kurumların etik sorumluluklar ilkeleri arasında yer verdiği bu yaklaşıma göre hayvan refahına ve etiğine yönelik üç ilke aşağıdaki gibidir (Altuğ, 2009);

- *Azaltma (Reduction)*: Mümkün olduğunca en az sayıda hayvan kullanarak en iyi sonuca varmak,
- *Yerine Koyma (Replacement)*: Omurgalı hayvanlar yerine, doku, omurgasız hayvanlar, yapay modeller, matematiksel yöntemler gibi farklı olanaklardan yararlanmak,
- *Geliştirme (Refinement)*: Hayvanların doğumlarından, deneylerde kullanılmalarının sonlandırılmasına kadar geçen süreçte rahatlarını ve mümkün olduğu kadar az acı duymalarını sağlamak için önlem almak.

3R yaklaşımını deney hayvanları odaklı bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Ancak hayvan etiği ve refahına ilişkin çalışmalar arasında geniş kabul görmüş bir ilkeler dizisidir. Diğer taraftan hayvan refahının beş bağımsızlığı ilkeler dizisi de özellikle çiftlik hayvanlarının refahına ilişkin çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. Hem Beş Bağımsızlık hem de 3R yaklaşımları, gelişmiş ölkeler bakımından düzenlemeler arasındaki yerlerini çoktan almış ve uygulamalar bu ilkeler çerçevesinde denetlenmeye başlamıştır. Ancak Rahmen ve Reed (2014) tarafından da belirtildiği gibi, hayvan refahı her ne kadar gelişmiş ölkelerin kalite standartları bakımından gündemine çoktan girmiş ve gerekli düzenlemeler gerçekteşirilmiş olsa da gelişmemiş ve gelişmekte olan ölkeler söz konusu olduğunda refaha ilişkin uygulamalar oldukça zayıftır.

Hayvan refahına ilişkin eleştiriler de yapılmaktadır. Fennel (2013:328) hayvan refahına yönelik bu eleştirilerin temel odak noktalarını şu şekilde sıralamaktadır; a) vurgunun hayvanların korunmasından uzaklaşması ve b) hayvan çıkarlarındansa ekonomik değerin yerleştirilmesi. Bu bağlamda daha önce söz edildiği gibi çevresel etik, hayvan refahı ve hayvan hakları yaklaşımlarına ilişkin farklılık bu eleştirilerde de kendini göstermektedir.

Turizmde Hayvan Etiği ve Refahı ile İlgili Çalışmalar

Turizmde hayvan hakları ve hayvan refahı ile ilgili çalışmalar çok sınırlıdır. Var olanlar ya bir kereliğine ya da üstün körü bir biçimde hayvan hakları ve refahını inceleyen çalışmalardır (Fennell, 2012a). Turizm ve hayvan hakları ve refahı ile ilgili öncü çalışmalardan birisini Hughes (2001) gerçekleştirmiştir. Hughes (2001) Birleşik Krallık'taki yunus izleme turizmine ilişkin esaret altında tutmaktan, vahşi doğada yunusları izlemeye yönelik değişimi hayvan hakları perspektifinden anlatmaktadır. Bir diğer çalışma Orams (2002) tarafından gerçekleştirilmiştir. Vahşi hayvanların beslenmesi faaliyetinin kimi örneklerde hem vahşi yaşamı hem de turistleri tehlikeye sokan tartışmalı bir uygulama olduğunu belirten Orams (2002), insan- hayvan etkileşiminin hayvanların tümüyle esaret altında tutulduğu ortamlar (hayvanat bahçeleri, akvaryumlar gibi), yarı esaret altında tutulduğu ortamlar (vahşi yaşam parkları ve rehabilitasyon merkezleri gibi) ve vahşi doğa olmak üzere üç ortamda gerçekleştiğini ifade etmektedir. Benzer olarak Cohen (2009) insan-hayvan etkileşiminin gerçekleştiği ortamları sınıflandırırken; Fennell ve Nowaczek (2010) bu etkileşimin ahlaki ve ampirik boyutlarına odaklanmaktadır.

Shani ve Pizam (2008) ise hayvanlara ilişkin etik yaklaşımlar çerçevesinde bu yaklaşımların turizm ve konaklama sektöründeki uygulamalara yönelik bakış açılarını incelemiştir. Özellikle hayvan haklarına ilişkin girişimlerin artması ve güçlenmesinin ve bu konuda bir kamuoyu oluşumunun turizm ve konaklama sektöründe faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar açısından da dikkate alınması gerektiğini belirten Shani ve Pizam (2008) hayvanlara yönelik turist çekicilikleri söz konusu olduğunda turizm ve otel endüstrisinin uyması gerekli üç önemli ilke önerisinde bulunmaktadır. Bu ilkeler çalışmanın öneri bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır (Bkz. Tablo 2). Duffy ve Moore (2011) ise fillerin kullanıldığı turizm faaliyetleri örneği üzerinden küresel düzenlemelere odaklanmaktadır. Yazarlar tur operatörleri için küresel düzeyde geliştirilen standartların yerel düzeye de benimsetilmesi gerektiğini ifade etmektedirler.

Turizm ve hayvan hakları yaklaşımını inceleyen Fennell (2012a) çalışmasında hayvan hakları teorisinin neredeyse tamamen turizme aykırı olduğunu tartışmakta, bu aykırılığı ise turizmin, hayvanları kendi yaşamlarının öznesi ve başlı başına amacı hâline getiren kendilerine özgü değerlerini göz önünde bulundurma konusundaki başarısızlığına dayandırmaktadır. Fennell'in turizm ve hayvan etiği

alanında yayınlanmış çok sayıda bilimsel çalışması bulunmaktadır (Fennell, 2012b; Fennell, 2013a; Fennell, 2014).

Turizm ve hayvan etiği alanında gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde hayvanların içinde bulunduğu turizm çekiciliklerini tüketime konu olup olmamaları bakımından eleştiren çalışmalar (Tremblay, 2001; Wilson ve Tisdell, 2001) da bulunmaktadır. Turizm ve hayvan etiği çalışmalarının yoğunlaştığı bir diğer konu eko-turizmdir (Burns vd., 2011; Fennell, 2013b). Özellikle eko-merkezci bir bakış açısının benimsenmesi, hayvanların kullanıldığı ortamlardaki refah düzeyi gibi unsurlar bu çalışmaların odak noktasında yer almaktadır.

SORUMLU TURİZM VE HAYVANLARIN REFAHINA-HAKLARINA YÖNELİK ÖNERİLER

“Sorumlu turizm, yararların yerel topluluklar arasında adil ve eşit dağılımı ve aynı zamanda doğal yaşamın korunması ilkelerini benimseyen, etik turizm, sürdürülebilir turizm, sosyal sorumluluk ve eko-turizm yaklaşımlarıyla birlikte hareket eden ve zaman zaman eşanlamlı olarak kullanılan bir yaklaşımdır (Fennell, 2008:5)”. Cape Town Deklarasyonuna göre sorumlu turizm, “insanların yaşaması ve ziyaret etmesi için daha iyi yerler yaratmak” amacıyla hareket eder (1). Bu deklarasyona göre sorumlu turizm aşağıdaki ilkeleri yerine getiren bir turizm ve seyahat faaliyetine işaret eder (1);

- Olumsuz ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerin en aza indirildiği,
- Yerel halk için daha güçlü ekonomik olanakların yaratıldığı, ev sahibi toplumların refahının güçlendirildiği, çalışma koşullarının ve endüstriye erişimin iyileştirildiği,
- Yerel halkın kendi hayatlarını ve hayat değişimlerini etkileyen kararlara katılımının sağlandığı,
- Doğal ve kültürel mirasın koruduğu ve dünya üzerindeki çeşitliliğinin devamı için olumlu katkı yapılan,
- Yerel halkla daha anlamlı bağlantılar kurarak ve yerel, kültürel ve çevresel konulara yönelik daha kapsamlı bir anlayış oluşturarak turistlere daha zevkli deneyimler sunan,
- Engelli ve dezavantajlı bireylerin erişiminin sağlandığı,
- Kültürel olarak duyarlı, turistler ve ev sahipleri arasında saygı yaratılan, yerel düzeyde övünç ve güven yapılandırılan bir

turizm türü ve seyahat faaliyetidir.

Temelde turizm faaliyetinin yaratacağı olumsuz etkileri en aza indirmek ve turizm endüstrisi aktörlerinin bu bilinçle hareket etmesini sağlamak amacı taşıyan sorumlu turizm yaklaşımı, ekonomik, sosyal ve çevresel bazı sorumluluklar dizisini içermektedir. Özellikle çevresel sorumluluk ilkeleri bir taraftan kaynakların verimli kullanımına, diğer taraftan ekosistemin bütünlüğüne, bir başka yönden doğal yaşamın korunmasına yönelik temel prensipleri içermektedir (2). Bu doğrultuda hayvanlara ilişkin etik yaklaşımlar da sorumlu turizm içerisinde kendine yer bulmakta ve hayvanların turizmde kullanımının etik ilkeler rehberliğinde gerçekleştirilmesine çok güçlü bir zemin oluşturmaktadır.

Sorumlu turizm yaklaşımı temel alındığında, hayvanların turizmde kullanımına yönelik etik tartışmalara birtakım çözüm önerileri geliştirilebilmektedir. Turizm literatürünün bu alandaki zayıflığı kabul edilse de literatürde rastlanan bazı çözüm önerileri hayvan refahına ilişkin olumlu gelişmeyi önceleyebilecek niteliktedir. Çalışmanın bu bölümünde yazında yer alan bazı çözüm önerileri üzerinde durulmaktadır.

Hayvan Refahı Yaklaşımları ve Turizm: 5 Bağımsızlık ve 3R Yaklaşımları

Hayvan refahına yönelik çalışmalar, biri özellikle çiftlik hayvanlarına yönelik, diğeri ise deney hayvanları odaklı iki refah yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Bugün dünya üzerinde kabul görmüş bu yaklaşımlar turizm endüstrisi için de dikkate alınmalıdır.

Beş Bağımsızlık yaklaşımı, hayvan refahının temel ilkelerini tanımlamakta ve bu doğrultuda yerine getirilmesi gerekli unsurları da içermektedir. Turizm sektöründe çeşitli ortamlarda ve amaçlarla kullanılan hayvanlar için açlık, susuzluk, rahatsızlık, acı, yaralanma, hastalık, korku ve üzüntü gibi unsurlardan hayvanların uzak tutulması ve normal davranışlarını gösterebilecekleri ortamlarda yer almalarının sağlanması öncelikle kabul edilmesi gerekli temel ilkeler olarak değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda turizm endüstrisini küresel düzeyde yönlendiren örgütlerin bu temel ilkelere yönelik düzenlemeler yapması gerekmektedir. Diğer taraftan bu ilkelere yönelik uygulamaların gelişmemiş ülkelerde yetersiz (Rahmen ve Reed, 2014) olduğu dikkate alınarak bölgesel ve ulusal örgütler düzeyinde düzenlemelerin yapılması ve hayvan refahını ölçme ve değerlendirme süreçlerinin işler hâle getirilmesi gereklidir.

3R yaklaşımına da turizm endüstrisinde hayvanların kullanımına yönelik temel ilkeler dizisi içerisinde yer verilebilir. Bu ilkeler dizisi turizme uyarlanarak şu şekilde değiştirilebilir:

- **Azaltma:** Turizm çekiciliklerini ve faaliyetlerini mümkün olduğunca az sayıda hayvan kullanarak planlamak ve uygulamak ,
- **Yerine Koyma:** Turizm çekicilikleri ve faaliyetlerini planlar ve uygularken hayvanların kullanımını yerine alternatif çözümler geliştirmek,
- **Geliştirme:** Turizm çekicilikleri ve faaliyetleri içerisinde kullanılan hayvanların refahını sağlamak için önlem almak.

Eko-Turizm ve Eko-Merkezcilik

Eko-merkezci yaklaşım; “*bir bütün olarak doğal çevre düzeyinde ahlaki değerin yerleştirilmesi*” olarak açıklanmaktadır (Fennell, 2012b:57). Bir başka deyişle, eko-merkezci bakış açısı, ekosistemi bir bütün olarak ele almakta ve etik tartışmaları da bu bakış açısından yürütmektedir. Ekosistemin devamlılığı temelinde hareket eden eko-merkezci yaklaşım, bu ekosistemin bir parçası olarak hayvanları da içermektedir.

Eko-merkezci bakış açısı, turizmi insan-merkezcilikten çıkarak ekosisteme odaklı hâle getirmektedir. İnsan merkezci bakış açısının nesneleri olarak eko-sistem içindeki tüm canlı ve varlıklar bu bakış açısıyla merkeze taşınmakta ve odak hâline gelmektedir. Bu nedenle eko-merkezci bir bakış açısının benimsenmesi, ekosistemin diğer unsurlarına yönelik olduğu gibi hayvanlara yönelik farkındalık ve bilinci de olumlu etkileyecektir.

Fennell (2013c) eko-merkezciliğin bütünsel bakış açısının, turizmde hayvanların bazı kullanımlarının etik açıdan hatalı bulunmasına yol açtığını ifade etmektedir. Bu durum hayvanlara yönelik etik yaklaşımlar arasındaki farklılıklar incelendiğinde de görülebilecektir (Bkz. Tablo 2). Daha çok çevresel etik yaklaşımından beslenen eko-merkezci bakış açısı, turizmdeki hayvanlara yönelik etik ihlallere gerçek anlamıyla bir yanıt olmasa da doğaya ve ekosisteme ilişkin farkındalığın yerleşmesi bakımından önemli bir başlangıç olarak görülebilir. Bu yaklaşım ardından hayvan refahı ve hayvan hakları yaklaşımlarının değerlendirilmesi gereklidir.

Turizmin Etik Kodları: 11. Madde Önerisi

Turizmin temel etik ilkeleri, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü tarafından belirlenmiş on maddelik bir ilkeler dizisidir. Ancak bu ilkeler arasında hayvanlara yönelik bir madde bulunmamaktadır. Fennell (2014) Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü Turizmin Etik Kodları içerisinde yer alan bu on maddeye on birincisinin eklenmesini ve bunun hayvanların turizm endüstrisinde kullanımı ile ilgili olmasını önermektedir. Bu öneri doğrultusunda Fennell (2014:992) tarafından hazırlanan ve kurgulanan on birinci madde aşağıda yer almaktadır;

Madde 11: Turizm endüstrisinde kullanılan hayvanlara saygı ve refah

1. Vahşi ve evcilleştirilmiş milyonlarca hayvan yıldan yıla insanların keyfi ve yararı için turizmde kullanılmaktadır. Daha sorumlu bir turizm endüstrisi, bu hayvanların çalışma ve yaşama koşullarını, onlarla nasıl etkileşimde bulunacağımızı ve eğer etkileşimde bulunmak zorundaysak bu etkileşimin onlara uygunsuz biçimde acı vermesi durumlarını göz önünde bulunduran bir saygı kültüründen kurulabilmelidir.
2. Evcil hayvanların kullanımında, eğiticiler, tüm türlerin kullanımını için gerekli olan uygun refah standartları ile ilgili en güncel bilgiye ulaşmalıdır. Hayvanlar, korku, acı, açlık, susuzluk, rahatsızlık, yaralanma ve hastalıktan uzak olmalı ve türler için yeterli büyüklükteki alanlarında normal davranışlarını gösterebilmelidirler.
3. Eko-turizm için turistler ve uygulayıcılar, hayvanların hapsedilmesine, kısıtlanmasına veya insanların eğlenmesi için acıya yol açan diğer hayvan kullanım formlarına dayalı olan veya bunları destekleyen uygulamaları reddetmelidirler. Aksine, turistler ve uygulamacılar, hayvanların çıkarlarının insanlarınkinden daha önemli olduğunu kabul eden etkileşimleri benimsemelidirler. Bu ilke, insan etkisinden bağımsız olarak etkileşimleri kabul etmek veya sonlandırmak özgürlüğüne sahip özgür yaşayan hayvanlarla karşılaşmaları da kapsamaktadır.
4. Avcılar ve balıkçılar, izini sürdükleri hayvanların gereksiz ve uzatılmış acı, korku ve ıstırap çekme ihtimallerini en aza indirecek biçimde tasarlanmış teknikleri ve teknolojileri kullanmalıdırlar. Bu uygulamalar, sağlıklı toplum ve sağlıklı ekosistem için çalışan bölgesel koruma girişimlerini tamamlamalıdır.

5. Tüm çabalar, hayvanların insanın hazzı için yasal olmayan veya aşırı yollarla hayvan sağlığını ve refahını riske atan biçimlerde kullanımına yönelik uygulamaları bitirmeye yönelik olmalıdır.
6. Yasal olduğu varsayılan ancak hayvanların iyiliğine yönelik çok büyük tehlike arz eden bu tür uygulamalar için her bir çaba ile eziyeti azaltacak yeni politikaların ve yönergelerin oluşturulması sağlanmalıdır. Eğer bu uygulamalar, belirli derecelerde eziyete yol açıyorsa, bunların devamını haklı kılacak ölçümler dikkate alınmalıdır.
7. Turizm amacıyla hayvanları kullanan tüm bireyler ve gruplar, uygun refah standartlarının uygulanması ve kullanılan tüm türlerin bakımı yoluyla hayvan eziyetini en aza indirmeyi ilke edinen örgütlerle bağlantı kurmalıdır.

Fennell (2014) 'in turizm etik kodlarına yeni bir madde ekleme önerisi, hayvan refahının sağlanması, iyileştirilmesi ve turizmde hayvan kullanımına ilişkin etik tartışmalara dikkat çekilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu sayede turizm endüstrisinde faaliyet gösteren turizm aktörleri açısından hayvanların kullanımına ilişkin bu ilkeler daha görünür hâle gelebilecektir.

HAYVANLAR İÇİN KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımı, bir kurum ve toplum (veya hedef kitleleri) arasındaki bağı oluşturmak, güçlendirmek ve kurumun ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlara ilişkin duyarlılıklarını ortaya koymak gibi amaçlarla gerçekleştirilen birtakım uygulamalar dizisini içermektedir. Bu uygulamalar sorun olarak tanımlanan konulara yönelik etkinliklere sponsor olmaktan, toplumda değişim yaratmaya yönelik kapsamlı kampanyalara varan çok geniş bir aralıkta gerçekleşebilir. Kurumsal sosyal sorumluluk yaklaşımının günümüzde kazandığı önem ise toplumun ve kurumların hedef kitlelerinin bilinçlenmesi ve ekonomik, sosyal ve çevresel konulara duyarlı kurumlarla ilişki kurmayı tercih eder hâle gelmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Turizm endüstrisine bakıldığında, küresel bir alanda faaliyet gösteren ve özellikle ekonomik, sosyal ve çevresel konulara duyarlı turist gruplarıyla çalışılabilen bir sektörler topluluğu karşımıza çıkmaktadır. İnsanların bu duyarlılıklarının gelişmesi, turizm sek-

töründe faaliyet gösteren aktörlerin de kendilerini bu ilkelere göre değiştirmesini gerektirmektedir.

Diğer taraftan sorumlu turizmin gelişebilmesi ve yaygınlaşabilmesi turizm aktörlerinin bu alandaki çabalarına bağlıdır. Bu nedenle sorumlu turizm ve kurumsal sosyal sorumluluk gibi yaklaşımların rekabet edebilirliği artırması vurgusu ve farkındalığı önem taşımaktadır. Hall ve Brown (2012) turizmin refaha ilişkin sorumluluklarına bir öneri olarak “kurumsal sosyal sorumluluk” yaklaşımını sunmaktadır. Turizmin firmalarının sosyal sorumluluk bakımından ele alabilecekleri, çalışan hakları, insan hakları, müşteri hakları, çevresel konular (Hall ve Brown, 2012), kültürel duyarlılık, sosyal farkındalık gibi birtakım unsurlar bulunurken Hall ve Brown (2012) hayvan refahına da bu etik unsurlar arasında yer vermektedir. Bu doğrultuda turizm firmalarının kullanılan hayvanlara yönelik sosyal sorumluluk uygulamaları yürütmesi gelişme sağlayabilecek nitelikte olacaktır.

TURİZMİN HAYVANLARA YÖNELİK TEMEL İLKELERİ: EĞLENCE, EĞİTİM VE HAYVAN REFAHI

Shani ve Pizam (2008) turizm endüstrisinde hayvan kullanımı söz konusu olduğunda turizm örgütlerinin ve/veya turizm işletmelerinin üç temel ilkeyi benimsemeleri gerektiğini belirtmektedir. Tablo 3’de yer alan eğlence, eğitim ve hayvan refahı ilkeleri içerikleri ve etik açıdan nasıl değerlendirildikleri görülmektedir. Bu ilkelerin yerine getirilmesi ve geliştirilmesi, turizm firmalarının ve örgütlerinin hayvana yönelik etik konular üzerine daha dikkatle durmalarını getirebilir. Bu öneri insan ve hayvan arasındaki dengeyi merkeze koymakta ve hayvanların kullanımına yönelik ise belirli ilkelerin benimsenmesi gerektiğini söylemektedir.

Bileşen	Anlamı	Temel İlkeleri	Etik Konular
Eğlence	Ziyaretçilerin eğlenmesini sorumlu yollarla yerine getirmek	- Hayvanların doğal bir biçimde sunumunun tercih edilmesi (hayvanların kafeslerde tutulduğu durumlardan kaçınarak), - Sunulan hayvanların iyi bir görünürlüğe sahip olduklarından emin olunması, - Normal hayvan davranışına müdahaleyi en aza indirmek amacıyla web kamera, video ve filmlerin kullanılması, - Ziyaret saatleri sırasında hayvanların meşgul edilmesi (oyuncak, atıştırmalık, koklama torbaları gibi malzemelerin hazır edilmesi, ziyaretçilere hayvanları besleme turlarına katılma olanağının sağlanması gibi yollarla), - Ziyaretçilerin eğlenme yoluyla hayvanlarla ilgili bilgi edinmesini sağlanması (özellikli bilgi yarışmaları), - Sunulan hayvanların onur ve mahremiyet bütünlüğünü sürdürmenin vaat edilmesi.	- Hayvanlar ziyaretçileri eğlendirmek için esaret altında tutulmalı mıdır? - Bir turizm alanı ziyaretçilerin eğlenmesi için hayvan refahı ilkesini hangi derecede esnetebilir? - Ziyaretçilerin hayvanlara ilişkin daha iyi bir görünürlük talebi ile hayvanların mahremiyet ihtiyaçları aynı eksende buluşabilir mi?
Eğitim	Ziyaretçiler için eğitim ve öğrenme fırsatlarının sağlanması ve koruma programlarının oluşturulması	- Sunulan hayvanlara ilişkin biyolojik ve davranışsal özelliklerini de içerecek şekilde bilgi sağlanması, - Hayvan refahının öneme yönelik açıklamalar ile ziyaretçi faaliyetlerinin bütünlleştirilmesi, - Koruma programlarının oluşturulması ve ziyaretçilere bu konuda bilgi verilmesi.	- Hayvan çekicilikleri ile ilgili eğitimsel durumlar, ziyaretçiler arasında çevresel farkındalığın ortaya çıkmasında etkili mi yoksa "yeşil badana" sürecinin bir parçası mı? - Eğitim ve koruma programları, samimi olsalar bile, hayvanların esaret altında tutulmasını haklı gösterir mi?
Hayvan Refahı	Sunulan hayvanların refahının ve iyi oluşlarının korunması	- Hayvanlarla ve çevre ile ilgili örgütlerle iş birliği yapılması, - Sunulan hayvanlara normal davranışlarını gösterebilme fırsatının verilmesi ve onlara hayvan eşlikçiler ile birlikte uygun bir fiziksel alan sağlanması, - Hayvanlar için özel alanlar sağlanması, - Hayvanların eğitimi sırasında acının ve eziyetin önlenmesi (korkutma, açlık ve susuzluk gibi yöntemleri de içerecek şekilde), - Ziyaretçiler ve çalışanlar için bir davranış ilkeleri dizisinin oluşturulması.	- Turist çekicilikleri içinde yer alan hayvanların refahını garanti altına almak için hangi tip mekanizmalar oluşturulabilir? - Turistlerin istekleriyle çatışması durumunda, bu çekiciliklerin hayvan refahına özen gösterdiğine hangi ölçüde güvenilebilir?

SONUÇ

Turizmin insan odaklı, yani insanların eğlenmesine, öğrenmesine, memnun olmasına yönelik, bir başka deyişle öznesi insan olan bir sektör olduğu söylenebilir. Bu insan odaklılık beraberinde insan olmayan her şeyin, nesne olarak tanımlanmasını getirmektedir. Hayvanlar da bu nesneler arasındaki yerlerini almaktadırlar. Hayvanlara ilişkin bu bakış açısı, turizm endüstrisi bakımından hayvan etiğine yönelik girişimlerin de ikinci plana atılmasına neden olabilmektedir.

Turizmde hayvan kullanımı, hayvan etiği içerisinde yer verilebilecek üç yaklaşım açısından farklı biçimlerde incelenebilir. Ancak bu çalışmanın ana konusu çerçevesinde ele alınacak olursa hayvan refahına ilişkin yaygın kabul görmüş “Beş Bağımsızlık” ve “3R” gibi yaklaşımların turizm endüstrisi tarafından benimsenmesi en öncelikli gerekliliklerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan turizm işletmelerinin sürece katılmalarını sağlayacak kurumsal sosyal sorumluluk, eğitim-eğlence-hayvan refahı ilkeleri gibi öneriler de dikkate alınmalıdır.

Diğer taraftan Fennell (2014) tarafından ortaya konulan 11. Madde önerisi de hayvan haklarına ve refahına yönelik bakışı tümünden değiştirecek ve hayvanların kullanıldığı turizm uygulamalarını dönüştürecektir. Eko-turizm ve eko-merkezci bir bakış açısının benimsenmesi ise doğrudan hayvanlara odaklı olmasa da ekosistemin bütünlüğüne yönelik kapsayıcı bir bakış açısının kazanılmasına yol açacaktır. Ancak bu yaklaşım turizmde hayvan kullanımına yönelik etik sorunlara tam olarak bir yanıt veremez. Bu nedenle hayvan refahı veya hayvan hakları yaklaşımlarının sürece katılması ve turizm uygulamalarının bu yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Turizm sektöründe hayvanlara yönelik uygulamalardaki etik sorunların aşılması, öncelikle hayvanların özneler olarak, bireyler olarak algılanmaları ile mümkün olabilir. Merkeze hayvanı koyan bir uygulama, bu hayvana yönelik hak ve refah meselelerini de dikkate alacaktır. Bu nedenle turizm endüstrisinde, tüm ötekilerine karşı yaşanması gerekli dönüşüm hayvanlar için de yaşanmalı ve hayvanların kullanımına yönelik etik sorunların aşılabilmesinin yolu olarak hayvanlara turizmin özneleri olarak yaklaşılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altuğ, T. (2009). Hayvan deneyleri etiği. <http://uvt.ulakbim.gov.tr/tip/sempozyum7/altug.pdf>, E.T. 24.02.2015
- Barber, J.C.E. ve Mellen, J. (2008). Assessing animal welfare in zoos and aquariums: is it possible? İçinde: T. Bettinger ve J. Bielitzki (Editörler). *The well-being of animals in zoo and aquarium sponsored research: Putting best practices forward*. Green Belt, MD: Scientists Center for Animal Welfare, ss. 39-52.
- Barber, J.C.E. (2009). Programmatic approaches to assessing and improving animal welfare in zoos and aquariums. *Zoo Biology*, 28 (6): 519-530
- Burns, G.L., MacBeth, J. ve Moore, S. (2011). Should dingoes die? Principles for engaging ecocentric ethics in wildlife tourism management. *Journal of Ecotourism*, 10 (3): 179-196
- Cohen, E. (2009). The wild and the humanized: Animals in Thai tourism. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 20 (1): 100-118
- Duffy, R. ve Moore, L. (2011). Global regulations and local practices: the politics and governance of animal welfare in elephant tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (4-5): 589-604
- Edgar, J.L., Mullan, S.M., Pritchard, J.C., McFarlane, U.J.C. ve Main, D.C.J. (2013). Towards a 'good life' for farm animals: Development of a resource tier framework to achieve positive welfare for laying hens. *Animals*, 3: 584-605
- Farm Animal Welfare Council (2014). Five freedoms of animal welfare. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121007104210/http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>, ET. 30.12.2014
- Fennell, D.A. (2008). Responsible tourism: A Kierkegaardian interpretation. *Tourism Recreation Research*, 33 (1), 3-12.
- Fennell, D.A. (2012a). Tourism and animal rights. *Tourism Recreation Research*, 37 (2): 157-166
- Fennell, D.A. (2012b). *Tourism and animal ethics*. NY: Routledge
- Fennell, D.A. (2013a). Tourism and animal welfare. *Tourism Recreation Research*, 38 (3): 325-340
- Fennell, D.A. (2013b). Ecotourism, animals and ecocentrism: a re-examination of the billfish debate. *Tourism Recreation Research*, 38 (2): 189-202
- Fennell, D.A. (2013c). Contesting the zoo as a setting for ecotourism, and the design of a first principle, *Journal of Ecotourism*, 12 (1): 1-14
- Fennell, D.A. (2014). Exploring the boundaries of a new moral order for tourism's global Code of ethics: an opinion piece on the position of animals in the tourism industry. *Journal of Sustainable Tourism*, 22 (7): 983-996
- Fennell, D.A. ve Nowaczek, A. (2010). Moral and empirical dimensions of human-animal interactions in ecotourism: deepening an otherwise

- shallow pool of debate. *Journal of Ecotourism*, 9 (3): 239-255
- Fraser, D. (2009). Assessing animal welfare: Different philosophies, different scientific approaches. *Zoo Biology*, 28 (6): 507-518
- Goodman, J.R., Chandna, A. ve Borch, C. (2015). Does Accreditation by the Association for Assessment and Accreditation of Laboratory Animal Care International (AAALAC) ensure greater compliance with animal welfare laws?. *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 18: 82-91
- Grandin, T. (2014). Animal welfare and society concerns finding the missing link. *Meat Science*, 98: 461-469.
- Hall, D. ve Brown, F. (2012). The tourism industry's welfare responsibilities: an adequate response. İçinde T. V. Singh (Ed.). *Critical Debates in Tourism*. UK:Channel View Pub., ss.175-183
- Hill, S.P. ve Broom, D.M. (2009). Measuring zoo animal welfare: theory and practice. *Zoo Biology*, 28 (6): 531-544
- Hughes, P. (2001). Animals, values and tourism * structural shifts in UK dolphin tourism provision. *Tourism Management*, 22 (4): 321-329
- McCulloch, S. P. (2013). A Critique of FAWC's five freedoms as a framework for the analysis of animal welfare. *Journal of Agricultural and Environment Ethics*, 26 (5): 959-975
- Orams, M.B. (2002). Feeding wildlife as a tourism attraction: a review of issues and impacts. *Tourism Management*, 23: 281-293
- Rahman, S.A. ve Reed, K. (2014). The management and welfare of working animals: identifying problems, seeking solutions and anticipating the future. *Rev. sci. tech. Off int. Epiz.*, 33 (1): 197-202
- Shani, A. ve Pizam, A. (2008). Towards an ethical framework for animal-based attractions. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 20 (6): 679-693
- Spooner, J.M., Schuppli, C.A. ve Fraser, D. (2014). Attitudes of Canadian citizens toward farm animal welfare: A qualitative study. *Livestock Science*, 163: 150-158
- Tremblay, P. (2001). Wildlife tourism consumption: Consumptive or non-consumptive?. *International Journal of Tourism Research*, 3: 81-86
- Webster, J. (2014). Ethical and animal welfare considerations in relation to species selection for animal experimentation. *Animals*, 4: 729-741
- Wilson, C. ve Tisdell, C. (2001). Sea turtles as a non-consumptive tourism resource especially. *Tourism Management*, 22: 279-288

İnternet Kaynakları

1. <http://responsibletourismpartnership.org/what-is-responsible-tourism/>, (Erişim: 15.02.2015)
2. <http://responsibletourismpartnership.org/cape-town-declaration-on-responsible-tourism/>,
3. Erişim: 15.02.2015.

TURİZMDE HAYVANLARIN KULLANIMI

Turizm Cazibe Merkezleri ve Hayvan Kullanımı

ÖZET

Hayvanlar birçok farklı biçimde ‘turistik cazibe’ olarak insanlara hizmet etmekte ve pazarlamacılar tarafından bazı destinasyonların başlıca turistik sembolleri olarak tanıtılmaktadır (Higginbottom, 2004; Cohen, 2009). Günümüzde bir yandan hayvanlara ve hayvan haklarına karşı olumsuz tavır ve tutumlar devam ederken, diğer yandan esaret altındaki hayvanların fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarına karşı olan farkındalık giderek artmaktadır. Bu bölümde; insanların turizm faaliyetleri kapsamında hayvanlar ile etkileşimde bulundukları hayvanat bahçeleri ve doğal yaşam parkları, vahşi yaşam rezervleri, safari parkları, su parkları, akvaryumlar, sirkler ve av alanları gibi cazibe merkezlerindeki hayvan kullanımı, dünyadan ve Türkiye’den örneklerle açıklanmaktadır. Konu ele alınırken hayvanların turizm cazibe merkezlerinde kullanımları ile ilgili karşıt görüşler de dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

GİRİŞ

Doğa ve hayvanlar ile daha yakından etkileşim kurmak isteyen turist sayısının giderek artması (Higginbottom, 2004; Rodger vd., 2007) ile küresel turizmin ana geçim kaynaklarından birisi hâline gelen hayvanlar, doğrudan ya da dolaylı olarak turizmin yarattığı baskılara maruz kalmaktadır (Gössling ve Hall, 2006), (1). Hayvan refahı ve hayvan hakları konusundaki hassasiyet ve duyarlılık gün geçtikçe artsa da turizm gibi işletme ve kar odaklı bir endüstride olumsuz etkiler düşünülmeksizin amaç daha fazla turist çekmek ve ekonomik faydayı arttırmak olduğu için hayvanları ve hayvan haklarını koru-

mak da endişelerden bir hayli uzaktır. Balıkçılık ve avcılıkta öldürülen hayvanlar, binicilikte kullanılan atlar, temalı parklarda gösteri yapan ya da birlikte yürülen, birkaç metre ötede deniz var iken tüplerde yaşayan yunus, balina ve fok gibi deniz memelileri deneyimlerimizin bir parçası olarak kullanılmaktadır (1). Turistik destinasyonlarda camlar ardında biblo olarak kullanılan maymunlar, papağanlar, ayılar; yolcu taşıyan eşekler, katırlar, develer; özellikle Asya'da gün içinde saatlerce kötü koşullarda çalıştırılan filler; doğal yaşam alanlarından uzakta, akvaryum ve hayvanat bahçeleri içinde kötü koşullarda bakılan esaret altındaki hayvanlar; sirklerde işkencelere maruz kalarak eğitilen ve küçücük kafeslere sıkıştırılan hayvanlar; yarışlarda, güreşlerde ve dövüşlerde kullanılan köpekler, tazılar, develer ve boğalar gibi birçok hayvan turizm cazibe merkezlerinde hayvan kullanımının doğrudan örnekleri arasında gösterilebilir.

TURİZMDE İNSAN VE HAYVAN ETKİLEŞİMİ

İnsanların turizm faaliyetleri kapsamında hayvanlar ile etkileşimleri doğal ya da esaret altındaki ortamlarda gerçekleşmektedir. Bu etkileşimler; izleme, fotoğraflama, dokunma ve besleme gibi tüketime dayalı olmayan etkinliklerden ya da balıkçılık ve avcılık gibi faaliyetlerde hayvanların yakalanmak veya öldürülmek suretiyle tüketildiği etkinliklerden oluşmaktadır (Higginbottom, 2004). Turizm araştırmacıları, “wildlife tourism” olarak bilinen ve “vahşi yaşam turizmi” olarak ele alınan bu etkileşimleri sınıflandırmak için çeşitli tipolojiler geliştirmiştir (Fennell, 2012). Ancak konu itibari ile burada yalnızca etkileşimin ortamı ele alınmıştır. Bu kapsamda, Cohen (2009), insan-hayvan etkileşimini ele aldığı kavramsal çerçevede **doğal**, **yarı doğal**, **yarı yapay** ve **yapay** ortamlardan oluşan bir sınıflandırma yapmıştır (Bknz. Tablo 4). Bulbeck (1999) de insan-hayvan karşılaşmasının üç farklı alanda gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bu alanlar, insanların doğal ortamlarındaki vahşi hayvanları belli bir düzeyde ziyaret ettikleri **otantik** karşılaşma alanları; safari ya da hayvanların açık alanlarda bulunabileceği çeşitli koruma alanları gibi insanların dolaşımına imkân veren **yarı otantik** karşılaşma alanları ve hayvanların parmaklıklar arkasında ya da kısıtlı alanlarda görülebildiği **sahnelenmiş** karşılaşma alanları olarak sınıflandırılmaktadır. Beardsworth ve Bryman (2001) de bu etkileşim alanlarını benzer biçimde hayvanların sunum ya da sahnelenme alanları olarak değerlendirmektedir.

Tablo 4. İnsan-Hayvan Etkileşim Ortamları

Etkileşim Ortamları	Etkileşim Ortamının Özellikleri
Doğal	Tamamen serbest durumdaki hayvanların yaşadığı, hiç sınırlandırılmamış alanlar
Yarı doğal	Doğal yaşam parkları gibi hayvanların sınırlandırılmadığı yönetim alanları
Yarı yapay	Esaret altındaki vahşi hayvanların yaşadığı hayvanat bahçesi, akvaryum ve temalı parklar
Yapay	Evcilleşmiş ya da eğitilmiş hayvanların olduğu hayvan gösteri merkezleri

Kaynak: Cohen, 2009, ss. 102-103'ten derlenmiştir.

Turizm faaliyetleri kapsamında insanların hayvanlar ile etkileşim hâlinde olduğu tamamen doğal ya da tamamen otantik ortamlardan söz etmek oldukça güçtür (Beardsworth ve Bryman, 2001; Curtin, 2005). O nedenle ele alınan cazibe merkezleri; hayvanat bahçeleri ve akvaryumlar gibi yarı yapay veya yarı otantik, su parkları ve sirkler gibi yapay veya sahnelenmiş ve doğal yaşam parkları, safari parkları ve av alanları gibi yarı doğal ortamlardan oluşmaktadır.

TURİZM CAZİBE MERKEZLERİNDE HAYVAN KULLANIMI

Dünya çapında 16 bin filin esaret altında olduğu ve bu rakamın yeryüzündeki toplam fil nüfusunun çeyreğine denk geldiği, esaret altındaki yetişkin fillerin %75'inin turizm cazibe merkezlerinde eğlence amaçlı kullanılmak için doğrudan doğadan alındığı; yalnızca Amerika'da 5 bin tutsak kaplan yaşarken, doğada yalnızca 3.200 kaplan bulunduğu; dünya çapında eğlence amaçlı kullanılan şişeburunlu yunusların tahmini sayısının 1.600 olduğu; Güney Afrika'da yaklaşık 8 bin aslanın esaret altında yaşadığı ve yetiştirildiği; yalnızca Endonezya'da 3 bine yakın yavru makak maymununun avcılar tarafından yakalanarak eğlence sektörüne satıldığı söylenmektedir (2), (3).

Bu bölümde turizm faaliyetleri kapsamında hayvanların kullanıldığı ya da sergilendiği hayvanat bahçeleri ve doğal yaşam parkları, vahşi yaşam rezervleri ve safari parkları, su parkları, akvaryumlar, sirkler ve av alanları gibi cazibe merkezlerinden belli başlı örnekler verilmiştir. Bu alanlardaki hayvan kullanımı düalistik açıdan ele alınarak dünyadan ve Türkiye'den örnekler ile desteklenmiştir.

Hayvanat Bahçeleri ve Doğal Yaşam Parkları

Vahşi doğada yaşayan türlerin büyük çoğunun küresel çapta tükenme tehlikesi ile karşı karşıya olduğu; memelilerin yaklaşık %21'inin, kuşların %12'sinin ve amfibiyenlerin %33'ünün neslinin tehlike altında olduğu söylenmektedir (4). Günümüzde nesli tehlike altındaki bu türlerin bir kısmına artık doğada rastlamak mümkün olmadığından, bazı araştırmacılar dünyadaki bu ender türleri görebilmek için hayvanat bahçelerine gitmenin zorunlu olduğunu savunmaktadır (5). Dünya Hayvanat Bahçeleri ve Akvaryumları Birliği verilerine göre (6), her yıl dünya çapında 700 milyondan fazla kişi hayvanat bahçelerini ve akvaryumları ziyaret etmektedir. Birçoğu zooloji parkı/bahçesi olarak da anılan günümüz modern hayvanat bahçelerinde parmaklık ve kafesler gibi kapalı alanlar yerine, açık hava ya da doğal yaşam parkları gibi hayvanlar için daha doğal ortamların yaratıldığı bir anlayış benimsenmektedir. Bu sayede hayvanların kendilerini doğal ortamlarında gibi hissedip, doğal davranışlar sergilemesi beklenmektedir. Ancak bu durumda hayvanlardan ziyade insanların görsel zevkleri için birtakım düzenlemeler yapıldığı ve bazen bunun hayvanların yaşantısını daha kötü etkilediği düşünülmektedir. Öte yandan bu modern yaklaşımda koruma, kurtarma ve eğitim programları, bakım ve üretim programları ve sosyal birtakım etkinlikler de ön plana çıkmaktadır (Bulbeck, 1999).

Alanyazında ve hayvan hakları savunucuları arasında hayvanat bahçeleri ile ilgili iki karşıt görüş bulunmaktadır. Buna göre olumlu yönleri savunanlar ilk olarak hayvanat bahçelerinin toplum ve çevre için önemli rolleri olduğunu öne sürmektedir (Higginbottom, 2004; Kontogeorgopoulos, 2009), (7). Çevreyi ve nesli tehlike altındaki türleri koruma, hayvanlar ile ilgili bilimsel araştırmalar yapma ve ziyaretçilerin farkındalığını arttırma bu önemli rollerden sayılmaktadır. Özellikle kentlerde sıkışmış ve doğadan oldukça uzak olan insanlara doğal hayatı tanıtmak için hayvanat bahçelerinin ideal yerler olduğu belirtilmektedir. Dünya çapında nesli tehlike altındaki önemli rezervleri, bir gün ihtiyaç olması hâlinde, yenilenmiş biçimde doğaya dönmeleri için koruduğu savunulan hayvanat bahçelerinin bu bağlamda ekolojik krizleri çözmedeki rolü de önemsenmektedir. Nesli tehlike altında olmayan türlerin hayvanat bahçelerinde tutulmasının da tehlike altındaki nüfusun geliştirilmesi için bilgi ve deneyim kazanmaya yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bunlarla birlikte tehlike altındaki türlerin korunması için ihtiyaç duyulan maddi olanakların sağlanması için hayvanat bahçelerinin ideal birer araç olduğu söylenmektedir (8).

Olumlu görüşün aksine hayvanat bahçelerine tamamen ya da kısmen karşı olanların sayısı da oldukça fazladır. Zira hayvanat bahçelerine kapatılan hayvanlarda stres, anormal ya da anti-sosyal davranışlar, depresyon, öfke, aşırı saldırganlık, yüksek genç ölümler, düşük üreme kapasitesi, mahrumiyet ve obezite gibi alışılmadık davranışlar gözlenmektedir (Fennell, 2013). Hayvan refahını savunanlar; hayvanlar için daha büyük ve konforlu yaşam koşulları isterken, hayvan hakları perspektifi hiçbir koşulda kafesleri kabul etmediği gibi hayvanların hiçbir koşulda tutsak edilmemesi gerektiğini, insanların hayvanları yakalamaya ve hayvan üretimi yapmaya hakları olmadığını savunmaktadır (7).

Dünyanın önde gelen seyahat sitelerinden TripAdvisor tarafından kullanıcı yorumlarına dayanılarak hazırlanan “Dünyanın En İyi 10 Hayvanat Bahçesi” Tablo 5’deki gibi sıralanmaktadır (9).

Tablo 5. Dünyanın En İyi 10 Hayvanat Bahçesi

Sıralama	Hayvanat Bahçeleri
1	Henry Doorly Hayvanat Bahçesi (ABD)
2	San Diego Hayvanat Bahçesi (ABD)
3	Loro Parque Hayvanat Bahçesi (İspanya)
4	St. Louis Hayvanat Bahçesi (ABD)
5	Singapur Hayvanat Bahçesi (Singapur)
6	Chester Hayvanat Bahçesi (İngiltere)
7	Prag Hayvanat Bahçesi (Çek Cumhuriyeti)
8	Schönbrunn Hayvanat Bahçesi (Avusturya)
9	Valencia Hayvanat Bahçesi (İspanya)
10	Gramado Hayvanat Bahçesi (Brezilya)

Kaynak: TripAdvisor, 2014.

Milyonlarca ziyaretçi tarafından belirlenen bu listeye göre dünyada turistlerin en beğendiği hayvanat bahçeleri arasında Amerika’da yer alan hayvanat bahçeleri başı çekmekte ve bunu Avrupa kentlerindeki bahçeler izlemektedir. Listenin tamamı incelendiğinde de durum aynen devam etmektedir. Avrupada İspanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler önde gelirken, Avusturya, Almanya ve İsviçre gibi ülkeler de en eski ve en çok ziyaret edilen hayvanat bahçelerine sahiptir (10), (11). ABD ve Avrupa dışında listeye girebilen tek ülke Singapur iken, ilk 25’te Avustralya’dan 2 hayvanat bahçesi de yer almaktadır. Asya’da

en çok ziyaret edilen hayvanat bahçeleri arasında Tayland, Tayvan, Hindistan, Çin, Endonezya, Japonya ve Güney Kore gibi ülkeler bulunmaktadır. Buradaki bahçelerin daha çok doğal yaşam parkı, açık hava parkları, kaplan koruma alanları ve fil parkları gibi sadece belirli ya da ikonik hayvanlar üzerine kurulmuş örnekler olduğu göze çarpmaktadır (Rodger vd., 2007; Kontogeorgopoulos, 2009), (9).

Güvenlik ve hayvan hakları gibi endişelere ve turist ölümleri ile sonuçlandığı belgelenmiş pek çok saldırıya rağmen, son yıllarda insanların hayvanlarla yakın iletişim kurabildikleri kaplan parkları oldukça popülerlik kazanmıştır (12). Tayland/Chonburi'de yer alan **Sriracha Hayvanat Bahçesi/Kaplan Parkı** bu merkezlerden birisidir. 1997'de açıldığı günden bu yana 10 milyonu aşkın ziyaretçiyi ağırlayan bahçe, aynı zamanda bir sirk olarak hizmet vermektedir. Fil, timsah ve domuz gösterilerinin de yapıldığı tesiste, kaplan ve domuzların birbirlerinin yavrularını da emzirdiği besleme saati etkinlikleri, akreppli kız gösterileri ve filler ile geziler yapılmaktadır. Misafirlere biberonlar ile hayvanları besleme imkânının verilmesi yanında "Shoot'N'Feed" adlı hedefi vurarak kaplanları besledikleri hedonistik deneyimler de sunulmaktadır (13). Bünyesinde yasadışı kaplan üretimi yaparak Çin'e ticaretini yaptığı ve sirk gösterilerinde kullanılan hayvanlara kötü muamele yapıldığı Sriracha hakkında çıkan haberler arasındadır (Roberts, 2005).

Tayland'da önce Chang Mai ve ardından Puket'te açılan **Tiger Kingdom** da hakkında pek çok haber çıkan parklar arasındadır (14). Buraya gelen ziyaretçiler, yaşlarına ve büyüklüklerine göre çeşitlere ayrılan kaplanlara dokunma, onlarla oyunlar oynama ve fotoğraf çekilme gibi deneyimlere katılmaktadır. Tiger Kingdom bünyesinde yaşayan kaplanlar üzerinde uyuşturucu ya da sakinleştirici kullanılmadığı ve kedigil ailesinden oldukları için 18 saate kadar uyumalarının normal olduğu işletme tarafından beyan edilse de bu durum birçok çevre tarafından inandırıcı bulunmamaktadır. Cohen (2013) bu durumun doğu ve batı kültürlerinin esaret altındaki hayvanlara yönelik normları arasındaki derin kontrastı vurguladığını savunmaktadır. Tayland/Kanchanaburi'de **Tiger Temple** olarak bilinen *Wat Pa Luangta Maha Bua Yannasampanno* isimli **kaplan parkı** da aslen bir Budist tapınağı olmasına rağmen başta kaplanlar olmak üzere farklı birçok yabani hayvana barınak görevi yapmaktadır. "*Orman Tapınağı*" sıfatı ile her gün bine yakın ziyaretçiyi ağırlayan tapınakta 20 kadar kaplan keşişlerle birlikte yaşamakta ve ziyaretçiler bu kaplanları besleme, kaplanlarla yürüyüş yapma, fotoğraf çekirme ve oynama gibi aktivitelere katılmaktadır (15). Bünyesinde yasadışı kaplan üretimi ve ticareti yapıldığı, hayvanların uyuşturulduğu ve fiziksel şiddete maruz kaldığı, ziyaretçi güvenliğinin zaman zaman

sağlanamadığı ve tüm bu sebeplerden dolayı STA Travel, Frontier ve Jet Star gibi bazı büyük tur operatörlerinin buraya yapılan turlarını iptal ettiği, Tiger Temple hakkında çıkan haberler arasındadır (16), (17), (18), (19). Dünyanın önde gelen hayvan hakları örgütleri de bu merkezlerin kapatılması ve son yıllarda “Tiger Selfie” olarak moda hâline gelen kaplanlar ya da diğer büyük kediler ile çekilen fotoğrafların yasaklanması için çeşitli kampanyalar yürütmektedir (2), (20).

Dünya çapındaki bazı önemli hayvanat bahçeleri ile ilgili genel bilgiler¹ Tablo 6’da verilmektedir (5), (9), (10), (11).

Tablo 6. Dünyadaki Hayvanat Bahçelerinden Örnekler

Ad	Yer	Hayvan Sayısı	Özellikleri
Bali Hayvanat Bahçesi	Endonezya	350 egzotik hayvan	Asya’nın en iyi hayvanat bahçeleri arasında
Basel Hayvanat Bahçesi	İsviçre	600 türden 6.000 hayvan	Yılda 1.7 milyon ziyaretçi Ülkenin en eski ve hayvan sayısı bakımından en büyük hayvanat bahçesi Avrupa’nın en iyi düzenlenmiş barınakları Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında
Beauval Hayvanat Bahçesi	Fransa	600 türden 6.000 hayvan	Ülkenin en büyük hayvan koleksiyonuna sahip Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında
Berlin Hayvanat Bahçesi	Almanya	2.500 türden 30.000 hayvan	Yılda 4 milyon ziyaretçi Ülkenin en eski hayvanat bahçesi Avrupa’nın en çok ziyaret edilen bahçesi Dünyada en fazla hayvana sahip bahçesi
Bronx Hayvanat Bahçesi	New York/ ABD	600 türden 4.000 hayvan	Amerika’nın en büyük şehir hayvanat bahçesi
Chester Hayvanat Bahçesi	İngiltere	400 türden 12.000 hayvan	Yılda 1.4 milyon ziyaretçi Ülkenin en iyi ve en çok ziyaret edilen bahçesi Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında

¹ Tüm bilgiler işletmelerin resmi web sitelerinden teyit edilmiştir. Hayvan tür ve sayıları ile ziyaretçi sayıları yaklaşık olarak verilmiştir.

Disney Animal Kingdom	Orlando/ ABD	250 türden 1.700 hayvan	Yılda 10 milyon ziyaretçi Dünyanın en çok ziyaret edilen ve en büyük hayvanat bahçeleri arasında
Gramado Hayvanat Bahçesi	Brezilya	1.000'i ülkeye özgü 1.500 hayvan	Güney Amerika'nın en iyi hayvanat bahçesi Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında
Güney Afrika Ulusal Hayvanat Bahçesi	Pretoria/ Güney Afrika Cumhuriyeti	705 türden 10.000 hayvan	Yılda 600 bin ziyaretçi Ülkenin en büyük hayvanat bahçesi Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında
Omaha's Henry Doorly Hayvanat Bahçesi	Nebraska/ ABD	1.000 türden 17.000 hayvan	Yılda 1.5 milyon ziyaretçi Dünyanın en iyi hayvanat bahçesi
Loro Parque Hayvanat Bahçesi	Tenerife/ İspanya	350 türden 4.000 papağan	Avrupa'nın en iyi hayvanat bahçesi Dünyanın üçüncü en iyi hayvanat bahçesi Dünyanın en büyük papağan koleksiyonuna sahip bahçesi
Prag Hayvanat Bahçesi	Çek Cumhuriyeti	645 türden 4.000 hayvan	Yılda 1.3 milyon ziyaretçi Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında
San Diego Hayvanat Bahçesi	California/ ABD	1.000 türden 6.000 hayvan	Dünyada en fazla üyeye sahip bahçesi Dünyanın ikinci en iyi hayvanat bahçesi Dünyanın en gelişmiş bahçeleri arasında
Schönbrunn Hayvanat Bahçesi	Viyana/ Avusturya	600 tür	Avrupa'nın en çok ziyaret edilen bahçelerinden Dünyanın en eski hayvanat bahçesi Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında
Singapur Hayvanat Bahçesi	Singapur	300 türden 3.000 hayvan	Yılda 1.7 milyon ziyaretçi Asya'nın en iyi hayvanat bahçesi Dünyanın beşinci en iyi hayvanat bahçesi
St. Louis Hayvanat Bahçesi	Missouri/ ABD	600 türden 20.000 hayvan	Yılda 3 milyon ziyaretçi Dünyanın dördüncü en iyi hayvanat bahçesi
Taronga ve Western Plains Hayvanat Bahçeleri	Sidney/ Avustralya	350 türden 4.000 hayvan	Ülkenin en önemli çekim merkezlerinden Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında

Ueno Hayvanat Bahçesi	Tokyo/ Japonya	464 türden 2.600 hayvan	Ülkenin en eski ve en ünlü hayvanat bahçesi Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında
Valencia Hayvanat Bahçesi	İspanya	250 türden 4.000 hayvan	Avrupa'nın en modern bahçeleri arasında Dünyanın en iyi hayvanat bahçeleri arasında

Kaynak: Nguyen & Slaff, 2007; Forbes Traveler, 2009; Sheridan, 2010 ve TripAdvisor, 2014'ten derlenmiştir.

Türkiye'de yer alan hayvanat bahçeleri ile ilgili temel bilgiler² ise Tablo 7'de verilmektedir.

Tablo 7. Türkiye'deki Hayvanat Bahçelerinden Örnekler

Ad	Yer	Özellikleri
Atatürk Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi (21)	Ankara	1940-Türkiye'nin ilk hayvanat bahçelerinden Yerine Ankapark adlı Türkiye'nin en geniş temalı hayvanat bahçesi yapılması planlanmakta (Şuan kapalı)
Bursa Hayvanat Bahçesi (22)	Bursa	1955 yılında kurulmuş, 1998 yılında yenilenmiş Türkiye'ye özgü 95 türden 700 hayvan
Faruk Yalçın/ Boğaziçi Hayvanat Bahçesi ve Botanik Parkı (23)	İstanbul	Türkiye'deki ilk özel hayvanat bahçesi ve kuş cenneti 250 türden toplam 3 bin hayvan 135 enderleşen tür, 40 kritik dereceli nesli tükenmekte olan tür, 14 Anadolu'da enderleşen tür
Gaziantep Hayvanat Bahçesi (24)	Gaziantep	Türkiye'nin alan olarak birinci, dünyanın dördüncü en büyük hayvanat bahçesi 90 türden 3.720 hayvan barındıran bir kuş kafesi 74 türden 2.950 hayvan barındıran bir akvaryum 10 türden 64 hayvanı barındıran bir maymun evi Timsah ve yılanların yaşadığı bir sürüngen evi
İzmir Doğal Yaşam Parkı (25)	İzmir	1937-(Fuar Hayvanat Bahçesi) Türkiye'nin en eski hayvanat bahçelerinden, 2008'de Çiğli/ Sasalı'ya taşınmış 125 türden 1.500 hayvan Türkiye'de doğan ilk fil "İzmir"

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Adı geçen hayvanat bahçeleri dışında, Antalya Hayvanat Bah-

² Tüm bilgiler işletmelerin resmi web sitelerinden alınmıştır.

çesi ve Doğa Parkı, 10 türden 856 hayvana (26); Kayseri’de yer alan Anadolu Harikalar Diyarı Hayvanat Bahçesi de 173 hayvan türünden 2 binin üzerinde hayvana ev sahipliği yapmaktadır (27). Eskişehir’de de şu an akvaryum bölümü açılmış, hayvanat bahçesinin de açılmak üzere olduğu bir proje üzerinde çalışılmaktadır. Tüm bu örnekler dışında Samsun, Giresun, Kahramanmaraş ve Tarsus’ta da genellikle çiftlik hayvanlarının barındırıldığı, koşulların sağlıklı olmadığı anlaşılan, tel kafes ve betona boğulmuş hâldeki hayvanat bahçeleri bulunmaktadır (28).

Vahşi Yaşam Rezervleri ve Safari Parkları

İnsanların turizm faaliyetleri kapsamında hayvanlar ile etkileşim kurduğu cazibe merkezleri arasında vahşi yaşam rezervleri ve safari parkları da yer almaktadır. Doğal ya da yarı doğal ortamlardan meydana gelen ve çoğu zaman *Ulusal Park* olarak da adlandırılan bu alanlarda “*vahşi yaşamı izleme*” gibi tüketime dayalı olmayan deneyimler yaşanmaktadır. Vahşi yaşamı izleme deneyimi; Meksika ve Kaliforniya’daki kelebeklerden, pek çok kıtadaki toplu kuş veya balık göçlerine ve güney kutbundaki penguenlere ya da Afrika’nın “*Big Five*” olarak bilinen “*Büyük Beşlisi*” fil, gergedan, bizon, aslan ve leopar türlerinden, okyanuslardaki deniz memelilerine ve “*ikonik*” bazı türlere kadar birçok hayvanı kapsamaktadır (Higginbottom, 2004; Valentine ve Birtles, 2004).

Dünya çapında gelişmemiş ve gelişmekte olan destinasyonlarda vahşi yaşam rezervlerinin yoğunlukta ve daha korunmuş olduğu belirtilmektedir. Vahşi yaşamı izlemek için araştırmacılar tarafından derlenen en gözde destinasyonlar ise **Doğu ve Güney Afrika**’da G. Afrika Cumhuriyeti, Kenya, Tanzanya, Zimbabve, Namibya, Rwanda; **Kuzey Amerika**’da ABD ve Kanada; **Orta ve Güney Amerika**’da Costa Rica, Belize; **Güneydoğu ve Güney Asya**’da özellikle Hindistan; **Pasifik**’te Mikronezya, Havai adaları, Yeni Zelanda, Fiji, Galapagos ve **Avustralya** ile **Papua Yeni Gine** olarak belirtilmektedir. Bu kapsamda gözlemlenebilen türler arasında büyük memeliler, primatlar, büyük kedigiller, kuşlar, penguenler, su aygırları, timsahlar, yılanlar, deniz canlıları ile koala, kanguru ya da kutup ayısı gibi ikon türler yer almaktadır (Higginbottom ve Buckley, 2003; Valentine ve Birtles, 2004).

Dünyadaki örneklerle daha ayrıntılı bakılacak olursa bazısı birçok küçük ülkeden daha büyük alan kaplayan safari ve vahşi yaşam parkları dikkati çekmektedir (29). Afrika’da Kenya, Tanzanya ve Gü-

ney Afrika Cumhuriyeti gibi bazı ülke ekonomilerinin büyük oranda vahşi yaşam rezervleri ve safari parklarından elde ettikleri gelirlere bağlı olduğu bilinmektedir (Baldus, 2008). *Tanzanya*'da yer alan **Serengeti Ulusal Parkı** ile *Güney Afrika Cumhuriyeti*'ndeki **Kruger Ulusal Parkı** bünyesinde barındırdığı vahşi yaşamın çeşitliği, bozulmamış doğası ve büyüklükleri ile vahşi yaşamı izleme deneyimi için dünyadaki en iyi safari parkları arasında gösterilmektedir. *Belize*'de yer alan, özellikle jaguar rezervleri ile ünlü, **Cockscomb Vahşi Yaşamı Koruma Havzası** ile *Bolivya*'daki Güney Amerika'nın el değmemiş ekosistemlerinden sayılan **Madidi Ulusal Parkı**, vahşi yaşam gözlemciliği açısından dünyanın iyi rezervleri arasında yer almaktadır. Yeryüzündeki en geniş çaplı resif sistemine sahip olan *Avustralya*'daki **Büyük Resif** de 'Dünyanın Yedi Doğal Harikası'ndan birisi olarak gösterilmektedir. *Botsvana*'daki **Okavango Deltası**, *Costa Rica*'daki **The Piedras Blancas Ulusal Parkı**, *Amerika Birleşik Devletleri*'ndeki **Everglades Ulusal Parkı**, *Kenya*'nın safari parkları, *Ekvador*'daki **Galapagos Ulusal Parkı**, *Madagaskar*'daki ulusal parklar ve *Malezya/Borneo*'daki **Bako Ulusal Parkı** da dünyadaki en iyi vahşi yaşamı gözleme alanları olarak gösterilmektedir (29).

Oldukça zengin bir faunaya sahip Türkiye'deki vahşi yaşam incelendiğinde ise çoğu büyük memeli türünün ormanlara bağımlı olduğu ortaya çıkmaktadır (Ülgen ve Zeydanlı, 2008; Kiriş ve Akcan, 2013). Bu bağlamda ülkemizde vahşi yaşamı gözlemlemeye yönelik turizm faaliyetleri gelişmemiştir. Ancak bazı koruma alanlarında "*Yaban Hayatı Gözlem Kampı*" gibi etkinlikler gerçekleştirilmektedir (30). Öte yandan ülkemiz zengin sulak alanlara sahip olması ve kuş göç yolları üzerinde bulunması nedeniyle kuşlar açısından oldukça zengindir. Örneğin, küresel ölçekte tehdit altında bir tür olan *Tepeli Pelikan*, **Manyas Gölü**'nde yuvalamakta ve yine küresel olarak tehdit altında diğer bir tür olan *Dikkuyruk Ördek* popülasyonunun yaklaşık %70'i Türkiye sulak alanlarında özellikle **Burdur Gölü**'nde kışlamaktadır. **Tuz Gölü**, 10 binden fazla yuva ile *Flamingo* için en önemli kuluçka alanıyken, Akdeniz ve Ege kıyıları nesilleri tehdit altında olan *Akdeniz Foku* ve deniz kaplumbağaları olan *Caretta Caretta* ve *Chelonia Mydas* için barınak sağlamaktadır (Kiriş ve Akcan, 2013).

Vahşi yaşamı izleme deneyimi kapsamında ele alınan ve alternatif turizm türleri arasında yer alan "*Kuş Gözlemciliği*" faaliyetlerinin yürütüldüğü bir diğer cazibe merkezi de **İzmir Kuş Cenneti**'dir. Türkiye'nin en fazla kuş çeşitliliğine sahip alanlarından birisi olarak

kabul edilen bu alanda bugüne kadar yapılan araştırmalar ile amatör gözlemcilerin gözlemlerinde 289 kuş türü kaydedilmiş olup, her yıl düzenli olarak yapılan Kış Ortası Sukuşu Sayımı (KOSKS)'nda 30 bin ile 127 bin arasında su kuşu sayılmaktadır. Nesli dünya ölçeğinde tehlike altında olan bazı kuş türlerinin sayılı üreme bölgelerinden biri olan, bazı türlerinse tek üreme alanı olan İzmir Kuş Cenneti, aynı zamanda dünyadaki en büyük flamingo adası olma özelliğine de sahiptir (31). Ancak kuşların yaşamları boyunca bulundukları alanların sayısının sonsuz olması bakımından tüm bu alanların etkili bir şekilde korunabilmesi imkânsızdır. Bu nedenle, 1989 yılında Uluslararası Kuşları Koruma Konseyi tarafından başlatılan ve dünyanın birçok ülkesinde yürütülen, “Önemli Kuş Alanları” (ÖKA) projesi, 1990 yılı itibari ile Türkiye’de de benimsenmiştir. Buna göre, kuşların ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına en verimli katkıyı sağlayacak öncelikli alanlar belirli kategoriler ve kriterlere göre belirlenmektedir (32).

Bazıları özel alanlar, programlar ve rehberler gerektiren “*Vahşi Yaşamı İzleme*” deneyimi turizm sektörü içinde yeni bir pazar oluşturmuş durumdadır ve bu cazibe merkezleri her geçen gün daha fazla turisti çekmektedir (Higginbottom, 2004; Valentine ve Birtles, 2004). Ancak bu deneyimin kimi zaman vahşi yaşam üzerinde oldukça önemli olumsuz etkileri olduğu da tartışılmaktadır. Özellikle vahşi yaşam rezervlerinde bazısı günlerce süren ve yürüyerek ya da araçlarla yapılan safari turlarında bazen farkında olmadan bile olsa vahşi yaşama doğrudan müdahale söz konusudur. Doğal ortamlarına insanlar tarafından her anlamda müdahale edilen hayvanlar üreme ve beslenme sorunları yaşayabilmekte ya da strese bağlı saldırı gibi davranış bozuklukları sergileyebilmektedir. Öte yandan özellikle bazı kuş türleri insanların varlığından rahatsız olarak göç yollarını, yuvalarını veya üreme alanlarını değiştirmeleri sonucunda çeşitli yaralanma ve ölümler ile karşılaşabilmektedir. Antarktika’da penguenler ile ilgili yapılan bir çalışma, tur operatörleri tarafından normal olarak belirtilen mesafelerin penguenlerin kuluçka dönemlerine zarar verdiğini, bunun sonucunda penguenlerin agresif davranışlar sergilediklerini, kuluçkadaki yumurtadan uzaklaştıkları için yumurtaların soğuduğunu ve bunun yumurtlama başarısını düşürdüğünü göstermiştir (Green ve Giese, 2004). Yerel halk ve turistler tarafından beslenmeye alıştırılan bazı türler ise panik anında insanlar için ciddi tehlikeler oluşturabilmektedir. Avustralya’da kanguru ve yaban köpeklerinin saldırısına uğrayarak yaralanan ve ölen turistler

bunun örneklerinden sayılabilir (Higginbottom ve Buckley, 2003). Bunun yanında hayvanlar ile gereğinden fazla yakın temas kurmak isteyen turistlerin saldırıya uğrama risklerinin oldukça yüksek olduğu ve böyle durumlarda tur operatörlerinin turistlerin güvenliğini sağlamak için rehberleri silahla hayvanları öldürmeye zorladıkları belirtilmektedir (Valentine ve Birtles, 2004).

Su Parkları

Dünyanın her yerinde bazısı milyonlarca ziyaretçi çeken birçok su parkı bulunmaktadır. Bu parklar yalnızca yunuslar kullanıldığı zaman “*dolphinarium*”; deniz memelileri ya da deniz parkı anlamına gelen “*marine mammal park*”, “*marine park*” veya “*oceanarium*” olarak da adlandırılmaktadır. Turizm endüstrisi için genel olarak su parkları adı altında toplayabileceğimiz bu parklarda başta yunuslar olmak üzere balinalar, deniz kedileri, deniz aslanları, foklar ve morslar gibi deniz canlıları gösteri amaçlı kullanılmaktadır. Tamamen yapay ya da sahnelenmiş ortama sahip bu parklarda deniz memelileri ile yapılan gösterilerin yanında özellikle yunuslar ile etkileşime girme ve yüzmeye olanakları sağlanmakta, dahası yunuslarla terapi programları gerçekleştirilmektedir. Ancak yapılan araştırmalar, hastalıkların ya da psikolojik bozuklukların tedavisinde yunuslu terapilerin etkinliğine ilişkin güvenilir bilimsel kanıtlar olmadığını, öte yandan yunus terapisinin geçerli bir tedavi olduğunu ya da ruh hâlinde kısa süreli iyileşmelerden daha fazlasını yapabildiğini gösteren hiçbir kanıt bulunamadığını; aksine bu denli yakın bir temasın iki tarafa da zarar verebileceğini göstermektedir (Geraci ve Ridgway, 1991; Valentine ve Birtles, 2004; Marino ve Lilienfeld, 2007). Esaret altındaki canlıların baskı ve stres gibi nedenlerle agresif tavırlar sergileme olasılıklarının oldukça yüksek olması nedeniyle yunus terapi programlarına katılan bireylerde meydana gelen yaralanmalara dair birçok veri de mevcuttur (Samuels vd., 2000). Dolayısıyla yunus terapileri, insan ve tutsak canlıların yaşam kalitesi açısından çok önemli etik soruları da beraberinde getirmektedir (Marino ve Lilienfeld, 2007).

Dünyanın değişik yerlerinde her yıl kitlesel deniz memelisi katliamları yaşanmakta ve her yıl dünya çapında 300 bin yunusun balık ağlarına takılarak öldüğü belirtilmektedir (8), (33). Bunların en trajik olanının 2010’da **Flipper** adlı yunusun eski eğitmeni aktivist Richard O’Barry’nin devreye girmesiyle hazırlanan ve Oscar kazanan “*The Cove*” (Koy) belgeseli ile ön plana çıkan *Japonya’nın Taiji*

Koyu'nda gerçekleştiği söylenmektedir. 2014 yılı av sezonu sonunda Taiji Koyu'na sürülen 1.450 yunustan 834'ünün öldürüldüğü, 457'sinin travmalarıyla okyanusa bırakıldığı ve 158'inin de yunus parklarına satıldığı düşünülmektedir. Yakalanan bir yunusun su parklarına satış fiyatının yaklaşık 32 bin dolar, eğitilmiş bir yunusun değerinin ise çok daha fazla olduğu dile getirilmektedir (33). Bugün Avrupa'da 36, Kuzey Amerika'da 54, Rusya ve Ukrayna'da da 11 yunus parkı olduğu ve sayılarının sürekli arttığı bilinmektedir (34).

Dünya çapında 1.600 civarında şişeburunlu yunusun ve 60'a yakın orka/katil balının eğlence amaçlı kullanıldığı tahmin edilirken, kayıtlı ve güncel olmayan işletmelerin varlığından ötürü bu sayının çok daha fazla olduğu düşünülmektedir (20). Avrupa parklarında yaşadığı bilinen 257 yunustan %60'ının tutsak altında olduğu bu parklarda insanların gözetimi altında dünyaya geldiği, geri kalanların ise 1970-1980'lerde yasal kurallar çerçevesinde okyanuslardan alındığı söylenmektedir (8). Ancak Avrupa'da her geçen yıl artan yunus parkı sayısı bu durumun aksine işaret etmektedir.

Dünya çapında en çok ziyaret edilen ve ilgi çeken su parklarının başında ABD/Orlando'da yer alan **SeaWorld**'ün geldiği söylenebilir. Bünyesinde meydana gelen birçok yaralanma yanında ölümlerle sonuçlanan kazalar ile sıkça adını duyuran SeaWorld; Orlando, Florida, San Diego, California, San Antonio ve Texas'taki şubeleri ile dünyadaki en büyük su parkı zincirleri arasında yer almaktadır (35), (36). 2013 yılında Orlando SeaWorld, 5 milyonu aşkın ziyaretçiyi ağırlarken, **San Diego SeaWorld** de 4.5 milyona yakın ziyaretçi ile dünyada en fazla ziyaret edilen ilk 25 tema/eğlence parkı arasında yer almıştır (TEA/AECOM, 2014). Ancak son yıllarda artan farkındalık ile turizm cazibe merkezlerinde etik dışı hayvan kullanımının önüne geçmek için bazı tur operatörlerinin buraya yapılan turları programlarından çıkardığı bilinmektedir (19), (37). Dünyada en çok ziyaret edilen su parklarından bir diğeri, 7.5 milyona yakın ziyaretçisi ile *Hong Kong*'da yer alan **Ocean Park**'tır. Dev akvaryumu ve yunus gösteri merkezi ile 4 milyonu aşkın ziyaretçiyi ağırlayan *Japonya*'daki **Yokohama Hakkeijima Sea Paradise** da dünya çapında adını duyuran su parkları arasındadır (TEA/AECOM, 2014).

Bunlar dışında coğrafi konumlarının avantajlarından faydalanan özellikle okyanusa kıyısı olan Amerika kıtasındaki ülkelerde ve Uzak Doğu ülkelerinde oldukça fazla sayıda su parkı bulunmaktadır. Deniz memelileri avları ile ünlünen Japonya bu kapsamda öne çıkmaktadır (38). Bunlar dışında **Afrika**'da; Güney Afrika, Mısır,

Asya'da; Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Bulgaristan, Çin, Endonezya, Ermenistan, Filipinler, Güney Kore, Gürcistan, İran, İsrail, Singapur, Tayvan, Tayland, Türkiye, **Avrupa'da**; Almanya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Litvanya, Malta, Portekiz, Romanya, Ukrayna, Yunanistan, **Kuzey Amerika'da**; Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Meksika, **Orta ve Güney Amerika'da**; Anguilla, Arjantin, Bahamalar, Belize, Bermuda, British Virgin Adaları, Cayman Adaları, Dominik Cumhuriyeti, Honduras, Jamaika, Kolombiya, Küba, Peru, Porto Riko ve **Okyanusya'da**; Avustralya, Fransız Polinezyası, Palau ve Solomon Adaları gibi ülkeler, su parklarında milyonlarca turisti ağırlamaktadır.

Yapılan araştırmalar, gösteri hayvanı olarak havuzlarda tutsak edilen canlıların yaşamlarının doğadaki hemcinslerine göre daha kısa olduğunu göstermektedir. Hareket yeteneği kısıtlanmış, hemcinsleri ve diğer deniz canlılarıyla iletişimi kesilmiş ve beslenme dengesi bozulmuş deniz memelileri için beton havuzların son derece zararlı olduğu bilinmektedir. Gösterilere hazırlanan hayvanlara kötü davranıldığı hatta kimi zaman işkence yapıldığı, ciddi yaralanma ve hatta ölümle sonuçlanan kazalar yaşandığı da bu parklar hakkında çıkan haberler arasındadır (39), (40), (41). Esaret altında ve kötü koşullarda gösteri hayvanı olarak kullanılan yunus ve diğer su memelilerinin serbest kalması ve zarar görmemesi için dünya çapında hayvan hakları örgütlerinin önderliğinde çeşitli eylemler yapılmaktadır. Su parklarına karşı çıkanlar mevcut gösteri merkezlerindeki tutsak hayvanların ömürlerinin kısaldığını, intihar ettiklerini, işkenceye maruz kaldıklarını ve dahası özgürlüklerinin kısıtlandığını savunmaktadır. Bu bağlamda bu merkezlerdeki hayvanların markalanması/kimliklendirilmesi, sağlık kontrollerinin yapılması ve rehabilitasyonları tamamlandıktan sonra özgürlüklerinin geri verilmesi; yeni gösteri merkezlerinin açılmaması ve bu doğrultuda da sisteme yeni canlıların dâhil edilmemesi hayvan hakları koruyucularının hedefleri arasındadır (40), (41), (42), (43). Deniz memelileri için yapılan eylemlerden bir kısmının başarıya ulaştığını söylemek de mümkündür. İtalya'da 10 yıla yakın lisanssız olarak faaliyet gösteren Rimini dolfinaryumunun kapatılması (44), FTİ, TUI, ÖGER, STA gibi büyük tur operatörlerinin tur programlarından bu gösterileri çıkarması, büyük şirketlerin bu merkezlere olan sponsorluklarını iptal etmesi, United Airline gibi bazı havayolu taşımacılarının deniz memelilerini taşımama kararı alması bunun örnekleri arasındadır (19), (37), (45).

Ülkemizde de yunuslar yoğunlukta olmak üzere beyaz balinalar,

deniz kedileri, deniz aslanları, foklar ve morslar gibi deniz memelileri turizm cazibe merkezlerinde gösteri amaçlı kullanılmaktadır. Türkiye denizlerinde sıklıkla üç yunus türü³ görülmektedir ancak tüm dünyada olduğu gibi burada da yaşam alanlarının kaybı, deniz ve ses kirliliği, deniz trafiği, tesadüfi olarak balık ağlarına takılma ve kasti öldürülme gibi nedenlerle yunusların nesilleri tehlike altındadır. Türkiye’de 1983 yılından beri tüm deniz memelilerinin avlanması yasaktır. Bu türler, ilgili kanun ve uluslararası anlaşmalar⁴ ile koruma altında olmasına rağmen kaçak avlanmaların yapıldığı da çıkan haberler arasındadır (41). Ülkemizde yunuslar yoğunlukta olmak üzere deniz memelilerinin turizm faaliyetlerinde gösteri amaçlı kullanıldığı yunus parkları Tablo 8’de verilmektedir.

Tablo 8. Türkiye’deki Yunus Parklarından Örnekler

Adı	Özellikleri
Alanya Yunus Parkı (46)	Yunus ve fok gösterileri Yunus ve foklarla tanışma, yüzme, fotoğraf çekimi ve terapi
Antalya/Muratpaşa Yunus Parkı (47)	Yunus, beyaz balina, mors ve fok gösterileri Yunuslarla tanışma, yüzme ve fotoğraf çekimi
Antalya/Serik Yunus Parkı (48)	Yunus, beyaz balina, mors ve fok gösterileri Yunuslarla tanışma, yüzme ve fotoğraf çekimi
Bodrum Yunus Parkı (49)	Yunus, mors ve deniz aslanı gösterileri Yunus ve foklarla tanışma, yüzme, fotoğraf çekimi ve terapi
İstanbul/Eyüp Yunus Parkı (34)	Avrupa’nın en büyük kapalı yunus gösteri merkezi Yunus, beyaz balina, mors ve fok gösterileri Yunuslarla tanışma, yüzme ve terapi
İstanbul/Bahçeşehir Yunus Parkı (50)	Yunus gösterileri Yunuslarla tanışma, fotoğraf çekimi ve terapi
Kemer Yunus Parkı (51)	Yunus ve deniz aslanı gösterileri Yunuslarla yüzme, dalma ve terapi
Kuşadası Yunus Parkı (52)	Yunus ve fok gösterileri Yunuslarla tanışma, yüzme ve fotoğraf çekimi
Marmaris Yunus Parkı (53)	Yunuslarla tanışma, yüzme, terapi ve eğitmenlik

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de esaret altında ve kötü

³ Delphinus delphis, Tursiops truncatus ve Phocoena phocoena.

⁴ 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu, ülkemizin taraf olduğu uluslararası Barselona ve Bern anlaşmaları ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na bağlı Ticari Amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğ

koşullarda gösteri hayvanı olarak kullanılan yunus ve diğer su memelilerinin serbest kalması ve zarar görmemesi için hayvanseverler ve sivil toplum kuruluşlarınca çeşitli eylemler yapılmakta, sosyal sorumluluk projeleri yürütülmekte ve yunus parklarının kapatılması için imza kampanyaları düzenlenmektedir. Son yıllarda bu kapsamda açılan davalardan bazılarının hayvanseverler adına olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. 2010 yılında Fethiye'deki ve 2012 yılında da Kaş'taki yunus parklarının kapatılmış olması ve İzmir'de açılacak yunus gösteri merkezinin açılmadan iptal edilmesi bu sonuçlar arasında sayılabilir. Bunlarla birlikte büyük tur operatörleri tur programlarından Türkiye'deki yunus parkı gösterilerini çıkarırken, bazı büyük şirketler de bu merkezlere yaptıkları sponsorlukları iptal etmektedir (37), (45), (54).

Akvaryumlar

Toplum bilinci ve eğitimi açısından akvaryumların gerekli olduğu görüşünün yanında hayvan hakları savunucuları hayvanat bahçelerine karşı çıktıkları aynı nedenlerle akvaryumlara da karşı çıkmaktadır. Buna göre, balıklar ve diğer tüm deniz canlıları insan sömürüsüne maruz kalmadan özgürce yaşama hakkına sahiptir ve akvaryumlarda hayvanları tutsak etmenin kabul edilebilir hiçbir yanı yoktur. Özellikle deniz memelileri olmak üzere esaret altındaki hayvanlara nasıl davranıldığı ile ilgili de ciddi endişeler vardır. Hayvan hakları perspektifi nasıl ve ne koşulda olursa olsun hayvanların insanların eğlencesi ve menfaati için esaret altında tutulmasının bir hak ihlali olduğunu söylemektedir. Öte yandan bazı insanlar balık ve diğer deniz canlıların duyarlılıkları konusunda şüphe duydukları için balıkların acı çekmediğini düşünmekte ve bu sebeple akvaryumların hayvanların hak ve refahına aykırı olmadığını savunmaktadır (55). Ancak konu ile ilgili yapılan araştırmalar, balıkların bilişsel kabiliyetleri olduğunu, sosyal ilişkiler kurabildiğini ve acıyı hissettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, hayvan hakları; duyarlılık, acıyı hissetme ve farkındalık üzerine kurulduğu için bu bulgular oldukça önem arz etmektedir ve içinde barındırdığı canlılara doğal ortamlarından uzakta, oldukça kısıtlı ve kimi zaman sağlıksız ortamlar sunan akvaryumlara karşı yapılan eleştirileri haklı çıkarmaktadır (55), (56).

Turistik çekicilikler arasında oldukça önemli bir yere sahip olan dev boyutlardaki akvaryumlar; “marine park”, “marine life park”, “marine animals park” ya da “oceanarium” gibi isimler-

le de anılmaktadır. Bazısı kompleksler hâlinde hizmet veren bu akvaryumlar, Hilton Maldives Undersea Restaurant, AquaDom Berlin/Radisson Blue ve Hotel Atlantis Dubai gibi dünyaca ünlü turistik tesislerin bizzat içinde de yer alabilmektedir. Dünyanın en büyük akvaryumunun 45 milyon litre su içinde 800 türe ait 100 binden fazla deniz canlısını barındıran Singapur'daki **SEA Akvaryumu** olduğu söylenmektedir (57). Dünyaca ünlü seyahat sitesi TripAdvisor tarafından milyonlarca ziyaretçi beğenisi ile belirlenen “*Dünyanın En İyi 10 Akvaryumu*” Tablo 9’da yer almaktadır (38).

Tablo 9. Dünyanın En İyi 10 Akvaryumu

Sıralama	Akvaryumlar
1	Monterey Bay Akvaryumu (California/ABD)
2	Oceanario de Lisboa (Lizbon/Portekiz)
3	Georgia Akvaryumu (Atlanta/ABD)
4	Tennessee Akvaryumu (Tennessee/ABD)
5	Ripley’s Aquarium of the Smokies (Tennessee/ABD)
6	Aquaworld Akvaryumu ve Sürüngen Kurtarma Merkezi (Hersonissos/Yunanistan)
7	Dallas World Akvaryumu (Dallas/ABD)
8	Vancouver Akvaryumu (Vancouver/Kanada)
9	Mundomar (Benidorm/İspanya)
10	Two Oceans Akvaryumu (Cape Town/Güney Afrika)

Kaynak: TripAdvisor, 2014.

TripAdvisor tarafından yayınlanan bu listenin tamamı incelendiğinde, ABD’deki akvaryumların çoğunluğu oluşturduğu ve ardından Avrupa ülkelerinde yer alan akvaryumların geldiği görülmektedir. Aynı site tarafından bölgeler bazında seçilen en iyi akvaryumların durumuna bakıldığında ise Asya’da özellikle *Japonya*’daki akvaryumların **fazlalığı** göze çarpmaktadır. Bunlar dışında Amerika’dan Asya’ya kadar özellikle okyanusa kıyısı olan birçok ülkede dev deniz akvaryumları yer almaktadır. Ancak dünya çapında okyanus ve hatta denizlerle bağlantısı olmayıp turistik çekicilik olarak oldukça yoğun biçimde ziyaret alan dev akvaryumlara sahip birçok destinasyon da bulunmaktadır. Türkiye’de faaliyet gösteren dev akvaryumlar ise Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Türkiye'deki Akvaryumlardan Örnekleri

Adı	Özellikleri
Eskişehir Akvaryumu (58)	3.200 m ² 'lik alan; teraryum, dokunma akvaryumu, tropikal akvaryum, amazon nehri ve mersin akvaryumu 84 türden 2.150 balık Türkiye'de -belediye işletmeli- ilk özel sektör katkılı akvaryum
İstanbul/ Bayrampaşa Akvaryumu (59)	83 m uzunluğunda okyanus tüneli, 270° derecelik panoramik okyanus odası, 47 adet sergi tankına sahip 21 konulu bölge 15 bin deniz canlısı Her yıl 20 milyonun üzerinde ziyaretçi Dokunma havuzları, köpek balıkları ile dalış, besleme saatleri "Üretme, Kurtarma, Koruma" programı, "Wipe Out Whaling"
İstanbul/Florya Akvaryumu (60)	6.000 m ² 'lik alan; Karadeniz'den başlayıp Pasifik'e kadar uzanan 1.2 km'lik özel temalı gezi güzergahı 1.500 türden 15 bin kara ve deniz canlısı Köpek balıkları ile dalış, besleme saatleri, özel etkinlikler
Ankara/Mamak Akvaryumu (61)	4.5 milyon litre su kapasitesi, 98 m uzunluk Dokunma havuzu, adrenalin bölümü, besleme saatleri, köpek balıkları ve vatozlar ile dalış, özel etkinlikler Türkiye ve Avrupa'nın en büyük tünel akvaryumları arasında
Ankara/Keçioren Akvaryumu (62)	2.700 m ² kapalı ve toplam 4.000 m ² 'lik alan 150 türden 4.000 balık ile 2 nil timsahı Dokunma havuzları, besleme saatleri, eğitici belgeseller
Antalya Akvaryumu (63)	15.000 m ² kapalı alan 40 tematik akvaryum, 131 m uzunluğa sahip tünel akvaryum Tematik bölümler, doktor balıklar, Fear Trophy; 70'ten fazla tematik teraryum, besleme saatleri, özel etkinlikler Türkiye'nin en çok yabancı turist ağırlayan ilk beş yerinden biri Dünyanın en büyük akvaryum kompleksleri arasında

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Sirkler

Tüm turizm cazibe merkezlerinde olduğu gibi hayvanların eğlence unsuru olarak sirklerde kullanılması etik dışı ve hayvan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir. Yetersiz ve kötü koşullarda

bakılmalarının ötesinde sirklerde hayvanların çivili sopa, kırbaç, elektroşok ya da kanca gibi aletlerle darp edilerek eğitilmesi ve yoğun şiddete maruz kalması, kendilerine öğretilmek istenen hareketleri yapmaları için ödül sistemine alıştıırılarak açlığa maruz bırakılmaları ve gezici sirklerde sıcak soğuk demeden binlerce kilometre yol katederek oradan oraya sürüklenmeleri, uzun seyahatler nedeni ile saatlerce aç ve susuz kalmaları, daracık kafeslerde tutsak edildikleri için psikolojik sorunlar yaşamaları ve tüm bunların sonucunda ciddi davranış bozuklukları sergilemeleri hayvanlar için sirklerin neden sakıncalı olduğuna açıklık getirmektedir (45), (64).

Tüm cazibe merkezleri içinde hayvanların en fazla sömürüye uğradıkları alanların sirkler olduğunu söylemek mümkündür. Uluslararası hayvan hakları örgütü PETA'nın 2009 yılında ABD'deki *Ringling Brothers and Barnum&Bailey Sirk*i'nde hayvanlarla yapılan gösterilere ait ele geçirdiği perde arkası görüntüler bu durumu fazlasıyla destekler niteliktedir. PETA, bu görüntülerde sirkte zincir ve kafesler içinde her türlü fiziksel ve psikolojik işkenceye maruz kalan hayvanların durumunu ortaya çıkarmış ve bu olay tüm dünyada yankı uyandırmıştır (64). 100 yılı aşkın bir süredir gösterilerinde fillere yer veren "*Ringling Sirk*i", Amerika'nın en büyük sirklerinden biri olarak gösterilmektedir. Bu sirkte kullanılan hayvanların bir yıl içinde 48 ila 50 hafta arası zincirlenmiş bir şekilde küçük kafesler içinde oradan oraya sürüklendiği bilinmektedir. Hakkında çıkan onca habere rağmen gösterilerine devam eden sirk, kamuoyunda hayvanlara yönelik muameleyle ilgili kaygıların artması nedeniyle 2018'den itibaren gösterilerinde fillere yer vermeyeceğini açıklamıştır. Sirkte 43 filinin ise Floridadaki bir hayvan parkına gönderileceği söylenmektedir. Ancak sirkteki diğer hayvanların akıbeti ile ilgili henüz herhangi bir gelişme gözükmemektedir.

Gösterilere hazırlık aşamasında hayvanlara her türlü işkenceyi yaptığı PETA tarafından ortaya çıkarılan bir diğer sirk de ABD'deki "*Carson&Barns Sirk*i"dir (65). Hayvanlara yaptığı kötü müdahalelerle PETA'nın hedefleri arasında olan bu sirk, dünyanın en büyük ve en iyi gösterisini yaptığını ifade etse de perde arkası görüntüler oldukça can sıkıcıdır. ABD'de gösteri yapan "*Moskova Uluslararası Sirk*i" de bünyesindeki fillerden biri eğitimcisini öldürdüğü için yüzlerce kurşunla vurulup öldürülmesi üzerine oldukça dikkat çekmiş ve bundan sonraki gösterilerinde canlı hayvan kullanmama kararı almıştır. PETA ise Ringling ve diğer sirklerle karşı yürüttüğü kampanyalara devam etmektedir. Sirklerin tanıtım, reklam ve bilet satış-

larını yapan internet sitelerine karşı başlattığı imza kampanyalarının yanında, fillerle yaptığı gösterileri 2018’de değil hemen durdurması için de Ringling’e karşı ayrı bir kampanya başlatmıştır (65), (66).

Sirklerle ilgili yaşanan olayların ardından dünya çapında birçok ülkede hayvanlı sirklerin yasaklanması ve hayvanların eğlence amaçlı sömürülmemesi için yürütülen kampanyalar ağırlık kazanmıştır. Hayvanların sirklerde kullanımını tamamen yasaklayan ilk ülke *Bolivya* olmuştur. Daha sonrasında *Yunanistan, Kosta Rika, Peru, Kolombiya, Paraguay, Slovenya, Hollanda, Avusturya, Singapur, Finlandiya, Hindistan, Portekiz, Hırvatistan, İsrail, İsveç, Macaristan, Malta, İrlanda’nın Fingal İl Meclisi, İngiltere* ve *Kıbrıs* sirklerde “vahşi hayvan” kullanımını yasaklamıştır (64), (67). Ancak başta eski Doğu bloğu ülkeleri olmak üzere *Moğolistan, Çin, Kazakistan, Romanya, Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Ukrayna, Belarus, Gürcistan* ve *Rusya* gibi birçok ülkede sirkler hâlen aktiftir ve birçok gezici sirk gösteri yapmaya devam etmektedir (68). Dünyada hayvan hakları konusunda önde gelen örgütler ise mevcut sirklerin kapatılması ve kötü durumda olan hayvanların gösterilerde kullanılmaması için sirklere baskı yapmakta ve “hayvansız” sirkleri teşvik etmeye çalışmaktadır.

Türkiye’de hâlihazırda yerleşik olarak faaliyet gösteren hayvanlı bir sirk bulunmazken, geri kalan sirklerin çoğu yurt dışından gelmektedir (69). Türkiye’ye sirk kuran ülkelerin başında *Bulgaristan, Rusya* ve *Azerbaycan* gelmektedir. Bunlar dışında Avrupa’dan pek çok sirk Türkiye’yi turne programlarına dâhil etmekte, Türkiye’den organizasyon firmaları da bu sirklerin gösterimi için belediyelerle anlaşmalar yapmaktadır (68). 1960’lardan bu yana düzenli olarak Türkiye’ye turneler düzenleyen “*Medrano Sirk*” bunlardan biridir. 1873 yılında kurulan bu İtalyan sirk, zamanla Avrupa ve tüm dünyada adını duyurmuş ve birçok dünya ülkesini dolaşarak yüzbinlerce izleyiciye çeşitli gösteriler sunmaktadır (70). *Paris sirk*, *Avrasya sirk*, *Atlantis sirk* ve *Büyük Moskova sirk* de Türkiye’de gösteri yapan diğer sirkler arasındadır (67).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kötü koşullarda bakılmaları, her türlü fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmaları, gezici sirklerle binlerce kilometre yol gitmek zorunda olmaları ve bu uzun seyahatlerde saatlerce aç ve susuz bırakılmaları, daracık kafeslerde tutsak edildikleri için psikolojik sorunlar yaşamaları ve bunun sonucunda ciddi davranış bozuklukları sergilemeleri gibi nedenlerle hayvanların eğlence unsuru olarak sirklerde kullanılmama-

ları için kampanyalar yürütülmektedir (45), (64). Dünyada birçok ülkenin sirklerde hayvan kullanılmasını yasaklamasının karşısında Türkiye’de bu konu ilk defa 2014 yılında gündeme gelmiştir. Bu kapsamda 5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu’nun değişikliği kanun tasarısı, hayvanlı sirklerin yasaklanmasını öngörmektedir. Ancak henüz bu yönde alınan olumlu bir karar bulunmamaktadır. Buna rağmen ülke çapında **Cirque de Soleil** veya **Timber** gibi “hayvansız sirkler” teşvik edilmeye çalışılmakta, il ve ilçeler düzeyinde bazı bölgeler de bu akıma uymaktadır (67).

Av Alanları

Turizmde hayvanların kullanıldığı bir diğer cazibe merkezi de av turizmi kapsamında faydalanılan av alanlarıdır. Av turizmi; “bilinçli ve belli bir eğitime dayanarak doğaya zarar vermeden sadece olgunluğa erişmiş hayvanların avlanması” olarak tanımlanmaktadır (Kozak vd., 2014). Bugün birçok ülke turist taleplerini karşılamak, turizm faaliyetlerini çeşitlendirerek mevsimselliğin etkisini azaltmak ve daha önemlisi gelir elde etmek amacıyla av alanlarını yerli ve yabancı turistlere açmaktadır. Av faaliyetleri, avlanan hayvanların vurularak öldürülmesi, etinden ve sütünden faydalanılması yanında av deneyiminin bireylere kattığı macera duygusu; hayvanları doğal ortamında izleme; spor yapma; yeni yerler ve arkadaşlıklar keşfetme; hayvanların post, diş ve boynuz gibi kısımlarını hatıra olarak alma gibi güdülerle gerçekleştirilmektedir (Sigursteinsdóttir ve Bjarnadóttir, 2010; Dobson, 2012).

İlkel toplumlar için yaşamın merkezinde yer alan avcılık, zamanla dönüşüm geçirerek hayati bir gereklilik olmaktan çıkıp, bir eğlence aracı olarak turizm ve boş zaman aktivitelerinin bir parçası olmaya devam etmiştir. Özellikle batılı toplumların 19. yüzyıl başlarındaki sömürgecilik faaliyetleri, avcılık ve turizm ilişkisini güçlendirmek için oldukça önemli bir adım olmuştur. Örneğin, kaplan avcılığı, batılılar tarafından İngiltere sömürgesi altındaki *Hindistan*’a yapılan turlarda önemli bir boş zaman faaliyeti hâline gelmiştir. Öte yandan sömürge altına girmesi ile *Afrika*’ya gelen turistler tarafından “*Big Five*” olarak bilinen büyük hayvan avı çağı başlamış ve bu kontrolsüz akımın vahşi yaşam türleri üzerinde oldukça yıkıcı etkileri olmuştur (Lindsey, 2008; Dobson, 2012). Günümüzde dünya çapında av turizminden en fazla gelir elde eden ülkenin 6 milyar dolar ile **İspanya** olduğu söylenmektedir. 150 milyon dolar ile **Almanya**,

90 milyon dolar ile **Fransa** ve 25 milyon dolar ile **Macaristan** da av turizminden elde ettiği kazançla öne çıkan ülkeler arasındadır. Geyik ve karaca gibi av hayvanlarının yaşam alanlarına sahip olan Almanya'da yılda 58 bin geyik ve 1.2 milyon civarında karaca avlandığı belirtilmektedir (71).

Ülkemizde av turizmi, 4915 sayılı “*Kara Avcılığı Kanunu*” ve buna bağlı “*Yerli ve Yabancı Avcıların Av Turizmi Kapsamında Avlanmalarına ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik*” ile 6831 sayılı “*Orman Kanunu*” hükümleri kapsamında Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğünce belirlenen esaslar dâhilinde yürütülmektedir. Türkiye’de av turizmi, 1970’li yıllarda başlamış ancak gerçek anlamda 1981 yılında Antalya’nın Düzlerçamı bölgesinde yapılan dağ keçisi ve domuz avları ile devam etmektedir. Her yılın belirli dönemlerinde, avına izin verilen türler ve sahalarda, belirli izinlerle gerçekleştirilen av turizmi, A grubu seyahat acenteleri tarafından yapılmaktadır. Yalnızca yerli turistlerin avlanabilmesi için de C grubu seyahat acenteleri gerekli izin belgeleri ile av turizmi faaliyetini gerçekleştirebilmektedir (Kozak vd., 2014), (72). Ülkemizde *Adana, Adıyaman, Afyon, Ankara, Antalya, Artvin, Bartın, Bingöl, Bolu, Çorum, Denizli, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İstanbul, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Mersin, Muğla, Niğde, Osmaniye, Rize, Samsun, Sinop, Şanlıurfa, Tunceli ve Zonguldak* illerinde, belirtilen sahalarda, av turizmi kapsamında belirlenen kotalar dikkate alınarak, Anadolu yaban keçisi, melez yaban keçisi, çengel boynuzlu dağ keçisi, kızıl geyik, ceylan, karaca, Anadolu yaban koyunu, tilki, çakal, yaban domuzu, keklik, çulluk, tavşan ve sülün avı yapılmaktadır (72). Ancak dünyada olduğu gibi ülkemizde de yasadışı avlanma oranının da bir hayli yüksek olduğu bilinmektedir (Damm, 2008; Akoğlan Kozak ve Bahçe, 2012).

Hayvan refahı ve hayvan hakları ile ilgili her konuda olduğu gibi av turizmine yönelik de karşıt görüşler ve pek çok tartışma bulunmaktadır (Matilainen, 2010; Dobson, 2012). Kontrol altında olduğu sürece ülke ekonomisine gelir kaynağı olmasının yanında sürdürülebilirlik kapsamında ülkenin yaban hayatını koruyup geliştirmesi, plansız avlanmanın önüne geçmesi, doğal dengenin korunmasına yardımcı olması ya da insan-doğa etkileşiminde benzersiz deneyimler sunması gibi nedenlerle av turizminin olumlu yönleri savunulsa da (Franklin, 2002; Şafak, 2003; Damm, 2008; Lindsey, 2008; Sarı, 2008; Ukav, 2012; Akoğlan Kozak ve Bahçe, 2012; Kozak vd., 2014)

dünya çapında bir grup araştırmacı ve hayvansever de her canlının yaşama hakkı olduğu ve hayvanların hiçbir koşulda insanların eğlencesi ya da çıkarı uğruna kullanılmamaları gerektiğini savunarak avlanma konusuna tamamen karşı çıkmakta hatta bir kısmı bunun barbarca bir boş zaman faaliyeti olduğuna inanmaktadır (Matilainen, 2010).

SONUÇ

İnsanoğlu ahlaki konularda hiçbir zaman bir uzlaşmaya varmazken, etik kararlar da oldukça karmaşık yapıdadır ve etik standartlar her daim duruma göre değişmektedir (Kreger ve Hutchins, 2010). Turizmde etik daha yeni yeni tartışılırken, turizmde hayvan etiği konusu çok daha yeni gündemdedir (Fennell, 2012). Dolayısıyla bir hayvanı doğal yaşantısından koparıp esaret altına almanın ne zaman ahlaken kabul edilebilir olduğu büyük önem taşımakta ve tartışılmaktadır (Kreger ve Hutchins, 2010). Turizm cazibe merkezleri ile ilgili olarak hayvan hakları savunucuları hayvanların özgür olması, hiçbir koşulda esaret altına alınmaması, hele ki insanların eğlencesi uğruna asla kullanılmaması gerçeğini savunurken; hayvan refahı savunucuları antroposentrik bir bakış açısına sahiptir ve bu perspektife göre iyi muamele gördüğü sürece, menfaatleri söz konusu olduğunda, insanların hayvanları kendi amaçları için kullanabileceğini, böylece insanların hayvanlar ile etkileşim içinde olabileceğini öne sürmektedir (Fennell, 2013), (55), (73). Hayvan hakları ile hayvan refahı perspektifleri çoğu zaman birbiri ile aynı görüşleri savunuyor gibi dursa da iki taraf arasındaki temel fark; hayvan hakları savunucularının “kafeslere hayır” derken, hayvan refahı savunucularının “daha büyük kafesler” ve daha iyi koşullar için çabalaması olarak ifade edilebilir (55), (74).

Hayvanlara ve hayvan haklarına karşı bir yandan olumsuz tavır ve davranışlar devam ederken, diğer yandan esaret altındaki hayvanların fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarına karşı olan farkındalık giderek artmaktadır. Pek çok ülke hayvan haklarını korumak ve bunu teşvik etmek için yasa ve yönetmelikler çıkarmakta, etik kodlar ve stratejiler geliştirerek önemli adımlar atmaktadır (Gibson, 2011). Bu bağlamda, hayvanların cazibe merkezlerinde içinde bulundukları mevcut koşullar iyileştirilmeye çalışılmakta, daha fazla hayvanın zarar görmemesi ve esaret altına alınmaması için birçok alanda mücadele edilmektedir (Kleiman, 2010). Dünya çapında kapatılan

ya da daha açılmadan iptal edilen hayvanat bahçeleri, sirkler ve su parkları bunun en güzel örneklerindendir. Bununla birlikte küresel çapta faaliyet gösteren hayvan aktivisti örgütler “*animal-friendly holidays*” adı altında “*hayvan dostu tatil*” akımını başlatmıştır (75). Bu kapsamda faaliyet gösteren örgütlerden Uluslararası Vahşi Hayatı Koruma Derneği, “**RIGHT**” (**Responsible, Informed, Guilt-free and Humane**) turizm adını verdikleri bir kampanya yürütmektedir. “**Sorumlu, bilinçli, masum ve insancıl**” olarak adlandırdıkları bu kampanya için özel bir web sitesi hazırlayan örgüt, hayvan dostu tatil rehberleri hazırlayarak hem turistleri hem de tur operatörlerini bilgilendirmekte ve hayvanlara yapılan zulmü durdurmak için kendilerine destek olmaya çağırmaktadır (76), (77). Son olarak yürütülen tüm bu mücadeleler sonucunda bazı büyük tur operatörleri hayvanların etik dışı kullanıldığı cazibe merkezlerine olan turları iptal etmekte, kimi büyük şirketler de bu merkezlere yaptıkları sponsorlukları sonlandırmaktadır (19).

KAYNAKÇA

- Akoğlu Kozak, M. & Bahçe, S.A. (2012). *Özel ilgi turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Baldus, R.D. (2008). Wildlife: Can it pay its way or must it be subsidized? R.D. Baldus, G.R. Damm & K. Wollscheid (Eds.), *Best Practices in Sustainable Hunting - A guide to best practices from around the world* (ss. 12-16). Bupadeşte: International Council for Game and Wildlife Conservation.
- Beardsworth, A. & Bryman, A.E. (2001). The wild animal in late modernity: The case of the Disneyization of zoos. *Tourist Studies*, 1(1), 83-104.
- Bulbeck, C. (1999). The ‘nature dispositions’ of visitors to animal encounter sites in Australia and New Zealand. *Journal of Sociology*, 35(2), 129-148.
- Cohen, E. (2009). The wild and the humanized: Animals in Thai tourism. *Anatolia*, 20(1), 100-118.
- Cohen, E. (2013). “Buddhist compassion” and “animal abuse” in Thailand’s Tiger Temple. *Society&Animals*, 21(3), 266-283.
- Curtin, S. (2005). Nature, wild animals and tourism: An experiential view. *Journal of Ecotourism*, 4(1), 1-15.
- Damm, G.R. (2008). Recreational trophy hunting: “What do we know and what should we do?” R.D. Baldus, G.R. Damm & K. Wollscheid (Eds.), *Best Practices in Sustainable Hunting - A guide to best practices from around the world* (ss. 5-11). Bupadeşte: International Council for Game and Wildlife Conservation.

- Dobson, J. (2012). Ethical issues in trophy hunting. O. Moufakkir & P.M. Burns (Eds.), *Controversies in tourism* (ss. 86-98). Oxfordshire: CAB International.
- Fennell, D.A. (2012). *Tourism and animal ethics*. New York: Routledge.
- Fennell, D.A. (2013). Ecotourism and ethics. R. Ballantyne & J. Packer (Eds.), *International handbook on ecotourism* (ss. 31-42). UK: Edward Elgar Publishing.
- Franklin, A. (2002). *Nature and social theory*. Londra: Sage Publications.
- Geraci, J.R. & Ridgway, S.H. (1991). On disease transmission between cetaceans and humans. *Marine Mammal Science*, 7(2), 191-194.
- Gibson, M. (2011). The Universal Declaration of Animal Welfare. *Deakin Law Review*, 16(2), 539-567.
- Gössling, S. & Hall, C.M. (2006). An introduction to tourism and global environmental change. S. Gössling & C.M. Hall (Eds.), *Tourism and global environmental change: Ecological, social, economic and political interrelationships* (ss. 1-34). London: Routledge.
- Green, R. & Giese, M. (2004). Negative effects of wildlife tourism on wildlife. K. Higginbottom (Ed.), *Wildlife tourism: Impacts, management and planning* (ss. 81-97). Victoria: CRC for Sustainable Tourism.
- Higginbottom, K. & Buckley, R. (2003). *Terrestrial wildlife viewing in Australia*. Goald Cost: CRC for Sustainable Tourism.
- Higginbottom, K. (2004). Wildlife tourism: An introduction. K. Higginbottom (Ed.), *Wildlife tourism: Impacts, management and planning* (ss. 1-14). Victoria: CRC for Sustainable Tourism.
- Kiriş, S. & Akcan, C. (2013). *Türkiye'de av ve yaban hayatı*. Ankara: Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü.
- Kleiman, D.G. (2010). Ethics and animal welfare standards: Introduction. D.G. Kleiman, K.V. Thompson & C.K. Baer (Eds.), *Wild mammals in captivity: Principles and techniques for zoo management* (ss. 1-2). Chicago: University of Chicago Press.
- Kontogeorgopoulos, N. (2009). Wildlife tourism in semi-captive settings: A case study of elephant camps in northern Thailand. *Current Issues in Tourism*, 12(5-6), 429-449.
- Kozak, N., A. Kozak, M. & Kozak, M. (2014). *Genel turizm: İlkeler - Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kreger, M.D. & Hutchins, M. (2010). Ethics of keeping mammals in zoos and aquariums. D.G. Kleiman, K.V. Thompson & C.K. Baer (Eds.), *Wild mammals in captivity: Principles and techniques for zoo management* (ss. 3-10). Chicago: University of Chicago Press.
- Lindsey, P.A. (2008). Trophy hunting in Sub Saharan Africa: Economic scale and conservation significance. R.D. Baldus, G.R. Damm & K. Wollscheid (Eds.), *Best Practices in Sustainable Hunting - A guide to best practices from around the world* (ss. 41-47). Bupadeşte: International Council for Game and Wildlife Conservation.

- Marino, L. & Lilienfeld, S.O. (2007). Dolphin-assisted therapy: More flawed data and more flawed conclusions. *Anthrozoös*, 20(3), 239-249.
- Matilainen, A. (2010). Social sustainability of hunting tourism: Introduction. A. Matilainen & S. Keskinarkaus (Eds.), *The social sustainability of hunting tourism in Northern Europe* (ss. 5-8). Helsinki: Ruralia Institute.
- Roberts, A.M. (2005). Too close for comfort. *AWI Quarterly*, 54(1), 10-11.
- Rodger, K., Moore, S.A. & Newsome, D. (2007). Wildlife tours in Australia: Characteristics, the place of science and sustainable futures. *Journal of Sustainable Tourism*, 15(2), 160-179.
- Samuels, A., Bejder, L. & Heinrich, S. (2000). *A review of the literature pertaining to swimming with wild dolphins*. Maryland: Marine Mammal Commission.
- Sarı, C. (2008). Antalya'nın alternatif turizm kaynakları, planlama yaklaşımları ve öneriler. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 12-45.
- Sigursteinsdóttir, H. & Bjarnadóttir, E.J. (2010). Social sustainability of hunting tourism in Iceland. A. Matilainen & S. Keskinarkaus (Eds.), *The social sustainability of hunting tourism in Northern Europe* (ss. 9-28). Helsinki: Ruralia Institute.
- Şafak, İ. (2003). Türkiye'deki av turizmi uygulamalarının özel avlak işletmelerine etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2, 133-148.
- TEA/AECOM (2014). *Theme index & Museum index: The global attractions attendance report*. California: Themed Entertainment Association (TEA).
- Ukav, İ. (2012). Adıyaman'da av turizmi. II. *Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı* (ss. 3-18). 12-15 Nisan 2012, Antalya.
- Ülgen, H. & Zeydanlı, U. (2008). *Orman ve biyolojik çeşitlilik*. Ankara: Doğa Koruma Merkezi.
- Valentine, P. & Birtles, A. (2004). Wildlife watching. K. Higginbottom (Ed.), *Wildlife tourism: Impacts, management and planning* (ss. 15-34). Altona: CRC for Sustainable Tourism.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. Macbeth, J. (2012). *Not all fun and games: The missing ethics of animals in tourism*. <http://theconversation.com/not-all-fun-and-games-the-missing-ethics-of-animals-in-tourism-8986> (Erişim tarihi: 09.02.2015).
2. Coldwell, W. (2014). *Wildlife charity calls for an end to 'tiger selfies'*. <http://www.theguardian.com/travel/2014/jul/29/wildlife-charity-calls-for-end-tiger-selfies> (Erişim tarihi: 29.03.2015).

3. WAP (2015). *The show can't go on*. http://www.worldanimalprotection.org/sites/default/files/int_files/show-cannot-go-on-animals-entertainment.pdf (Erişim tarihi: 30.03.2015).
4. Saint Louis Zoo (2015). *About the Saint Louis Zoo*. <http://www.stlzoo.org/about/> (Erişim tarihi: 27.03.2015).
5. Nguyen, M.T. & Slaff, R. (2007). *The world's best zoos*. <http://web.archive.org/web/20080914144338/http://www.forbestraveler.com/best-lists/top-zoos-story.html> (Erişim tarihi: 22.03.2015).
6. WAZA (2015). *Zoos and aquariums of the world*. <http://www.waza.org/en/site/zoos-aquariums> (Erişim tarihi: 29.03.2015).
7. Lin, D. (2014). *Arguments for and against zoos*. http://animalrights.about.com/od/animalsin_entertainment/a/Arguments-For-And-Against-Zoos.htm (Erişim tarihi: 06.04.2015).
8. Loro Parque (2012). *The role of the zoos*. http://www.loroparque.com/zoos/item_en.php?id=entry3 (Erişim tarihi: 27.03.2015).
9. TripAdvisor (2014). *Top 25 zoos – World*. <http://www.tripadvisor.com/TravelersChoice-Attractions-cZoos-g1> (Erişim tarihi: 20.03.2015).
10. Forbes Traveler (2009). *The world's best zoos*. <http://web.archive.org/web/20080814020304/http://www.forbestraveler.com/best-lists/top-zoos-slide-3.html?thisSpeed=25000> (Erişim tarihi: 15.03.2015).
11. Sheridan, A.D. (2010). *The leading zoological gardens of Europe*. http://www.referate.zooforderer.net/2010_AnthonySheridanEurope's%20Leading%20Zoological%20Gardens.pdf (Erişim tarihi: 27.03.2015).
12. Telegraph Travel (2014). *Tiger mauls tourist in Phuket tiger park*. <http://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/asia/thailand/11179252/Tiger-mauls-tourist-in-Phuket-tiger-park.html> (Erişim tarihi: 10.02.2015).
13. Sriracha Tiger Zoo (2012). *Visitor info*. <http://www.tigerzoo.com/eng/visitus.php> (Erişim tarihi: 30.03.2015).
14. Tiger Kingdom (2015). *Tiger Kingdom*. <http://www.tigerkingdom.com/> (Erişim tarihi: 10.02.2015).
15. Tiger Temple (2012). *Tiger Temple history*. http://tigertemple.org/tiger-temple_new/page_article.php?article_ID=307&id=63 (Erişim tarihi: 29.03.2015).
16. CWI (2008). *Tiger Temple, Thailand - The truth behind the mask*. <http://www.careforthewild.com/what-we-do/campaigns/previous-campaigns/tiger-temple-the-truth/> (Erişim tarihi: 29.03.2015).
17. Dell'Amore, C. (2008). *Black market tigers linked to Thai Temple, report says*. <http://news.nationalgeographic.com/news/2008/06/080620-tiger-temple.html> (Erişim tarihi: 02.04.2015).
18. CWI (2013). *Temple of lies*. http://www.careforthewild.com/wp-content/uploads/2013/05/Tiger_Temple_Report_0413_FINAL.pdf (Erişim tarihi: 29.03.2015).
19. Meikle, J. (2014). *STA Travel ends 'unethical' animal trips*. <http://www>.

- theguardian.com/world/2014/ may/16/sta-travel-ends-unethical-animal-trips-elephants-seaworld (Erişim tarihi: 01.04.2015).
20. WAP (2015). *News*. <http://www.worldanimalprotection.org/news> (Erişim tarihi: 29.03.2015).
 21. Atatürk Orman Çiftliği (2014). *Gezi yerlerimiz*. <http://www.aoc.gov.tr/index.php?view=cnt&cinf=41%7C12%7C12> (Erişim tarihi: 08.10.2014).
 22. Bursa Hayvanat Bahçesi (2014). *Kurumsal*. <http://www.bursahayvanatbahcesi.com/> (Erişim tarihi: 11.02.2015).
 23. FYZOO (2014). *Faruk Yalçın Hayvanat Bahçesi ve Botanik Parkı*. <http://www.farukyalcinzoo.com/> (Erişim tarihi: 08.10.2014).
 24. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi (2014). *Doğal Hayatı Koruma Daire Başkanlığı Hayvanat Bahçesi*. <http://gaziantepzoo.org/> (Erişim tarihi: 10.10.2014).
 25. İzmir Büyükşehir Belediyesi (2013). *İzmir Doğal Yaşam Parkı*. <http://www.izmirdogal yasamparki.org.tr/mainpage.aspx> (Erişim tarihi: 08.10.2014).
 26. Antalya Belediyesi (2015). *Antalya Hayvanat Bahçesi ve Doğa Parkı*. <http://antalya.bel.tr/antalyazoo/> (Erişim tarihi: 24.02.2015).
 27. Anadolu Harikalar Diyarı (2013). *Anadolu Harikalar Diyarı Hayvanat Bahçesi*. <http://www.anadoluharikalardiyari.net/icerikler.asp?id=104&euid=98&sid=104> (Erişim tarihi: 20.02.2015).
 28. Tapkan, D. (2014). *Ülkemizdeki hayvanat bahçeleri*. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/45795/Ulkemizdeki_hayvanat_bahceleri.html (Erişim tarihi: 08.10.2014).
 29. Lonely Planet (2015). *Africa's best wildlife parks*. <http://www.lonelyplanet.com/africa/places/africa-s-best-wildlife-parks> (Erişim tarihi: 06.04.2015).
 30. WWF (2014). *Akyatan Yaban Hayatı Gözlem Kampı*. <http://www.wwf.org.tr/?3320> (Erişim tarihi: 01.04.2015).
 31. İzkuş (2013). *İzmir Kuş Cenneti*. <http://www.izmirkuscenneti.gov.tr/alan-bilgileri> (Erişim tarihi: 19.02.2015).
 32. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2012). *Kuş gözlemciliği*. <http://www.ktb-yatirimisletmeler.gov.tr/TR,10203/kus-gozlemciligi.html> (Erişim tarihi: 26.03.2015).
 33. Ateşpare, B.S. (2014). *Japonya'da bu sezon 834 yunus öldürüldü*. http://www.radikal.com.tr/hayat/japonyada_bu_sezon_834_yunus_oldu-ruldu-1183903 (Erişim tarihi: 05.04.2015).
 34. İstanbul Dolphinarium (2015). *Gösteri yıldızlarımız*. <http://www.istanbuldolphinarium.com/kahramanlarimiz.html> (Erişim tarihi: 04.03.2015).
 35. New York Post (2010). *SeaWorld whale mauls and kills trainer in front of audience*. <http://nypost.com/2010/02/25/seaworld-whale-mauls-and-kills-trainer-in-front-of-audience/> (Erişim tarihi: 05.04.2015).

36. The New York Times (2010). *Whale kills a trainer at SeaWorld*. <http://www.nytimes.com/2010/02/25/us/25whale.html?action=click&contentCollection=U.S.&module=RelatedCoverage®ion=Marginalia&pgtype=article> (Erişim tarihi: 05.04.2015).
37. Yunuslara Özgürlük Platformu (2015). *2014 yunus parklarına en büyük darbe oldu!* <http://www.yunuslaraozgurluk.com/2014-yunus-parki-karsiti-eylemlerin-yili-oldu> (Erişim tarihi: 05.04.2015)
38. TripAdvisor (2014). *Top 25 aquariums - World*. <http://www.tripadvisor.com/TravelersChoice-Attractions-cAquariums> (Erişim tarihi: 10.02.2015).
39. HAYTAP (2011). *Hiçbir yerde yunus parkı istemiyoruz*. <http://www.haytap.org/index.php/201112143691/yunus-parki-gercegi/hicbir-yerde-yunus-parki-istemiyoruz-haytap> (Erişim tarihi: 20.02.2015).
40. HAYTAP (2013). *Yunus parklarının kapatılması için Uluslararası Hayvan Hakları Mahkemesine başvuru dilekçemiz*. <http://www.haytap.org/index.php/201308284574/yunus-parki-gercegi/yunus-parklarinin-kapatilmasi-icin-uluslararasi-hayvan-haklari-mahkemesine-basvuru-dilekcemiz> (Erişim tarihi: 05.03.2015).
41. WWF (2014). *Yunus*. http://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/doga_koruma/turkey/yunus/ (Erişim tarihi: 11.02.2015).
42. Erdoğan, E. (2006). *Sınırsız zulüm: Eğlence sektöründe hayvanlar - hayvan yarışları, sirkler*. <http://www.birikimdergisi.com/guncel/sinirsiz-zulum-eglence-sektorunde-hayvanlar-hayvan-yarislari-sirkler> (Erişim tarihi: 28.02.2015).
43. WWF (2010). *Yunus gösteri merkezlerine karşı yasal düzenleme*. <http://www.wwf.org.tr/?1330> (Erişim tarihi: 05.03.2015).
44. Gazzetta del Sud (2015). *Govt shuts down Rimini dolphinarium for good*. <http://www.gazzettadelsud.it/news/125572/Govt-shuts-down-Rimini-dolphinarium-for-good.html> (Erişim tarihi: 05.04.2015).
45. HAYTAP (2009). *İşte sirk gerçeği!* <http://www.haytap.org/index.php/200912212353/sirk-gercegi/iste-sirk-gercegi> (Erişim tarihi: 13.03.2015).
46. Sealanya (2015). *Yunus ve fok şovları*. http://www.sealanya.com/dolphinpark/menu/tr/217/yunus_ve_fok_sovlari.aspx (Erişim tarihi: 05.03.2015).
47. Antalya Dolphinland (2015). *Gösteriler ve program*. <http://www.dolphinland.com.tr/> (Erişim tarihi: 04.05.2015).
48. Troy Aqua Dolphinarium (2012). *Dolphinarium*. <http://www.temturizm.com.tr/indexd.php> (Erişim tarihi: 09.04.2015).
49. Bodrum Dolphin Park (2015). *Yunus parkı*. <http://www.bodrumdolphinpark.com/sayfa/hakkimizda> (Erişim tarihi: 04.05.2015).
50. Aqua Club Dolphin (2015). *Yunus gösterisi*. http://www.aquaclubdolphin.com/yunus-gosterisi_0.html (Erişim tarihi: 04.05.2015).
51. Türkiz (2015). *Dolphinarium*. http://www.turkiz.com.tr/tr/index_ayisigi.html (Erişim tarihi: 05.03.2015).

52. Adaland (2015). *Yunuslar ile karşılaşma ve yüzme*. http://www.adaland.com/dolphinpark/menu/tr/119/yunuslar_ile_karsilasma_ve_yuzme.aspx (Erişim tarihi: 04.05.2015).
53. Dolphin Therapy (2010). *Herkes için yunus ile yüzme - ziyaret veya etkileşim*. <http://dolphin-therapy.org/tr/> (Erişim tarihi: 11.02.2015).
54. WWF (2011). *Yunus merkezi kapatıldı!* <http://www.wwf.org.tr/?1188> (Erişim tarihi: 05.03.2015).
55. Lin, D. (2015). *Aquariums and animal rights - What's wrong with aquariums?* <http://animalrights.about.com/od/animalsinentertainment/a/Aquariums-And-Animal-Rights-Whats-Wrong-With-Aquariums.htm> (Erişim tarihi: 06.04.2015).
56. PETA (2015). *Caring for fish*. <http://www.peta.org/living/companion-animals/caring-animal-companions/caring-fish/> (Erişim tarihi: 03.04.2015).
57. CNN Travel (2012). *World's largest oceanarium opens*. <http://travel.cnn.com/singapore/play/singapore-open-worlds-largest-oceanarium-610811> (Erişim tarihi: 06.04.2015).
58. **Eskişehir Büyükşehir Belediyesi (2014)**. *Eskişehir'in ilk akvaryumu Eti'nin sponsorluk desteği ile açıldı*. http://www.eskisehir-bld.gov.tr/haber_dvm.php?resim_id=346992 (Erişim tarihi: 11.02.2015).
59. İstanbul Sealife (2015). *Ziyaretinizi planlayın*. <https://www.visitsealife.com/istanbul/> (Erişim tarihi: 09.02.2015).
60. İstanbul Akvaryum (2015). *Dünyanın en büyük tematik akvaryumu*. <http://www.istanbulakvaryum.com/tr/istanbul-akvaryum> (Erişim tarihi: 12.03.2015).
61. Aqua Vega (2015). *Aqua Vega'nın büyüğü dünyasını keşfedin*. <http://www.aquavega.com.tr/hakkimizda.php> (Erişim tarihi: 12.03.2015).
62. Keçiören Belediyesi (2012). *Deniz Dünyası*. http://www.kecioren.bel.tr/DENIZ_DUNYASI-7-sosyal-tesis.html (Erişim tarihi: 12.03.2015).
63. Antalya Aquarium (2015). *Akvaryum hakkında*. <http://www.antalyaaquarium.com/tr/> (Erişim tarihi: 12.05.2015).
64. PETA (2015). *Circuses*. <http://www.peta.org/issues/animals-in-entertainment/circuses/> (Erişim tarihi: 07.04.2015).
65. PETA (2015). *Action alerts*. <http://www.peta.org/action/action-alerts/> (Erişim tarihi: 08.04.2015).
66. BBC (2015). *Ringling Brothers sirkli filli gösterilere son verecek*. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2015/03/150305_fil_sirk (Erişim tarihi: 07.04.2015).
67. HAYTAP (2014). *Sirkte işkenceye son*. <http://www.haytap.org/index.php/sirk-gercegi/> (Erişim tarihi: 07.04.2015).
68. Çuhadar, B. (2011). *Hayvanlı sirklerde hayat toz pembe değil*. http://www.radikal.com.tr/yasam/hayvanli_sirklerde_hayat_toz_pembe_degil-1046088 (Erişim tarihi: 08.04.2015).

69. Özgüner, B. (2015). *Eğlence için sömürülen hayvanlar ve insanlar*. <http://www.evrensel.net/haber/102380/eglenme-icin-somurulen-hayvanlar-ve-insanlar> (Erişim tarihi: 13.03.2015).
70. Medrano (2015). *Casartelli*. <http://www.medrano.it/casartelli.htm> (Erişim tarihi: 09.04.2015).
71. Destici, A. (2008). *Av turizminde İspanya modeli*. <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&Kategori=ekonomi&ArticleID=519210&Date=21.04.2008> (Erişim tarihi: 19.03.2015).
72. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2014). *Av turizmi*. <http://www.ktb-yatirimisletmeler.gov.tr/TR,9874/av-turizmi.html> (Erişim tarihi: 26.02.2015).
73. PETA (2015). *What is the difference between "animal rights" and "animal welfare"?* <http://www.peta.org/about-peta/faq/what-is-the-difference-between-animal-rights-and-animal-welfare/> (Erişim tarihi: 06.04.2015).
74. BBC (2014). *Introduction to animal rights*. <http://www.bbc.co.uk/ethics/animals/rights/introduction.shtml> (Erişim tarihi: 06.04.2015).
75. WAP (2014). *Animal-friendly travel campaign wins at World Responsible Tourism Awards*. <http://www.worldanimalprotection.org/news/animal-friendly-travel-campaign-wins-world-responsible-tourism-awards> (Erişim tarihi: 30.03.2015).
76. CWI (2012). *RIGHT-tourism*. <http://www.careforthewild.com/what-we-do/campaigns/right-tourism/> (Erişim tarihi: 29.03.2015).
77. Right Tourism (2012). *Your guide to making animal friendly choices on holiday*. <http://right-tourism.com/#sthash.3DOm8CNl.dpbs> (Erişim tarihi: 27.03.2015).

Hayvanlar Üzerinden Yaratılan Turistik Ürün Çeşitleri

ÖZET

Turizm sektörünün yarattığı ekonomik fayda turistik ürün çeşitliliğinin artmasına neden olmakta ve ülkelerin/bölgelerin mevcut arz kaynakları turizmin kullanımına açılmaktadır. Turistik ürün çeşitleri ülkelerin/bölgelerin sahip olduğu doğal, kültürel, sosyal kaynaklara göre değişiklik gösterebilmekte ve farklılaşabilmektedir. Son yıllarda doğal kaynaklar içerisinde görülen ve turizmin kullanım sahasına giren “hayvanlar” üzerinden de farklı turistik ürünler yaratılmakta ve hayvan odaklı turizm faaliyetlerinin sayısı artmaktadır. Bu bölümde, hayvanlar üzerinden ne tür turistik ürünlerin meydana getirildiği, bu turistik ürünlerin turizme olan etkisinin neler olduğu irdelenmektedir.

GİRİŞ

Turizm sektöründe hayvanların metalaştırıldığı ve turiste ya da ziyaretçiye sunulduğu, gösteri yaptırıldığı, sergilendiği pek çok alan bulunmaktadır. Söz konusu bu alanlar yazında farklı yazarlar tarafından farklı şekilde ele alınsa da, bu bölümde hayvanlar üzerinden yaratılan turistik ürünler değerlendirildiğinden dolayı Fennell (2012) tarafından yapılan beşli sınıflandırma dikkate alınmaktadır. Esaret altındakiler, turizm faaliyetlerine hizmet edenler/ fiziksel ve duygusal işçiler, rekabete maruz bırakılanlar/ yarışmacılar, spor adı altında katledilenler, doğal yaşamı gözlemlenenler başlıkları altında metalaştırılan hayvanların nasıl birer turistik ürüne dönüştürüldükleri bu bölümün temel yapısını oluşturmaktadır. Ancak hayvanların metalaştırılarak söz konusu turistik ürünlere dönüştürülmeleri süreci ise daha makro bir bakışı beraberinde getirmektedir.

Markwell (2015), editörü de olduğu “Animals and Tourism: Understanding Diverse Relationships” adlı çalışmada, Leiper’in hem zaman hem mekân açısından ortaya koymuş olduğu “turist yaratan bölgeler”, “turist geçiş bölgeleri” ve “turist çeken bölgeler (destinasyonlar)” üçlemesinden hareketle turizm-hayvan ilişkisini değerlendirmekte ve söz konusu üç bölgeyi turistik deneyimin bileşenleri ile ilişkilendirerek, turizm-hayvanlar ilişkisine dair bir model ortaya koymaktadır (Markwell,2015:6). Modelde (Bknz: Ek1); seyahat öncesi karar verme, seyahat esnasında, destinasyon deneyimlerinde, seyahat sonrası hatıralar ve geri bildirimler ile bir sonraki seyahatte karar verme süreçlerinde turizm-hayvan ilişkisi bileşenlerine yer verilmektedir. Model dört aşamadan oluşmaktadır. İlk iki aşama, bir turistin gideceği destinasyon öncesinde hayvanlara ilişkin hangi noktaları düşünerek karar aldığı ve seyahat sırasında hangi faktörlerin ortaya çıktığıdır. Üçüncü aşama, hayvanlar üzerinden ortaya çıkan destinasyon deneyimidir. Söz konusu deneyimler ise hayvanlar üzerinden yaratılan turistik ürünlere ilişkin deneyimler şeklinde verilmektedir. Karar verme ve seyahat aşamalarından sonra ortaya çıkan destinasyon deneyimi, turizm-hayvan ilişkisinde turistin ne tür deneyimler yaşayabileceğini göstermektedir ki, kitabın bu bölümünde vurgulanmak istenen nokta tam da budur. Son olarak ise, hayvanlar üzerinden gerçekleşen deneyimler ile bu deneyimlerin turistin gelecekte yapacağı seyahatlerde karar verme sürecine olan etkisi belirtilmektedir.

Kısacası, Markwell’in (2015) bütünsel açıdan hayvanlar üzerinden yaratılan turistik deneyimlere işaret ettiği ve Fennell’in (2012) hayvanların metalaştırılması ve birer turistik ürün olarak sunulması üzerinden konuyu detaylandırdığı çalışmaları bu bölümün ne tür bir zeminde oluşturulduğunun göstergeleridir ve bu bağlamda bir değerlendirme yapılmaktadır.

TURİSTİK ÜRÜN VE TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLERİ

Pazarlama yazınına bakıldığında Kotler vd. (2009:325) ürünü; “*tüketicinin istek veya ihtiyaçlarını karşılayan herhangi bir şey*” olarak tanımlamakta ve söz konusu herhangi bir şeyin somut objelerden fikirlere kadar uzanan geniş bir yelpazesi olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla tüketicinin herhangi bir şeyi istek ya da ihtiyaç olarak algılaması ve satın alma davranışında bulunması o şeyin “ürün” olarak nitelendirilmesi anlamına gelmektedir.

Buradan hareketle, turistik ürünün de turistlerin seyahatlerinden ve geçici konaklamalarından doğan istek ve ihtiyaçları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki turizm yazınında farklı tanımlamalar olmakla birlikte turistik ürün; “turistin turizm faaliyetine katılımı ile başlayan ve tekrar evine dönünceye kadar geçen süre içerisinde satın aldığı ya da yararlandığı mal veya hizmetlerin oluşturduğu bir paket veya edindikleri deneyimlerin bir toplamı” şeklinde ifade edilmektedir (Usta, 2009:108; Kozak, 2010:125). Uluslararası yazında ise turistik ürün; “*toplam turistik ürün (total tourist product)*” ve “*özel turistik ürün (specific product)*” şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Tietz, 1980; Middleton, 1989; Freyer, 1993 aktaran: Smith, 1994:584; Koutoulas, 2004:5).

Toplam turistik ürün; “*turistin evinden ayrılışından tekrar evine dönünceye kadar geçen süre içerisindeki toplam deneyimi*” ya da “*yararlandığı mal ve hizmetler bütünü*” şeklinde ifade edilirken (Koutoulas, 2004:5); özel turistik ürün ise; “*tek bir tur, tek bir konaklama veya tek bir ulaşımından doğan ürün*” şeklinde diğer bir ifade ile “*bileşik olmayan ürün*” şeklinde ifade edilmektedir (Koutoulas, 2004:5). Özel turistik ürün, “*toplam turistik ürünün bileşeni*” şeklinde de tanımlanabilir.

Turistik ürün tanımlarına ek olarak turistik ürünü oluşturan çeşitli faktörler farklı kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmaktadır. Örneğin; kimi yazarlar (Olalı, 1990; Hacıoğlu, 2008), söz konusu faktörleri *çekicilikler, olanaklar ve ulaşılabilirlik* olarak nitelerken kimi yazarlar (Richardson, 1996; Middleton ve Hawkins, 1998). bu faktörlere *imaj ve fiyatı* da eklemektedirler. Kozak vd. (2010:126) ise “çekicilik, etkinlikler, ulaşılabilirlik, turizm işletmeleri ve imaj” faktörlerini turistik ürünü oluşturan faktörler olarak ifade etmektedirler. Örneğin; bir destinasyonun turistik bir ürün olarak kabul görmesi, o destinasyonun yukarıda belirtilen temel özellikleri taşıması ile doğru orantılıdır.

Tüm bu tanımlar ışığında temel olarak turistik ürün, “*turistin turizm faaliyetine katılımından doğan her türlü deneyimleri ve bu deneyimleri sırasında talep ettiği ürün ve hizmetler*” şeklinde özetlenebilir. Söz konusu deneyimler ise herhangi bir turistik ürüne olan ilginin bir turizm çeşidine dönüşmesi ile mümkün olabilmektedir. Örneğin; turistik ürünü oluşturan bileşenlerden en önemlisi olan doğal kaynakların (Usta, 2009:112) zamanla bir turizm çeşidine dönüştüğü bilinmektedir. Öyle ki, bir mağaranın turistik ürün olarak sunulması ve zamanla o mağaraya olan ilginin artması, sonrasında “*mağara tu-*

rizmi” adı altında bir turizm çeşidinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda turizm çeşitleri turistik ürünü oluşturan faktörlerin etkinliğine ve insanların o turistik ürüne olan ilgisi ile bağlantılıdır. Bu doğrultuda turizm, katılan kişi sayısına, ziyaret edilen yere, katılanların yaşlarına, katılanların sosyoekonomik durumlarına ve amaca göre çeşitlilik göstermekle birlikte, bu kitapta katılanların amacına göre turizm çeşitliliği ele alınmaktadır. Amaca göre turizm çeşitlerinden bazıları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Kozak vd., 2010:17); a) deniz-güneş-kum turizmi, b) kongre turizmi; c) termal turizm, ç) yat turizmi, d) mağara turizmi, e) kış turizmi, f) av turizmi, g) golf turizmi, h) inanç turizmi; ı) yayla turizmi, i) akarsu turizmi.

Söz konusu turizm çeşitlerine bakıldığında; özellikle doğal arz kaynaklarından türetilen turizm çeşitliliğinin fazla olduğu görülmektedir. Bu da asıl olarak doğal çekim unsurlarının turizmin en önemli girdisi olduğu şeklinde yorumlanabilir ki nitekim yukarıda da belirtildiği gibi Usta (2009:112) da doğal kaynakları turistik ürünün en önemli bileşeni olarak görmektedir.

Bu bağlamda, turizmin doğal kaynaklarından biri olarak görülen vahşi yaşam (hayvanlar) da turizmin kullanım alanı içerisinde yer almakta, turistik ürün olarak pazarlanmakta ve hatta bir turizm çeşidi (örneğin; av turizmi) şeklinde değerlendirilmektedir. Bu durum “hayvan odaklı” turizm faaliyetlerinin ya da turistik ürünlerin neler olduğunun ortaya konulması ihtiyacını doğurmaktadır.

HAYVAN ODAKLI TURİSTİK ÜRÜN ÇEŞİTLERİ

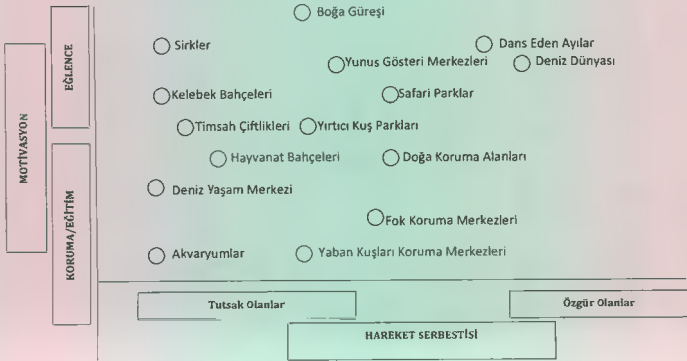
Hayvan odaklı turistik ürünler, farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Hayvanat bahçeleri, doğal yaşam parkları, yunus gösteri merkezleri, boğa/deve güreşleri gibi çok sayıda turistik ürün hayvanların kullanıldığı, hayvanlara eziyet edilen ürünlerdendir. Bunun yanı sıra, başta av turizmi olmak üzere, vahşi doğa gözlemciliği, balina gözlemciliği, kuş gözlemciliği, caretta caretta gözlemciliği, festivaller (Örneğin Çin’de düzenlenen Yulin Köpek Yeme Festivali) gibi hayvan odaklı turizm çeşitlerinin sayısı da artmaktadır. Hayvan odaklı turizm faaliyetleri, her ne kadar sürdürülebilir turizmden söz edilse de her geçen gün artmakta ve bu turizm faaliyetlerinden önemli ölçüde gelir elde edilmektedir. Dolayısıyla ülkeler/bölgeler (destinasyonlar) bir çekim unsuru olarak hayvanları kullanmakta ve hayvanlar üzerinden çeşitli turizm faaliyetleri yaratmaktadırlar. Bu turizm faaliyetleri aşağıdaki gibi gruplandırılmaktadır (Fennell, 2012);

- Esaret altındakiler
- Turizm faaliyetlerine hizmet edenler/Fiziki ve Duygusal İşçiler
- Yarışmacılar/Rekabete maruz kalanlar
- Spor uğruna katledilenler
- Doğal yaşamı gözlemlenenler

Bu beş grup altında yer alan hayvanlar farklı şekillerde turizm faaliyetlerinin arz kaynağını başka bir deyişle turistik ürünün oluşturan canlılardır. Bu gruplar altındaki turistik ürünlere ve turizm çeşitlerine değinmek mevcut durumu ortaya koymak adına önemlidir.

Esaret Altındakiler

Bu başlık altında yer alan hayvan odaklı turistik ürünler, Fennell (2012:71)' a göre iki temel motivasyona göre çeşitlilik göstermektedir. Birincisi; eğlence amaçlı olarak hayvan odaklı turistik ürünler; ikincisi ise; koruma/eğitim amaçlı hayvan odaklı turistik ürünlerdir.

Şekil 2. Esaret Altındaki Hayvanlar Üzerinden Yaratılan Turistik

Kaynak: Fennell, D.A. (2012:71).

Fennell'in yapmış olduğu bu ayırım hem esaret altındaki hayvanlar üzerinden yaratılan turistik ürünlerin çeşitliliğini ve fazla-

lığını görmek hem de hangi motivasyon ile ne tür hayvan odaklı turistik ürünlerin ortaya çıktığını anlamak adına önemlidir. Ancak söz konusu bu turistik ürünler, yalnızca kendi sınırlı alanlarında özgür veya tutsak olan hayvanlar açısından bir değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Örneğin; akvaryumlar ve hayvanat bahçeleri değerlendirildiğinde, söz konusu bu turistik ürünlere olan ilginin çok fazla olduğu görülmektedir. Öyle ki, dünyada 280'den fazla üyesi olan Dünya Hayvanat Bahçeleri ve Akvaryumlar Birliği (WAZA) 'ne göre, her yıl 700 milyondan fazla kişi hayvanat bahçelerini ve akvaryumları ziyaret etmektedir (1). Dünyada 10-12 bin civarında hayvanat bahçesi veya hayvan temalı park olduğu ve her bir parkta 650 ile 1000 arasında hayvan bulunduğu ifade edilmektedir (Catibog-Sinha, 2008:156). Söz konusu iki turistik ürüne bakıldığında, ikisinin de yukarıdaki tablodan da anlaşılabacağı gibi eğitim motivasyonu ile ziyaret edildiği görülmektedir. Ancak WAZA'nın 30 üye hayvanat bahçesi ve akvaryumunda toplam 6357 kişi ile yapmış olduğu araştırmada katılımcıların %56'sı (3495 kişi) ziyaret öncesi motivasyonunun *"eğlenceli bir gün geçirmek"* olduğunu ifade etmektedir (2). Bunun yanı sıra katılımcıların yalnızca %12,7'si bir doğa, koruma ya da çevre grubuna üyedirler. Bu da ziyaretçilerin *"doğa ya da hayvan koruma"* bilincinin düzeyini göstermesi açısından önemli bir veridir.

Özetle; ister eğlence amaçlı, isterse eğitim/koruma amaçlı olsun esaret altında tutulan hayvanlar üzerinden yaratılan turistik ürünler turistlerin/ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir. Bu durumun etik boyutu ise ayrı bir tartışma konusudur ve ilerleyen bölümlerde bundan söz edilmektedir.

Turizm Faaliyetlerine Hizmet Edenler/Fiziksel ve Duygusal İşçiler

Hayvan odaklı turistik ürünlerden bir diğeri de turizm faaliyetleri kapsamında, turizm sektörünün birer işçisi niteliğinde olan hayvanlardır. Burada söz konusu olan hayvanlar hem fiziksel anlamda, hem de duygusal anlamda turizme emek verenler ya da hizmet edenlerdir (Fennell, 2012:104-105). Söz konusu turistik ürünler Tablo 11'de gruplandırılmaktadır.

Tablo 11. Fiziksel ve Duygusal İşçiler

Fiziksel İşçiler	Ulaşım Hizmetindeki Taşıyıcılar	Turizm faaliyetleri içerisinde yer alan ulaşım hizmetleri kapsamında kullanılan çeşitli hayvanlar bulunmakta ve bunlar taşıyıcılar olarak adlandırılmaktadır (Fennell, 2012:106). Bu hayvanlar arasında; atlar, eşekler, katırlar ve develer bulunmakla birlikte ayrıca, keçi, fili, domuz ve bazı köpek türleri de bu kategori içerisinde sayılmaktadır.
	Eğlence İçin Binilenler	Genellikle fotoğraf çekirmek, geziye çıkmak gibi eğlence için binilen hayvanlar kategorisinde yer alan bu hayvanlar arasında; başta filler, midilli atları ve develer olmak üzere tıbet sığı, devekuşu ve boğalar da bulunmaktadır.
Duygusal İşçiler	Yük Taşıyıcıları	Söz konusu bu hayvanlar ise daha çok uzun seyahatlerde (örneğin safari turları) kullanılmakta ve develer, lamalar, tıbet sığı ile atlar bu kategori içerisinde girmektedir.
	Dizginlenenler/ Denetim Altında Binilenler	Turizm faaliyetlerinde işçi olarak çalışan bir diğer grup da dizginlenenler kategorisi altında yer alan hayvanlardır. Bunlar; köpekler (örneğin kızak çeken köpekler), atlar (faytonlar) ve ren gevikleridir.
	Hislerinden/ Sezilerinden Yararlanılanlar	Turizm sektörünün emrindeki bir diğer grup da hislerinden/sezilerinden yararlanan hayvanlardır. Bu hayvanların başında da köpekler gelmektedir. Özellikle kış turizmi yapılan bölgelerde (Örneğin; İsviçre Alpleri) ortaya çıkan kaybolma, çığ altında kalma vb. olağanüstü hâl durumlarında koku alma ve hislerinden dolayı arama-kurtarma köpekleri kullanılmaktadır (Fennell, 2012:118). Bu alanda kullanılan diğer bir hayvan da bal arıdır. Örneğin, Frankfurt Havaalanı'nda (Almanya) hava kalitesinin ölçümü için bal arıları kullanılmaktadır (3).
	Refakatçi/Voldaş Hayvanlar	Refakatçi ya da voldaş olarak ifade edilen bu hayvanlar, geçmişten beri insanların en önemli yardımcıları olmuşlardır. Örneğin; Avustralya'da yaşamış olan aborjinler, dingo köpeklerini, ufak kanguruları ya da keseli sıçanları kendilerine voldaş olarak seçmiş, Güneydoğu Asya'daki insanlar ise kedi, köpek ve maymunu tercih ederken Kuzey Amerika'daki insanlar ise geyik, bizon, rakun ve kurtları voldaş olarak yanlarında tutmuşlar ve beslemişlerdir (Serpell, 1989'dan aktaran Fennell, 2012:120). Günümüzde de pek çok hayvan türü, insanlara çeşitli alanlarda yardım etmektedirler. Örneğin; bazı Japon restoranlarında maymunlar garsonluk yaparak insanlara yardım etmekte (4), bazı köpekler engel durumlarına göre (özellikle görme engelliler için) insanlara seyahate çıkınlıklarında ya da günlük hayatlarındaki işlerinde yardımcı olmaktadır (5).
Duygusal İşçiler	Seks İşçileri	Hayvanlar da tıpkı insanların hatta çocukların olduğu gibi turizm sektörü içerisinde seks amaçlı kullanılmaktadır ve seks turizmi kapsamında birer işçi olarak çalışmaktadırlar (Fennell, 2012:127). Örneğin; Danimarka'ya sırf bu amaçla giden turistlerin olduğu ve hayvan hakları savunucularının bu tüketimle karşı çıktığına dair çeşitli haberler bulunmaktadır (6). Ancak bu durum geçtiğimiz yıl mecliste yapılan oylama sonucu kabul edilen ve 1 Temmuz 2015 günü itibarıyla yürürlüğe girmiş olan yasa ile ortadan kaldırılmıştır (7). Her ne kadar yasalar da olsa böyle bir sapkınlık içinde olan insanlar, farklı tür olan hayvanlar ile cinsel ilişkiye girmek adına seyahate çıkmakta ve turizm faaliyetine katılmaktadır. Bunun yanı sıra hayvanlar arasındaki cinsel ilişkiler de "şov" adı altında sergilenmektedir. Örneğin; Tijuana (Meksika)'da eşekler arasındaki cinsel ilişki şov adı altında sergilenmekte ve insanlar bunu izlemek için para ödemektedirler (8). Yine Endonezya'da seks işçisi olarak çalıştırılan orangutanlar da insanlara turistik ürün kapsamında sunulmakta ve pazarlanmaktadır (9).

Kaynak: Fennell (2012) ve çeşitli internet kaynaklarından derlenmiştir.

Hayvanlar üzerinden yaratılan ve para kazanılan tüm bu turistik ürünler toplam turistik ürünün birer bileşeni şeklinde değerlendirilebilir. Örneğin, bir safari turu alan bir turist ya da bir yaban hayat gözlemcisi aynı zamanda gittiği destinasyondaki turu at ya da fil üzerinde seyahat ederek yapabilir. İşte bu da hayvanları o turistik ürünün bir bileşeni hâline getirmektedir.

Yarışmacılar/Rekabete Maruz Bırakılanlar

Turizm sektöründe “kan dökmek” ve “eğlenmek” temaları üzerinden geçmişten bugüne devşirilen ve yine hayvanların yalnızca birer obje olduğu varsayılarak türevleri yaratılan bir diğer turistik ürün çeşidi de “eğlence” adı altında rekabete maruz bırakılan/yarıştırılan/ öldürülen/ sakat bırakılan hayvanlardır. Bu durum Tablo 12’de gösterilmektedir.

Tablo 12. Kan Sporlarının Biçimleri

Eğlence Uğruna Öldürülenler	Dövüş-türülenler	Avlananlar	Balık Avcılığı	Atıcılık	Diğer
Porsuk Ayı Boğa Eşek Ördek Domuz Sırtlan Aslan Maymun Sıçan	Beta Balığı Kanarya Horoz Çekirge Köpek Böcek Örümcek	Tilki Kurt	Tatlı Su Türleri Tuzlu Su Türleri	Erkek Av Kuşları	• *Deve Güreşleri • *Tazı ile birlikte tavşan kovalama • *Av köpekleriyle birlikte yapılan vahşi domuz avcılığı (Dogging)

Kaynak: Fennell, D.A. (2012:133).

Fennell (2012)’ın ifade etmiş olduğu kan sporları, biçimleri geçmişten günümüze kadar gelen ve artık birer turistik ürün olarak çekim unsuru yaratan birer turizm faaliyeti şeklinde değerlendirilmektedir. Örneğin; insanlar, yalnızca boğa güreşi seyretmek için İspanya’ya, Tazı yarışı seyretmek için Avustralya’ya ya da at yarışları izlemek için İtalya’ya gitmekte ve turizm faaliyeti içerisinde yer almaktadır. Diğer bir örnek ise deve güreşleridir. Her yıl ülkemizde çok sayıda insan deve güreşlerini izlemek için Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinin çeşitli illerine gitmektedir.

Spor Adı Altında Katledilenler

Hayvanlar üzerinden yaratılan bir diğer turistik ürün çeşidi de “spor” adı altında gerçekleştirilen “av turizmi”dir. Bu turistik ürün çeşidi diğerlerinden farklı olarak bir turizm çeşidi olarak da ifade edilmektedir (Kozak vd., 2010). Bir turizm çeşidi olarak av turizminin ekonomik getirisi de oldukça fazladır. Örneğin; ABD Balık ve Vahşi Yaşam Servisi’nin (U.S. Fish and Wildlife Service) her beş yılda bir yayınladığı raporda, 2011 yılı sonu itibariyle, 16 yaş ve üzeri Amerikan nüfusunun %38’i yani başka bir ifadeyle 90 milyon Amerikalı, balıkçılık, avcılık ya da vahşi yaşam ile ilgili bir rekreatif faaliyete katılmıştır(11). Söz konusu kurum ayrıca, söz konusu faaliyetlere katılanların yaptıkları harcamaların ulusal ekonomiye ciddi katkılar sağladığını ve yine 2011 yılı sonu itibariyle bu kişilerin toplamda 145 milyar dolar harcama yaptıklarını belirtmektedir (12). Yalnızca av turizmi için (olta balıkçılığı veya kara avcılığı ya da her ikisi birden) 37.4 milyon Amerikalının (13) av malzemelere 43 milyar Dolar, seyahat ve konaklamalara 32 milyar Dolar, lisans işlemleri ve diğer ücretler için de 14 milyar Dolar ödediği ve av turizmi için kişi başı ortalama harcamanın 2400 Dolar olduğu yine aynı raporda ifade edilmektedir(14). Söz konusu kişi başı ortalama harcamanın yalnızca ota balıkçılığı yapanlar için 1261 Dolar olduğu, kara avcılığı yapanlar için ise 2484 Dolar olduğu belirtilmektedir.

Tüm bu rakamlar A.B.D. özelinde olmakla beraber, dünyada da av turizminin ciddi ekonomik etkilerinin olduğu vurgulanmaktadır. Başta İspanya olmak üzere (yıllık ortalama 6 milyar Dolar), Almanya (150 milyon Dolar), Fransa (90 milyon Dolar), Macaristan (25 milyon Dolar), Türkiye (10 milyon Dolar) gibi ülkeler av turizminden değişik oranlarda gelir elde etmektedirler (14).

Söz konusu rakamlar ekonomik olarak ülkeler adına çok şey ifade etse de, diğer yandan öldürülen hayvanların sayısı pek bir şey ifade etmeyecektir. Örneğin; Hayvanlar için Fon (Fund for Animals) adlı kuruluş yalnızca Amerika’da her yıl 134 milyon hayvanın öldürüldüğünü; bunlardan 35 milyonunun kumru, 13 milyonunun tavşan, 26.5 milyonunun sincap, 12 milyonunun bıldırcın, 16.5 milyonunun ördek, 6 milyonun ise geyik olduğunu söylemektedir (Regan, 2007:210-211).

Türkiye’de de her yıl av turizmi kapsamında Orman ve Su İşleri Bakanlığı tarafından bölge müdürlüklerine bağlı olarak av turizmi ihaleleri düzenlenmekte ve farklı tür hayvanlar için farklı be-

deller belirlenmektedir. Bu kapsamda, 2015-2016 yılı için Sinop ve Kastamonu'da 10 bin TL muhammen bedel ile ayı; Artvin, Giresun, Rize, Erzurum, Erzincan illerinde 6500 TL muhammen bedelle yaban keçisi ve çengel boynuzlu dağ keçisi; Muğla ve Sivas'ta yaban keçisi ihaleleri açılmıştır (15). Bunun dışında daha pek çok ilde söz konusu ihaleler mevcuttur. Her ne kadar av turizmi kapsamında yapılan bu ihaleler ve faaliyetler yasa ve yönetmelikler çerçevesinde devlet eliyle yapılırsa da, av turizminden yılda ortalama 10 milyon Dolar kazanan Türkiye için bu başlı başına bir turizm çeşidi olmalıdır, yoksa, katledilen hayvanlar koruma altına alınarak doğa turizmi ve dolayısıyla sürdürülebilir turizm kapsamında ekosistemin birer parçası olarak kalırlarsa turizm için daha mı faydalı olur soruları da akla gelmektedir.

Özetle, rakamlar nereden ve nasıl bakıldığı ile ilgili olarak farklı anlamlar içerebilir. Yalnızca faydacı bir bakış açısıyla bakıldığında, av turizminin ülkeler/bölgeler için çok önemli bir turizm çeşidi olduğu ya da olabileceği çünkü ciddi ekonomik getirilerinin olduğu söylenebilir. Ancak ahlaki ya da etik bir yaklaşım ile duruma bakıldığında, zaten sınai çiftliklerde haddinden fazla hayvan cinayetinin işlendiği ve bir de turizmin buna aracılık etmemesi gerektiği söylenebilir. Sonuçta tek bir gerçek vardır ve o da av turizminin bir spor olmadığıdır. Öyle ki, spor rakip tarafların kendi iradeleriyle katılımını gerektiren adil bir mücadelenin kavramsallaştırılmış hâlidir (Regan, 2007:212).

Doğal Yaşamı Gözlemlenenler

Cohen (2009:102), hayvan-insan etkileşimini turizm açısından değerlendirdiği çalışmasında, söz konusu etkileşimin tamamen doğal ortamlar, yarı doğal ortamlar, yarı yapay ortamlar ve tamamen yapay ortamlar olmak üzere dört farklı ortamda gerçekleştiğini ifade etmektedir. Buradan hareket ile aslında bu bölümde “*esaret altındakiler*”, “*turizm faaliyetlerine hizmet edenler/fiziki ve duygusal işçiler*”, “*yarışmacılar/rekabete maruz kalanlar*”, “*spor uğruna katledilenler*” ve “*doğal yaşamı gözlemlenenler*” olarak beş farklı kategoriye ayrılan ve bu kategoriler altında ele alınan hayvan odaklı turistik ürünler Cohen'in ifade etmiş olduğu dört farklı etkileşim ortamı açısından da değerlendirilebilir. Bu bağlamda doğal yaşamı gözlemlenenler kategorisi Cohen'in tamamen doğal ortamlar olarak belirttiği insan-hayvan etkileşim ortamı içinde yer almaktadır. Tamamen doğal ortamlar içeri-

sinde gerçekleşen söz konusu bu insan-hayvan etkileşimi milyonlarca turistin ilgisini çekmekte ve sadece bu turlara katılmak, doğal yaşamı yerinde görmek için ciddi ücretler ödemektedirler. Bu bağlamda ilk akla gelen Afrika ve Afrika'da yapılan safari turlarıdır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü "*Yaban Hayatı Gözlemciliğinin Afrika Ülkelerine Ekonomik Etkisi*" başlıklı 2015 yılında yayınlamış olduğu raporda, 31 Afrika ülkesinden 48 turizm temsilcisinin katıldığı bir araştırma yapmış ve çeşitli bulgulara yer vermiştir (16). Ayrıca çalışmaya 31 farklı ülkeden yarısı Avrupa, yarısı ise Afrika menşeli toplam 145 tur operatörü katılmıştır. Araştırmaya göre tipik bir yaban hayatı gözlemciliği tur profili ortaya çıkarılmıştır. Buna göre; genellikle 10 gün süren turlara çoğunlukla 6 kişilik gruplar hâlinde çıkılmaktadır. Turistler kişi başı günlük ortalama 433 dolar harcamakta ve tur paketine dâhil olmayan ekstra günlük ortalama harcamaları da 55 Dolar olarak gerçekleşmektedir. Lüks paket turlar ile standart paket turlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Lüks paket turlar için günlük ortalama 753 Dolar, standart paket turlar için günlük ortalama 243 Dolar ödenmektedir. Buna ek olarak paket tur dışı harcamalar lüks tura katılanlar için 59 Dolar, standart tura katılanlar için günlük 44 Dolar olarak ifade edilmektedir. Raporda, yaban hayatı gözlemciliği av turizminin tam tersi bir şekilde tüketim dışı turizm faaliyetlerini içerdiği, başka bir deyişle hayvanların turistik ürün olarak tüketilmediği, aksine gözlemlendiği, zaman zaman beslendiği, korunduğu bir turizm çeşidi olarak tanımlanmaktadır. Yaban hayatı gözlemciliği kapsamında yer alan temel turistik ürünler ise (17); büyük beşli gözlemciliği (bufalo, fil, leopar, aslan, gergedan), goril gözlemciliği, lemur (maymun familyasından bir tür) gözlemciliği, kuş gözlemciliği, balina gözlemciliği, yunus gözlemciliği olarak sıralanmaktadır.

Söz konusu turistik ürünler, turistler için önemli bir çekim unsuru olmakla birlikte, bu turistik ürünler zamanla konaklama, ulaşım, yeme-içme, eğlence vb. turizm faaliyetleri ile de birleşerek birer turizm çeşidi olmaya başlamıştır. Örneğin; balina gözlemciliği, 1998 yılında 87 ülkeden 9 milyondan fazla kişinin katılım gösterdiği bir alanken, 2008 yılında bu rakam birdenbire 119 ülkeden 13 milyon kişinin üzerine çıkmıştır. Bununla birlikte 3.300 tur operatörü yalnızca balina gözlemciliği adı altında turlar düzenlemekte ve 13 binden fazla kişiye iş imkânı sağlamaktadır (18).

Yine aynı şekilde kuş gözlemciliği de her yıl artmakta ve destinasyonlar için önemli ekonomik getiriler sağlamaktadır. Örneğin, 2007 yılında 20 milyon Amerikalı yalnızca kuş gözlemciliği için tur

satın almıştır. A.B.D'de her yıl kuş gözlemciliği için katılımcılar ortalama 2.5 milyar Dolar harcarken, bu oran İngiltere'de 500 milyon Dolar civarındadır (19). Diğer hayvan türleri ve turizm aktiviteleri ile örnek bölgeler Tablo 13'de verilmektedir.

Tablo 13. Hayvanlar – Turizm Aktivitesi ve Örnek Bölgeler

Hayvanlar	Turizm Aktivitesi	Örnek Bölgeler
Kelebek	Kelebek gözlemciliği	Meksika, A.B.D., Kanada
Ateş Böceği	Ateş böceği gözlemciliği	Springbrook Ulusal Parkı (Avustralya)
Yengeç	Kırmızı yengeç göçü gözlemciliği	Christmas Adası (Hint Okyanusu)
Mercan ve Küçük Balık Türleri	Su Altı Dalış turizmi	Endonezya, Meksika, Karayip Adaları, Kızıldeniz (Mısır)
Köpekbalığı	Şnorkel ile köpekbalıklarıyla yüzmek	Seyşeller, Avustralya
Köpekbalığı	Su altı gözlemciliği ve köpekbalığı besleme	Dyer Adası (Güney Afrika)
Vatoz	Besleme ve yakın etkileşim için su altı dalışı	Cayman Adaları, Maldivler, Avustralya
Komodo Ejderi	Gözlem yapma	Komodo Adası (Endonezya)
Yılan	Pitonları izlemek	Bharatpur (Hindistan)
Timsah	Timsah gözlemciliği	Black River (Jamaika), Kakadu Ulusal Parkı (Avustralya)
Kaplumbağa	Kaplumbağa gözlemciliği	Brezilya, Akumal (Meksika), Maputaland (Güney Afrika), Sri Lanka, Endonezya
Kuş	Kuş gözlemciliği için bireysel ya da organize turlar için rezervasyonlar	Bempton Cliffs (İngiltere), Keoladeo (Hindistan), Pantanal (Brezilya)
Albatros Kuşu	Albatros kolonilerinin bağımsız ya da organize turlar ile ziyaret edilmesi	Taiaroa Head (Yeni Zelanda)
Turna	Gözlemcilik	Müritz Ulusal Parkı (Almanya), Platte River (A.B.D.)
Penguen	Penguen kolonilerini gözlemlemek	Antartika, Valdes Yarımadası (Arjantin), Phillip Adası (Avustralya)
Büyük Afrika Memelileri	Araçlar ile tura katılım, gözlem ve fotoğraf	Serengeti Ulusal Parkı (Tanzanya), Masai Mara (Kenya)
Kaplan	Fil sırtında ya da gizli bir şekilde gözlem	Chitwan Ulusal Parkı (Nepal)

Goril	Dağ tırmanışı, kamp ve gözlem	Bwindi Ulusal Parkı (Uganda), Volcanoes Ulusal Parkı (Ruanda)
Orangutan	Gözlemcilik	Sepilok Orangutan Merkezi, Sarawak, Borneo
Kutup Ayısı	Gözlemcilik	Churchill (Kanada)
Yarasa	Gözlemcilik	Teksas (A.B.D.)
Yunus	Tura katılım ve gözlem	Kızıl Deniz (Mısır), Mon Repos (Avustralya)
Balina	Tura katılım ve gözlem	Valdes Yarımadası (Arjantin), Kaikoura (Yeni Zelanda), Kanarya Adaları

Kaynak: İnternet Kaynakları (17).

Söz konusu bu tablo, aslında Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'nün yaban hayatı gözlemciliği açısından belirlemiş olduğu altı temel turistik ürün dışında birçok hayvan türüne ilişkin turistik ürünlerin oluşturulduğu ve bunlara ilişkin turizm faaliyetlerinin sadece “*tamamen doğal ortamlar*”da değil aynı zamanda “*yarı doğal ortamlar (Ulusal Parklar)*”da da gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Kısacası, her hayvan hayatını aynı zamanda haberi olmadan da olsa bir turistik ürün olarak sürdürmektedir.

SONUÇ

Hayvanlar üzerinden yaratılan turistik ürünler gerek toplam turistik ürünün bir bileşeni şeklinde, gerekse turizm çeşidi olarak insanların ilgisini çekmekte ve destinasyonlara ciddi ekonomik girdi sağlamaktadır. Ancak her ne şekilde olursa olsun hayvanların yalnızca birer ürün ya da hizmetkar şeklinde görülmesi ve turizme katılanların bu durumu içselleştirmesi de özellikle sürdürülebilir bir turizmden bahsetmeyi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla hayvan odaklı turistik ürünler yalnızca sağladığı ekonomik fayda ile değil, etik açıdan da ele alınmalı ve değerlendirilmelidir. Aksi takdirde hayvanlar birer canlı ve yaşamın öznesi olmak yerine, sadece birer turistik ürün olarak kalacaktır.

KAYNAKÇA

Catibog-Sinha, C. (2008). Zoo Tourism: Biodiversity Conservation Through Tourism. *Journal of Ecotourism*, 7 (2&3), 155-173.

- Cohen, E. (2009). The Wild and the humanized: Animals in Thai tourism. *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 20 (1), 100-118.
- Fennell, D.A. (2012). *Tourism and Animal Ethics*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Hacıoğlu, N. (2008). *Turizm pazarlaması* (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kotler, P., Keller, K.L., Brady, M., Goodman, M. & Hansen, T. (2009). *Marketing Management*. NY: Pearson Prentice Hall.
- Koutoulas, D. (2004). Understanding the tourist product. Interim symposium of the Research Committee on International Tourism (RC 50) of the International Sociological Association (ISA) on the topic: "Understanding Tourism - Theoretical Advances" 14-16 May, University of the Aegean, Mytilini, Greece.
- Kozak, N. (2010). *Turizm Pazarlaması*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kozak, N., Kozak, A.M. & Kozak, M. (2010). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Markwell, K. (Ed.) (2015). *Animals and tourism: Understanding diverse relationships*, UK: Channel View Publications.
- Middleton, V. ve Hawkins, R. (1998). *Sustainable tourism: A marketing perspective*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Olalı, H. (1990). *Turizm politikası ve planlaması*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Yayın No:228: İstanbul.
- Regan, T. (2007). *Kafesler Boşalsın Hayvan Haklarıyla Yüzleşmek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Richardson, J. (1996). *Marketing Australian travel and tourism*. Victoria: Hospitality Press Pty. Ltd.
- Smith, S.L.J. (1994). The Tourism Product. *Annals of Tourism Research*, 21(3), 582-595.
- Usta, Ö. (2009). *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. <http://www.waza.org/en/site/zoos-aquariums> (Erişim: 13.06.2016)
2. [http://www.waza.org/files/webcontent/1.public_site/5.conserva-tion/un_decade_biodiversity/WAZA %20Visitor%20Survey%20Report.pdf](http://www.waza.org/files/webcontent/1.public_site/5.conserva-tion/un_decade_biodiversity/WAZA%20Visitor%20Survey%20Report.pdf) (Erişim: 13.06.2016)
3. <http://www.pri.org/stories/2011-07-12/honey-bees-monitor-pollu-tion-frankfurt-airport>
4. (Erişim: 15.06.2016)
5. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1071289/Pictured-The-amazing-monkey-waiters-serve-tables-Japanese-restaurant.html> (Erişim: 13.03.2016)

6. [http://www.visitscotland.org/pdf/Accessible%20Tourism%20Involve-ment%20Events%20Report%20\(Final\).pdf](http://www.visitscotland.org/pdf/Accessible%20Tourism%20Involve-ment%20Events%20Report%20(Final).pdf) (Erişim: 13.01.2016)
7. <http://uk.reuters.com/article/2015/04/21/uk-denmark-bestiality-idUKKBN0NC1Z620150421> (Erişim: 13.01.2016)
8. <http://rt.com/news/252065-denmark-bans-animal-sex/> (Erişim: 13.01.2016)
9. <http://www.lovetravellife.com/the-worlds-top-sex-shows-part-23-ti-juanas-donkey-shows/> (Erişim: 13.01.2016)
10. <http://hayvanozgurlugucevirileri.com/2012/08/25/tecavuzun-gercek-ten-mesru-oldugu-yer/> (Erişim: 13.01.2016)
11. <http://www.deveguresi.net/2014-2015-sezonu-deve-guresleri-takvimi.html> (Erişim: 19.01.2015)
12. <https://www.census.gov/prod/2012pubs/fhw11-nat.pdf> (Erişim: 19.01.2016)
13. http://wsfrprograms.fws.gov/Subpages/NationalSurvey/nat_survey2006_final.pdf (Erişim: 19.01.2016)
14. <http://www.doi.gov/news/pressreleases/upload/FWS-National-Preliminary-Report-2011.pdf> (Erişim: 19.01.2016)
15. www.demogov.tr/Haber%20Resimleri/genel/av/av%20turizm.docx (Erişim: 19.01.2016)
16. <http://www.ormansu.gov.tr/osb/HaberDuyuru/ihaleilanlari.aspx?sflang=tr> (Erişim: 24.02.2016)
17. <http://dtxqt4w60xqp.cloudfront.net/sites/all/files/docpdf/unwtowildlifepaper.pdf> (Erişim: 24.02.2016)
18. Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals http://www.cms.int/sites/default/files/document/ScC14_Inf_08_Wildlife_Watching_E_0.pdf (Erişim: 24.02.2016)
19. http://www.ifaw.org/sites/default/files/whale_watching_world-wide.pdf (Erişim: 24.02.2016)
20. <http://www.onecaribbean.org/content/files/BirdwatchingCaribbeanNicheMarkets-2.pdf> (Erişim: 24.02.2016)

Turistik Etkinlikler - Festivaller- ve Hayvanlar

ÖZET

Turizm ve etkinlik odaklı girişimler, bölgesel gelişim açısından oldukça önemli bir kalkınma hamlesi olabilmektedir. Bu bakımdan turistik etkinlikler son dönemlerde hem akademik çalışmalarda, hem de merkezi/yerel yönetimler kanadında artan bir ilgiye sahiptir. Genellikle gözardı edilen ancak bu ilginin önemli bir parçası hâline gelen bir unsur da “hayvanlar”dır.

Hayvanların etkinliklerde kullanımı tarihten beri süregelen bir olgudur. Bu olgunun en masum ve zararsız parçası olan hayvanların, günümüze dek önemszenmeyerek, olumsuz şartlar altında etkinliklerde kullanımına devam edilmiştir. Bu duruma karşı tepkiler zaman zaman yükselmiş ancak tam anlamıyla bir sonuca varılamamıştır. Günümüzde, artan bilinç düzeyi ve duyarlılıkla bu döngü kırılmaya başlamıştır. Bu bölümde, bu döngünün tamamı ile kırılması gerekliliğine ilişkin gerçekler yer almaktadır.

GİRİŞ

Etkinlikler son dönemlerde hem ekonomik katkı, hem de toplum, sanat, kültür gibi unsurlar açısından bölgelerarası önemli bir rekabet unsuru hâlini almıştır. Etkinliklerin gerçekleştirilmesindeki temel amaç, destinasyonlar için ziyaretçi çekmek olabileceği gibi, bir toplumu, kültürü ya da geleneği yaşatmakta olabilir. Turistik etkinlikler içerisinde yer alan unsurlar genel anlamda fayda sağlamaktayken, bu durumun tersi görüşler de sorgu unsuru hâlini almaktadır. Özellikle etkinliklerde hayvan kullanımına yönelik eleştiriler gün geçtikçe artmaktadır. Bu durum eğlence amaçlı kullanılan hayvanların katliamlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır.

Turistik etkinlikler fiziksel, çevresel, sosyal, ekonomik ve kültürel açısından göz ardı edilemez bir faydaya sahipken; bu etkinliklerden bazılarında yer alan hayvanların kullanım şekilleri de göz ardı edilememesi gereken diğer bir unsurdur. Bu bölümde hayvanların kullanıldığı etkinlikleri yakından tanımak ve bu etkinliklere katılımı sorgulamak açısından önemlidir.

ETKİNLİK TURİZMİNİN TANIMI, ÖZELLİKLERİ, ETKİLERİ VE FESTİVAL KAVRAMLARI

1980’li yıllara kadar turizmde etkinlik kavramının öneminin farkına varılamamıştır (Chen, 2011:106). Sonraki yıllarda etkinlik kavramının turizmin gelişimi, pazarlanması ve reklamı için önemli bir motivasyon olduğu anlaşılmıştır. Bu farkındalık çeşitli araştırmalarla pekiştirilmiştir.

İyi planlanmış etkinliklerin destinasyonlar arası rekabette önemi giderek artmaktadır. Etkinlik turizminin araştırmalara konu oluşu ve turizm endüstrisinde önemli hâle geliş çok eski tarihlere dayanmamaktadır. Kısa süre içerisinde bu denli önem kazanması büyük bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Etkinlik turizmi, turizm planları içerisinde yer alan, potansiyel bir pazara sahip, turizm endüstrisinin başarısı ve çekiciliği hususunda önemli bir paydaş hâline gelen profesyonel bir alan hâline gelmiştir (Getz, 2008:403).

Ritchie ve Crouch (2005:5) etkinlikleri; “tek seferlik düzenlenen, belirli bir süre içerisinde gerçekleşen ya da tekrarlanan; turistik bir yerin kısa veya uzun dönemli farkındalığını, bilinirliğini ve sağladığı geliri artırmak için geliştirilen büyük etkinlikler” olarak tanımlamaktadır. Etkinlik turizmi ise, turizm ve etkinlik kavramların çakışma noktasıdır (Quinn, 2009: 484). Kültürel, sportif, politik ve iş amaçlı birçok etkinliği içermektedir. Bu etkinlikler, olimpiyatlar, toplumsal festivaller, fuarlar gibi mega etkinliklerden; küçük toplantılar, partiler, çeşitli yarışmalar gibi küçük çaplı etkinliklere kadar birçok faaliyeti kapsayabilmektedir (Saayman, 2012: 64).

Getz (1997: 106)’e göre etkinlik turizmi; “*kaynak bulma ve tedarik süreci*”dir. İçerisinde teknik bir yapı yer almaktadır ve bu tekniği harekete geçirme, uygulamaya koyma faaliyetidir. Kozak ve Bahçe (2009: 157)’ye göre etkinlik turizmi; “*birincil veya ikincil çekicilik şeklinde kullanılarak katılımcı sayısını maksimize etmek için; özel olayların planlanması, geliştirilmesi ve pazarlanması*” olarak tanımlanmaktadır.

Festivaller ise Bilgili vd. (2012:118) tarafından; *“gerçekleştirildiği dönem, yer, etkinliğin konusu, katılan sayısı gibi nitelikleri belli olan ve özel önemi olan sanat, kültür, iş, bilim, spor, ekonomik faaliyet, ürün, dönem veya belli bir temaya yönelik olarak düzenlenen, tek seferlik veya belli aralıklarla gerçekleştirilen gösteri ve etkinlikler dizisi”*olarak tanımlanmaktadır. Festivaller ve etkinlikler dünyanın her yerinde yapılmaktadır. Toplumlar; fuar, festival, tören, kutlama, yıldönümü, spor faaliyetleri ya da hayırseverlik gibi birçok faaliyet gerçekleştirmektedirler. Sahip olunan bu çekiciliklerin en önemlisi, “festivaller” olarak kabul edilmektedir. Birçok şehir, ülke ya da bölge kendine özgü festivaller düzenlemektedirler (Özdemir, 2008: 33). Kozak ve Bahçe (2009: 157)’ ye göre festival; *“yerel bir topluluk tarafından belirlenmiş ve geleneksel olmuş gün ve tarihlerde kutlanan, yapıldığı yörenin imgesi hâline gelmiş etkinlikler bütünü”* olarak tanımlanmaktadır. Festivaller, ait oldukları toplumların kültürel kimliklerini yansıtmaları ve kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarması açısından önemli oldukça büyük olan kültürel değerlerdir.

Bir başka tanımda festival; *“yerel bir topluluk tarafından tarihi önceden belirlenmiş ve yörenin simgesi hâline gelerek gelenekleşmiş ve sürekliliği sağlanarak toplumun belleğinde yer edinmiş etkinlikler”*dir. Söz konusu etkinlikler bölgeye özgü faaliyetler olarak büyük veya küçük çaplı olabilmektedirler. Bu etkinlikler, bir ülkenin, şehrin veya bölgenin ruhunu yansıtarak, o yörenin söz konusu faaliyetlerle anılmasını sağlamaktadırlar (Küçük, 2013: 347).

Festivaller, etkinlikle ilgili literatürde önemli bir yer almaktadır ancak festivaller etkinlik literatüründe ayrı bir başlık olarak değerlendirilmemiştir. Festival yönetimi ve etkinlik turizmi dergisi kurulmadan önce (1993 öncesi), etkinlik turizmi ve festival yönetimi hakkındaki araştırmalar kısıtlı kalmıştır. Bu araştırmalar 1970’lerde yayınlanan birkaç tane makale ile sınırlıdır. Formica (1998)’nin yaptığı araştırmalara göre, bu konuyla ilgili *“Annals of Tourism Research”* ve *“Journal of Travel Research”* dergilerinde toplamda 4 adet makale bulunmaktadır. Festivaller ve etkinlik turizmiyle ilgili araştırmalar sonraki yıllarda artmaya başlamış ve günümüzde yoğun bir araştırma alanı hâline gelmiştir (Getz, 2010).

1990’lı yılların başlarından bu yana, festivaller ve özel etkinlikler küresel endüstri hâlinde gelişen, özel ilgi turizminin yeni formları olarak ortaya çıkmıştır (Smith ve Brown, 2008). Turizm literatürünün büyük kısmında, etkinlikler ekonomiye etkileri açısından incelenmiştir. Yerel etkinlikler ekonomik etkilerinin yanında, tu-

rizm sektörü açısından önemi gittikçe artan bir turistik çekicilik ve toplumsal olaylar olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Etkinlikler faaliyetlerin gerçekleştirdiği bölgeye ekonomik katkılar sağlamaktadır (Getz ve Frisby, 1990). Yerel etkinlikler, uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel turizm pazarlama stratejileri arasında da anahtar bir rol oynamaya başlamıştır. Turizm pazarlaması uzmanları, özel etkinlikleri turizm gelişim ve pazarlama planlarının önemli birer parçası olarak görmekte ve bilinçli olarak söz konusu etkinlikleri, turistik çekim unsurları olarak ortaya çıkarmaktadırlar.

Etkinlik, hedef geliştirme ve market stratejileri ile potansiyel ekonomik faydalar elde etmek için turizm literatüründe yoğun olarak kullanılan bir kavramdır ve birçok kavramla ilişkili olarak incelenmektedir (Getz, 2004). Tablo 14’de etkinlik kavramının ilişkili olduğu unsurlar yer almaktadır.

Tablo 14. Etkinlik Kavramının İlişkili Olduğu Unsurlar

Etkinlik Kavramının ve İlişkili Olduğu Disiplinler	Etkinlik Kavramının Yanından İlişkili Olduğu Alanlar
• Tarih • Coğrafya • Kültürel Antropoloji • Sosyoloji • Psikolojisi • Siyaset Bilimi • Ekonomisi	• Spor yönetimi • Mekan Yönetimi • Parklar ve Rekreasyon Ajansları Etkinlik Yönetimi • Otelcilik (otel, lokanta ve tatil köyleri)
Etkinlik Terminolojisi İncelendiğinde Dikkat Çeken Başlıklar	
• Planlanan Etkinlikler • Özel Etkinlikler • Hallmark Etkinlikler • Mega-Etkinlikler • Medya Etkinlikleri	• Nedensel Etkinlikler • Kurumsal Etkinlikler • Tanıtım Etkinlikleri (ya da “dublör”) • Periyodik Etkinlikler • Tek Seferlik Etkinlikler

Kaynakça: Getz (2004: 12-13).

Bu tip etkinlikler, destinasyona ziyaretçi çekmektedirler. Başka bir deyişle, turizm ve etkinlik turizmi arasında bir ilişki olduğu ve etkinliklerin gelişiminin turizm endüstrisine olumlu yönde fayda sağladığı bilinmektedir. Etkinlik turizmi ve festival-ler ilişkili oldukları konular ve kapsama alanları açısından birçok etkiye sahiptirler.

Etkinlik Turizminin Etkileri

Mathieson ve Wall (1993)'a göre turizmin etkileri; ekonomik, fiziksel, sosyal olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Kim ve Uysal (2003: 162) 1960'lı yıllarda etkilerin olumlu yönlerine yönelik çalışmalar yapıldığını, 1970'li yıllarda olumsuz yönlerine değinildiğini, 1980'li ve 1990'lı yıllarda ise etkilerin daha çok olumlu ve olumsuz yönlerine dengeli bir biçimde yaklaşıldığını belirtmektedirler.

Etkinlik turizminin olumlu ve olumsuz etkileri, etkinlik gerçekleştirilmeden önce ya da sonra ortaya çıkabilmektedir. Bu etkiler katılımcılar, yerel işletmeler, ev sahibi topluluklar ve düzenleyen kuruluşlar dâhil, bütün paydaşlarca hissedilebilmekte ancak etkinliklerden doğan sonuçlar herkes için aynı etkiyi yaratmayabilmektedir. Etkinlikler ve festivaller katılımcılar açısından bazı engelleri ortadan kaldırırken (Andreasen, 1991: 14), diğer taraftan olumsuz sonuçlara da yol açabilmektedir. Etkinlik turizmi ile öncelikli olarak ekonomik fayda sağlamak amaçlanmaktadır. Ancak kişisel, toplumsal, kültürel ve çevresel etkilerinin de incelenmesi gerekmektedir. Etkinlik turizmi değerlendirilirken açık sistem perspektifinden bakılmalıdır, yani getirileri (sağladığı ekonomik ve diğer kazançlar), yarattığı dönüşüm süreci (değişimde oynadığı rol) ve sonuçları birlikte incelenmelidir (Getz, 2008: 419). Yapılan çalışmaların birçoğunda, etkinlik ve festivallerin fiziksel ve çevresel etkileri, sosyal etkileri, ekonomik etkileri, kültürel etkileri ve siyasi etkileri üzerinde durulmuştur.

Aynı zamanda etkinlikler destinasyona ilave bir çekicilik unsuru eklemekte ve turizmin sürdürülebilirliği konusunda fayda sağlamaktadırlar. Bu bağlamda etkinlik turizminin destinasyona sağladığı faydalar aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Uygur ve Çelik, 2010: 39);

- Turizm sezonunu uzatmak ve turizmi çeşitlendirmek,
- Turizm talebinin ülke içindeki farklı destinasyonlar arasında eşit dağılımını sağlamak ve bölgelerarası adaletsizliği ortadan kaldırmak,
- Bölgelere yeni gelir kaynakları sağlamak, böylece bölgesel gelişimde fayda yaratmak,
- Destinasyonların çekiciliğini ve destinasyonlara farkındalığını artırmak, daha fazla ziyaret imkânı yaratmak,
- Yeni altyapı ve hizmetlerin oluşturulması ya da mevcut hizmetlerin ve altyapının geliştirilmesi için harekete geçirici bir etken olmak,
- Destinasyona medyanın ilgisini çekmek, tanınırlığını artırmak,

- Güçlü ve aktif imajlar oluşturarak ve kültürel temalar yaratarak destinasyon markalaşmasına yardımcı olmak,
- Tek bir seyahatin yeterli olduğunu düşünen insanları, tekrar ziyaretler için teşvik etmektir.

Ritchie ve Crouch (2005:123)'a göre etkinliklerin olumlu ve olumsuz etkilerini Tablo 15'de yer almaktadır;

Tablo 15. Etkinliklerin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Etki	Olumlu	Olumsuz
Ekonomik	Harcamalarda artış İstihdam yaratılması	Etkinlik sırasında yaşanan fiyat artışları Emlak sektöründeki spekülasyonlar
Ticari	Bir seyahat/turizm destinasyonu olarak bölgeye ilişkin farkındalığın artması Bölgedeki yatırım ve ticari faaliyet potansiyeli ile ilgili bilgi artışı	Yapılan yanlış uygulamalar ve tesis yetersizliği sonucu kötü ün kazanılması Yerel insan gücü ve devlet yardımları açısından oluşabilecek rekabet nedeniyle, var olan işletmeler tarafından gelebilecek olumsuz reaksiyonlar
Fiziksel	Yeni tesislerin inşa edilmesi Yerel altyapının iyileştirilmesi	Çevresel hasarlar Aşırı kalabalık
Sosyokültürel	Etkinlikler ile ilişkilendirilen faaliyetlere yerel halkın katılımında artış yaşanması Bölgesel geleneklerin ve değerlerin güçlendirilmesi	Kişisel veya özel nitelikte olabilen faaliyetlerin zamanla ticarileşmesi Turistik isteklerin karşılanması için faaliyetin doğasının değiştirilmesi
Psikolojik	Artan yerel gurur ve toplum ruhu Yerel olmayan algılmalarda artan farkındalık	Yöre halkının savunmacı tutum sergileme eğilimi Yöre halkı ve ziyaretçiler arasında yaşanan yanlış anlama derecesindeki artış
Politik	Bölgenin ve bölgenin sahip olduğu değerlerinin uluslararası tanınırlığının artışı Hükümet ve halk tarafından sahip olunan siyasi değerlerin yayılması	Yerel halkın, siyasi elitlerin emellerine hizmet eden birer ekonomik sömürü acarı hâline gelmesi Günün siyasal sisteminin etkinlikleri gerçek değerlerinin dışına çıkarıp bozması

Kaynak: Ritchie ve Crouch (2005: 123)

Tablo 15' de görüldüğü gibi, etkinliklerin olumlu ve olumsuz etkileri olabilmektedir. Olumsuz etkiler üzerine yapılacak çalışmalar ve iyileştirmeler, etkinliklerin verimini artırmada fayda sağlayıcı olacaktır. İyi bir planlama süreci, yaşanacak olumsuz etkilere karşı alınmış önlemler, etkinliğin verimliliğini ve kalitesini artıracaktır. Bu farkındalıkla birlikte düzenlenen etkinlikler, destinasyonlara birçok açıdan katkı sağlayacaktır. Bu durum ülkelerin etkinlik ve festivallere verdikleri önemi de artırmaktadır. Son yıllarda birçok ülkede yapılan festival sayısında artış gözlemlenmektedir. Türkiye de bu artışın yaşandığı ülkelerden biridir. Yolal vd. (2009)' nin yaptığı araştırmaya göre; küçük kasabalardan büyük şehirlere kadar ülkenin tamamında ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamı geliştirmek ve ziyaretçi çekmek amacıyla festival ve etkinliklere teşvikler verilmektedir. Türkiye'de her yıl 1350 den fazla festival ve etkinlik düzenlenmektedir.

Etkinlik Türleri

Literatürde etkinlikler sınıflandırılırken; hallmark, mega, major ve özel etkinlik terimleri kullanılmaktadır. 1980'lerden günümüze kadar etkinlikler hakkında yapılan çalışmalar, etkinliğin büyüklüğü, ölçeği, katılım düzeyi, yapıldığı yer, medya ilgisi vb. özelliklerine göre farklılaşmaktadır (Eryılmaz ve Cengiz, 2012: 78).

Sürekli gelişen, yenilenen ve farklı türlerin ortaya çıktığı bir alan olan etkinlikler ile ilgili genel bir sınıflandırmanın yapılması, pek mümkün gözükmemektedir. Ancak bazı araştırmacılar etkinliklerin içeriklerini, büyüklüklerini, gerçekleştirildikleri alanları ya da planlanma biçimlerini dikkate alarak bazı sınıflandırmalar yapmalarına rağmen etkinlik türleri konusunda tam anlamıyla fikir birliğine varılamamıştır. Bunun nedeni ise, dünya çapında çok farklı etkinlik türlerinin var olması ve kavramı tanımlayanların temel aldıkları etkinliklere göre kavramın farklılaşmasıdır (Argan vd., 2013: 7). Bu durum göz önünde bulundurularak Tablo 16'da etkinlikler sınıflandırılmaktadır.

Tablo 16. Etkinliklerin Sınıflandırılması

Sınıflama	Örnekler
Büyükliklerine Göre Etkinlikler	
Mega Etkinlikler	Expo1967/Montreal Yaz Olimpiyatları/Los Angeles 1984 Kış Olimpiyatları/Calgary 1988
Hallmark (Yerin Adıyla Anılan – Bölgesel) Etkinlikler	Rio De Janerio Karnavalı / Altın Portakal Film Festivali/Antalya
Yerel/Toplum Odaklı Etkinlikler	Oberammergau/Almanya Kraliyet Düğünü/Londra Kayısı Festivali/Malatya
İçeriklerine Göre Etkinlikler	
Spor Etkinlikleri	Dünya Futbol Kupası/İspanya 1982 Grand Prix Yarışları/Monza
İş Amaçlı Etkinlikler	Fanta Gençlik Festivali
Eğitim Amaçlı ve Bilimsel Etkinlikler	Uluslararası Astronomi Olimpiyatı/Rusya 2015 Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı / Türkiye 2015
Politik Etkinlikler	Başkanın / Cumhurbaşkanının göreve başlaması Bir devlet başkanının cenaze töreni Papa ziyaretleri Major politik liderlerin toplantısı
Özel Etkinlikler	Düğünler, Partiler, Kurum Etkinlikleri
Sanatsal ve Kültürel Etkinlikler Festivaller ve Karnavallar	Mardi Gras/ New Orleans Quebec Kış Karnavalı/ Quebec Oktoberfest /Münih
İnanç Etkinlikleri	Papa'nın Taç Giyme Töreni / Roma

Kaynak: Ritchie ve Crouch (2005), Argan vd. (2013)'den derlenmiştir.

Şimdiye dek bahsedilen birçok etkinliğin gerçekleştirilme aşamasında rol oynayan birçok unsur bulunmaktadır. Bazı etkinliklerde başroldeki unsurlardan bir tanesi de “*hayvanlar*”dır.

ETKİNLİKLERDE HAYVANLARIN KULLANIMI

Hayvanlar uzun yıllardır pek çok etkinlikte temel motivasyon aracı olarak kullanılmaktadırlar. Tarihte özellikle gladyatör dövüşlerinde imparator ve halkı eğlendirmek adına insanlar ve vahşi hayvanlar dövüştürülmüş, iki insan arası dövüş ya da insan ve hayvan arası dövüş şeklinde müsabakalar yapılmıştır (Whatmore ve Torne, 1998:438). Ayrıca silahsız suçlular da hayvan dövüşlerine dâhil edilmişlerdir.

İnsanlar ve hayvanlar arasında yapılan dövüşler öncesi dövüştürülecek hayvanlar arenanın altında yer alan bölmelerde günlerce aç bırakılmakta, arenaya çıkarken kızdırılmış demirlerle dağlanıp hırçınlaşmaları sağlanmaktaydı. Arenada dövüştürülen hayvanlar aslan, kaplan, leopar, gergedan, köpek ve martı gibi yırtıcılar olup bu hayvanların büyük çoğunluğu Afrika'dan getirilmekteydi (Uzunaslan, 2005).

Arenalarda iki kapı bulunmaktaydı. Bu kapılardan ilki arenanın ortasında yer alan “ölüm” adı verilen kapak olup gladyatörler bu girişten arenaya çıkarılırken; ikinci kapı ise “yaşam” adı verilen ve vahşi hayvanların arenaya girdikleri kapıydı. Ardından dövüş başladığında iyice vahşileştirilmiş hayvanlar, gladyatörleri yakalayıp yer, çoğunlukla hayvanlar bu müsabakalardan galip gelseler de gladyatörlerin kazandıkları müsabakalar da bulunmaktaydı. Zorlu bir dövüş olması nedeniyle, hayvanlarla müsabakayı kazanan gladyatörlere “rudis” adı verilen tahtadan yapılmış kılıç hediye edilir, bu kılıca sahip olan dövüşçü özgür kalır ya da dövüş okullarında öğretmenlik yapardı (1).

Gladyatör oyunları dışında Roma halkı için düzenlenen atlı araba yarışlarında da hayvanlar kullanılmaktaydı (Uzunaslan, 2005) Kolezyumda yapılan tüm bu etkinlikler boyunca 9000 tane hayvanın öldürüldüğü bilinmektedir (Whatmore ve Torne, 1998:438).

Günümüzde Dünyada ve Türkiye’de hayvanlar üzerine kurulu çok sayıda etkinlik bulunmaktadır ve çoğunlukla bu etkinlikler spor etkinlikleridir. Bu etkinliklerin büyük çoğunluğu hayvan dövüşleri ya da hayvan yarışları şeklinde gerçekleştirilmektedir. 2011 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan hayvan dövüşlerine dair genelgede; *“hayvanları başka bir canlı hayvan ile dövüştürmek yasaktır. Folklorik amaca yönelik şiddet içermeyen geleneksel gösteriler, Bakanlığın uygun görüşü alınarak İl Hayvanları Koruma Kurulları’ndan izin almak suretiyle düzenlenebilir”* hükmü yer almaktadır. Bu hükümden de anlaşıldığı gibi, hayvan dövüşleri

ülkemizde yasak olup, şiddet içermediği takdirde bakanlık ve hayvan hakları kurullarının inisiyatifine bırakılmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de yaygın olarak yapılan etkinliklerin birkaçı aşağıda sıralanmaktadır.

Deve Güreşi Festivalleri

Deve güreşi festivalleri ülkemizde göçebelik ve kervancılığın yaygın olduğu dönemlerden beri yapılmakta olup, 19. yy başlarından bu yana kültürel bir etkinlik olarak belli dönemlerde müsabakalar hâlini almıştır (Kılıçkiran, 1987: 125). 19. yy. başlarında İzmir'den gelen kervanlar, İncirliova ilçesinde konaklamışlardır. Bu konaklama esnasında, üzerinde yükü olmayan ve boşta olan develerin birbirleriyle oynadığını gören deve sahipleri, develerin bu hareketlerini fark etmiş ve bu oyunlar ilgilerini çekmiştir. Zamanla bu oyunlar, toplumlarda eğlence amaçlı düzenlenen organizasyonlara dönüştürülmüştür. Deve güreşlerinin amacı da toplumsal dayanışmayı artırmak ve topluma yararlı kuruluşların kurularak sayılarının artmasına destek olmaktır (2). Bilinen kayıtlı ilk deve güreşi etkinliği de Aydın İncirliova'da yer alan Hıdırbeyli köyünde 200 yıl önce yapılmıştır (Aydın, 2011: 55).

Deve güreşleri yaklaşık 2400 yıllık tarihi ile Anadolu'da önemli bir kültürel etkinlik ve önemli bir gelenek hâlini almıştır. Özellikle Türkiye'nin batı bölgelerinde yaygın olan deve güreşleri, günümüzde en çok Aydın yöresinde yapılmaktadır. Ege Bölgesinde Aydın dışında İzmir, Manisa, Muğla ve Denizli'de görülen etkinlikler, Marmara Bölgesinde Balıkesir ve Çanakkale'de, Akdeniz Bölgesinde ise Burdur, Isparta ve Antalya'da da düzenlenmektedir (Aydın, 2011: 55).

Deve güreşleri, hava koşullarında bir sorun olmaması durumunda Kasım ve Mart ayları arasında, yani kış aylarında yapılmakta olup, etkinlikler pazar günleri gerçekleştirilmektedir. Aşağıdaki tabloda Türkiye'de yapılan deve güreşleri yer almaktadır.

Tablo 17. Türkiye’de Yapılan Deve Güreşi Etkinlikleri

2014-2015 DEVE GÜREŞLERİ TAKVİMİ	
TARİH	YERLER
16.11.2014	Salihli Karapınar Kötü- Dikili Salihleraltı-Kıratlı
23.11.2014	Karpuzlu-Bayındır Furunlu -Bergama Zeytindağ
30.11.2014	Germencik-Turanlar-Parsa-Selimiye Demirci- Kemal
07.12.2014	Harmandalı- Koçarlı-Turgutlu-Mumcular
14.12.2014	Selçuk Belevi-Didim-Köşk-Sarayköy
21.12.2014	Atça -Bayındır-Ayvalık-Lapseki
28.12.2014	Bergama-Aydın Büyükşehir Ezine- Demre
04.01.2015	Pazar İncirliova-Karaağaç-Gönen-Sarıköy- Bodrum-Biga
11.01.2015	Germencik-Menemen-Bayramiç
18.01.2015	Selçuk-Yatağan-Çanakkale
25.01.2015	Buharkent-Sultanhisar-Burhaniye-Kumluca- Selimiye
01.02.2015	Pelitköy-Yenipazar-Karaçulha-Köşkerler Antalya- Kuşadası
08.02.2015	Kuyucak-Sarıgöl-Tire-Milas-Edremit-Umurbey
15.02.2015	Nazilli-Pınarbaşı-Çan- Söke -Dikili-Çine
22.02.2015	Bozdoğan-Torbalı-Bergama-Turgutreis-Aktepe-Turgutlu Musalar Köyü
01.03.2015	Köşk-Kemalpaşa-Altnova-Bağarası
08.03.2015	Ortaklar- Bayraklı-Kınık Poyrazcık-Yalıkavak-Karacaören-Salihli
15.03.2015	Göçbeyli- Işıklı-Buldan-Gökkaya
22.03.2015	Yazıdere-Akyeniköy Didim-Geyikli
29.03.2015	Saraycık

Kaynak: İnternet Kaynakları (3)

Deve Güreşlerinde galibiyet üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlar deveyi yıkmak, bağırtmak ve kaçirtmak şeklindedir. Ayrıca deve sahibinin devesinin zarar görmemesi için devesini güreşten çekme şansı da bulunmaktadır. Bunun için deve sahibi urganını ortaya atar ve pes eder (Çulha, 2008: 1838).

Her ne kadar hayvanlara çok fazla zulmü bulunmayan bir etkinlik olarak gösterilse de, deve güreşi etkinlikleri de diğer hayvan müsabakaları gibi hayvanların yarıştırdığı, acı çektiği bir etkinlik

çeşididir. Ülkemizde hayvan haklarının korunmasına yönelik oluşturulan bazı sivil toplum kuruluşları deve güreşlerinin yasaklanmasına yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. HAYTAP (Hayvan Hakları Aktif Güç Birliği Platformu), deve güreşlerinin develere verdiği zararlar konusunda sahip olunan bilinç ile Şubat 2014'te İzmir'de bir toplantı gerçekleştirmiştir. İzmir İl Hayvan Koruma Kurulunda, Deve Güreşlerinin hayvanlara acı vermesi gerekçesiyle bu etkinliklerin yasaklanması için çalışmalar başlatılmış ve tüm bu çalışmalar sonucunda deve güreşlerinin Avrupa Evrensel Hayvan Hakları Beyannamesine ve 5199 no'lu yasaya aykırı olduğu belirtilerek "yasaklanması" yönünde kurul üyeleri ve vali takdiri ile karara geçmiştir. Dernek deve güreşlerinin yapıldığı diğer bölgelerde de müsabakaların yasaklanması için çalışmalara başlamıştır (4).

Ayrıca yine Haytap'ın çalışmaları sonucunda deve güreşlerine yönelik uluslararası destek sağlanmış, Global Post gazetesinde deve güreşlerinde yapılan hayvan hakları ihlallerine yer verilmiştir. Gazetede, hayvanların güreştirilmesinin açık bir suç olduğu fakat bu suçun 32. yılını kutlayan Selçuk Festivali'nde gözler önünde yapıldığı ve belediyenin bu festivale izin verdiğine değinilmiş ve konu ile ilgili uluslararası bir algı yaratılmıştır (5).

Boğa Güreşleri

Boğa güreşleri ilk olarak Girit'te başlamış, ardından Romalılara geçmiş bir etkinliktir. Yıllar içerisinde önemi kaybolan boğa güreşleri, Faslılar tarafından Orta Çağ'da İspanya'ya getirilmiştir. Günümüzde İspanya'nın popüler bir geleneği olarak yapılan boğa güreşlerinde arena adı verilen alanda bir boğa ve matador karşı karşıya gelmektedir (Mitchell, 1991).

Günümüzde boğa güreşleri İspanya dışında Portekiz, Kolombiya, Peru, Ekvator, Venezüella ve Fransa'da da büyük rağbet görmektedir. Boğa güreşlerinde amaç özel olarak eğitilmiş matador tarafından boğanın kışkırtılması ve öldürülmesidir.

Dünyanın en önemli hayvan hakları örgütlerinden PETA (People for the Ethical Treatment of Animals), Boğa Güreşi gerçeğine değinmiştir. Her yıl dünyanın dört bir yanında binlerce boğa eğlence adı altında öldürülmektedir. Mızrak ve zıpkınlarla hayvanlar kışkırtılmakta, kan kaybından zayıflayan boğanın bıçakla omuriliği kesilmekte ve öldürülmektedir. Öldürülen hayvanın kulakları ve kuyruğu kesilerek "eğlence" sona ermektedir (6).

Ülkemizde de boğa güreşleri yapılmaktadır. Fakat İspanya'da yapılan boğa güreşinin aksine, ülkemizde iki boğa karşılıklı olarak dövüştürülmektedir. Ülkemizde en büyük boğa güreşi etkinliği Artvin Kafkasör'de yapılan güreşlerdir. Kafkasör Kültür Turizm ve Sanat Festivali her yılın Haziran ayında yapılmakta olup 2015 yılında 34. festival gerçekleştirilmiştir (7). Haytap'ın 2014 yılında yaptığı basın bildirisinde, Artvin'de yapılan festivalde hayvanlara açıkça acı çektirildiği vurgulanmıştır. Hayvanların eğitimler için ayaklarına kum torbaları bağlanarak çalıştırıldığı, dövüslere dövülerek ve zorla çıkarıldıkları, dövüşlerde verilen ödülün açıkça hayvanlara eziyete teşvik olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca yine 5199 no'lu hayvan hakları kanununa göre hayvana eziyetin kabahat olduğu hatırlatılmıştır (8).

Yapılan tüm bu uyarılara rağmen 2015 yılında festival yine tekrar edilmiştir. Fakat gelecekte hayvan hakları örgütlerinin bu festivalin sonlanması için çabalayacakları açıktır.

Devekuşu Yarışları

Devekuşu yarışları Afrika'da yaygın olan bir etkinliktir. Aynı at yarışlarında olduğu gibi devekuşunun üzerine binilir ve özel eyer ve dizginler kullanılır. Fakat devekuşlarının kontrolü atlardan daha zordur. Bacak kaslarının güçlü oluşu, deve kuşlarının daha hızlı olmalarına neden olmaktadır. Deve kuşlarının eğitimleri hayvanların doğumu ile başlamaktadır (9).

Afrika'ya ek olarak özellikle Amerika'da da yaygın olarak deve güreşi etkinlikleri yapılmaktadır. 1892 yılında Florida Jacksonville'de kurulan devekuşu çiftliğinde devekuşu yarışları yapılmaya başlanmış ve Florida'nın tarihinde önemli bir yer almıştır (Clark, 2000: 86). Yine Amerika Arizona'da yer alan Chandler şehrinde her sene devekuşu festivali düzenlenmektedir. Bu sene 27. yılını kutlayan festivalde devekuşu yarışları yapılmaktadır (10).

Devekuşu Yarışları ülkemizde çok sık yapılan bir etkinlik türü değildir. 2010 yılında Antalya'da bu yarış etkinliği gerçekleştirilmeye çalışılmış ve hayvan severler tarafından yarışlar iptal ettirilmiştir. Hayvan severler yarışlar sırasında devekuşlarının zarar görmeleri nedeniyle şikayetle bulunmuş ve tesis devekuşu yarışlarını iptal etmiştir (11).

Tazı Yarışları

Tazı yarışları Amerika, Güney Afrika, Avustralya ve Avrupa'da yaygın bir etkinlik türüdür. Bu ülkelerde tazı yarışları bir kumar

hâline gelmiş, Tazı Yarışı Federasyonu (World Greyhound Racing & Gambling)'na bağlı olarak etkinlikler yapılmaya başlanmıştır (12). 19. yy. sonlarında 1876' da İngiltere Heldon'da yapıldığı kabul edilen bu yarışlar ilk olarak yabani tavşan avı ile başlamış, ardından etkinlik av sporundan yarış etkinliği hâline dönüştürülmüştür (13).

Önceki yıllarda gerçek tavşanlar tazıların önüne atılmaktayken, günümüzde yapay tavşanlar tazılar tarafından kovalanmaktadır. 18 aylıkken yarışlara başlayan tazılar, zorlu eğitimler sonucunda en fazla 4 ila 5 yaşına kadar yarışabilmektedirler. Seçili üreme adı altında pek çok tazı daha yarış pistini görmeden ölmektedir. 2008 yılından bu yana 11700'den fazla tazı kalp krizi, güneş çarpması, elektrik çarpması, kırık kafatasları, kırık boyun nedeniyle yaralanmış ya da ölmüştür. 3000 'den fazla köpekte ise bacak kırılması vakasına rastlanmıştır (14). Büyük bir kumar endüstrisi hâline gelen tazı yarışlarına bilinçli kişilerin katılmaması, bu zulmün sona ermesine katkı sağlayacaktır.

Köpek Dövüşleri

Köpek dövüşleri çok eski tarihlerden beri Dünya'nın pek çok ülkesinde yapılan bir etkinliktir. Bir spor etkinliği olarak köpek dövüşlerinin doğuşu milattan sonra 43 yılında Romalıların Britanya'yı işgali dönemine rastlamaktadır. İşgal sırasında her iki devlet savaşa köpekleri ile katılmış, savaşı Romalılar kazanmış olsalar da Britanya köpeklerinin savaş başarıları ve vahşilikleri, dikkatleri köpeklerin üzerine çekmiştir. Romalılar sadece savaşlarda kullanmak için değil, aynı zamanda toplumu eğlendirmek adına İngiliz savaş köpekleri ithal etmeye başlamışlardır. Yine Roma'da yer alan kolezyumda gladyatörlerle dövüştürülen köpekler, insanlarla dövüş dışında diğer köpeklerle veya vahşi fillerle dövüştürülmüşlerdir. Ayrıca Romalı saldırgan ırklarla melezleştirilen bu İngiliz köpekleri Fransa, Almanya ve İngiltere'ye de satılmışlardır (15).

Tarihî geçmişine rağmen pek çok ülke, köpek dövüşünün ne kadar acımasız bir etkinlik olduğunun geç de olsa farkına varmıştır. Köpek dövüşleri Britanya'da 1835, Kanada'da 1892 yılından itibaren yasaklanmış, Amerika'da, Avustralya'da ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nde de yasalarla suç olarak kabul edilmiş, Moskova'da yerel yönetim tarafından, Afganistan'da Taliban tarafından yasaklanmıştır. Fakat hâlen köpek dövüşlerinin yapılmaya devam ettiği ülkeler bulunmaktadır. Japonya ve Pakistan'da köpek dövüşleri ya-

saldır (16).

Ülkemizde köpek dövüştürmek yasaktır. Fakat gizli etkinliklerle köpekler dövüştürülmeye devam edilmektedir. Haytap'ın çabalarıyla köpek dövüşleri önlenmeye çalışılmaktadır. Aksaray'da 2013 ve 2014 yılında yapılan araştırmalarda köpek dövüşü yaptırdığı ve dövüşleri sosyal medyada paylaştığı öğrenilen ve Haytap tarafından ihbar edilen 6 şahsa idari para cezası uygulanmıştır (17). Örneklerine sıkça rastlanan köpek dövüşlerini önlemeye yönelik çabalar günden güne artmaktadır.

Horoz Dövüşleri

Horoz dövüşleri de diğer dövüş etkinlikleri gibi kanlı bir etkinlik biçimidir. Horozlar ringde ölümüne bir savaşa zorlanmakta ve etkinliğe katılanları eğlendirmektedir (18). Yine diğer dövüş ve yarış etkinliklerinde olduğu gibi horoz dövüşlerinde de bahisler açılmaktadır.

Horoz dövüşleri, Antik Çağda Hindistan, Çin, İran ve Doğu ülkelerinde yapılan bir eğlence aracıdır. Etkinlik daha sonraki yıllarda Anadolu ve Sicilya'ya yayılmıştır. Amerika'da birçok eyalette özel yasalarla ya da hayvanlara kötü muamele edilmesini yasaklayan genel yasalarla önlenen horoz dövüşleri, İngiltere'de de 1849 yılında yasaklanmıştır. Günümüzde ABD, Kanada ve Britanya Adalarında halka açık olmaktan çıkan horoz dövüşü, kişisel bir uğraş düzeyinde yapılmaktadır. Fakat Latin Amerika'da hâlâ horoz dövüşü etkinlikleri gerçekleştirilmektedir (19).

Yine ülkemizde yasak olan bu etkinliği yasal olmayan yollarla yapan kişileri tespit ve eylemlerini önlemeye yönelik sivil toplum kuruluşları çaba sarf etmektedirler. Valiliğe yapılan ihbar neticesinde Aydın'da horoz dövüşü yaptıran kişiler yakalanmış ve çok yüksek idari para cezasına çarptırılmışlardır. Dövüşe zorlanan 18 horoz da kişilerden alınıp Nazilli Belediyesi Hayvanat Bahçesine teslim edilmiştir (20).

Ayrıca tüm bu etkinlikler dışında domuz-köpek rodeolarında, kızaklı köpek yarışlarında, rodeolarda, at yarışlarında ve pek çok av etkinliğinde de hayvanlar ana unsur olarak kullanılmakta ve hayvanlara büyük acılar yaşatılmaktadır. Hayvanlar yarışlar için çok ağır koşullarda çalıştırılmakta, dövüşlerde ise kendi türleri ya da farkı türlerle dövüşlere zorlanmaktadırlar. Hayvanlar, yarışlara hazır hâle gelmeleri ve hırçınlaştırılmaları için büyük zulümler yaşamaktadırlar. Dövüşlerde güçlenmeleri için vücutlarına kimyasal ilaçlar verilmekte, çenelerini kuvvetlendirmek için çenelerinden asılmakta,

zarar verememeleri için bazı türlerin dişleri çekilmekte ya da törpülenmektedir. Sadece insanların eğlenceleri için yapılan bu zalim hareketler neticesinde, her yıl milyonlarca hayvan katledilmektedir. Etkinliklere katılan insanların tamamıyla kendi rızaları ile orda bulunmaları, hayvanların ise zorlanarak, acı çektirilerek bu etkinliklerde yer almaları tam bir trajedi ve insan ırkı için büyük bir utançtır. Acının insanlara bu denli zevk vermesi de asıl vahşiliğin bu etkinliklere destek veren insanlarda olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Hayvanların Etkinliklerde Kullanılmasına Tepkiler

Doğa ve hayvan haklarına ilişkin konular son yıllarda daha sık gündeme gelmektedir. Özellikle hayvan hakları dernek ve temsilcileri bu konular üzerine yoğunlaşarak birçok açıdan hayvan haklarını koruyucu tavırlar sergilemektedirler. Bunun yanında akademik çalışmalarda, siyasi parti programlarında ve güncel alanlarda da hayvan hakları ile ilgili söylemler artış göstermiş, hayvanlar ve hayvan hakları konusuna özel önem verilmeye başlanmıştır.

Hayvan hakları konusuna verilen önemin artması, etkinliklerde kullanılan hayvanların korunmasına yönelik hareketleri de beraberinde getirmiştir. Ülkemizde HAYTAP, dünya çapında ise AAHA (American Animal Hospital Association) ve PETA gibi kuruluşlar, hayvanların kötü koşullarda etkinliklere katılımının engellenmesi konusunda büyük çabalar göstermektedirler.

Dünyanın birçok bölgesinde hayvanların sadist etkinliklerde kullanılmasına karşı tepkiler artmakta, bu tip aktiviteler bazı bölgelerde yasaklanmakta, bazı bölgelerde ise büyük oranda tepki görmektedir. Örneğin, domuz-köpek rodeoları Amerika'nın Güney ve Orta batısında yaygın olarak yapılmaktadır. Alabama, Florida, Louisiana, Mississippi, Kuzey ve Güney Carolina eyaletleri, domuz-köpek rodeolarının yasa dışı olduğunu açıkça belirtmiş ve yasal düzenlemeler ile bu durumun önüne geçmeye çalışmışlardır (21).

Avustralya'daki yarış köpeklerinin eğitilmesi için canlı tavşan ve bir çeşit keseli sıçan olan possumlar ve domuz yavrularının yem olarak kullanıldığının ortaya çıkmasının ardından, ülkedeki köpek yarışları endüstrisi zor günler yaşamıştır. Avustralya Hayvan Sağlığı Kurumu (RSPCA) başta olmak üzere birçok kurum ve vatandaş, hayvanların canlı yem olarak kullanılmasına tepki göstermiştir (22).

Dünyada bu ve benzeri olaylar yaşanmaktayken Türkiye'de de hayvanlara yönelik zulümleri önleme adına kurulan pek çok

sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bunlardan en büyüğü HAYTAP'dır. HAYTAP 2008 yılında tüzel kişiliğin kazanmış ve Türkiye'de hayvan hakları konusunda çalışan tek federasyon hâlini almıştır. 2015 Mart ayı verilerine göre farklı illerde ve ilçelerde çalışan birbirine bağlı 15 üye dernek ve çok sayıda gönüllü ve destekçisi bulunan bir kuruluştur (23).

HAYTAP Gönüllüleri 2014 yılında yaptıkları yazılı bir açıklamada; *“sirklerde hayvan kullanımı oldukça uzun zamandır insan çekmek adına uygulanan bir yöntemdir. İnsanları eğlendirmek, şaşırtmak, dikkat çekmek ve bunun üzerinden para kazanmak amacıyla hayatları boyunca esarete mahkûm edilen hayvanlar bulunmaktadır. Doğalarında olmayan hareketleri yapmaya mahkûm edilen hayvanların esareti ancak bu sirlere gitmezsek son bulacak. Çocuklara da hayvan sevgisi aşılama için faklı etkinliklere yönlendirmek, hayvanlara yapılan zulmün önüne geçilmesinde önemli bir unsurdur”* şeklinde bir açıklama yapmış ve çeşitli etkinliklere kullanılan hayvanlarla ilgili duyarlı bir yaklaşım sergilemişlerdir (24).

SONUÇ

Hayvanların etkinliklerde kullanımına yönelik tepkiler her geçen gün artış göstermekte ve hayvan haklarına duyarlı kişi sayısı artmaktadır. Bir İngiliz filozofu ve hukukçusu olan Jeremy Bentham (1748-1832) bu konu ile ilgili olarak; *“Sorun, onların düşünüp düşünmedikleri ya da konuşup konuşmadıkları değil; acı çekip çekmedikleridir”* der.

Günümüzde hayvan hakları savunucuları, hayvanların insanlarla eşit haklara sahip olduklarının değil, “onların da en az insanlar kadar acı çekebileceği” gerçeğinin kabul edilmesini istemektedir. Hayvan hakları düşüncesinin temelindeki ahlak anlayışı, *“insan merkezli”* anlayıştan farklı olarak, insanı doğanın sahibi ve tüm canlıların efendisi olarak değil, *“doğanın bir parçası”* olarak görmek biçimindedir (Büken, 2006.; 5).

Unutulmaması gereken önemli bir nokta da; ne kadar çok hayvan deneyi yapılırsa yapılsın, hayvanlar birer etkinlik malzemesi hâline gelirse gelsin, sadist emellere alet edilsin; deneyler sonrası denenen ilacın ilk olarak uygulandığı varlık olan insan, asıl denek olmaktan kurtulamayacaktır. Etkinliklerde kullanılmak üzere tutsak edilen hayvanlara karşı vicdan hesaplaşması yaşamaktan kurtulamayacak olan yine insanın kendisidir. İçlerindeki sadist duygulara bir gün yenik düşecek olan da, yine aynı insandır. Belki de bu farkın-

dalık hayvanlara olan bakış açısını ve Jeremy Bentham'ın söylemek istediklerini bizlere daha iyi aksettirebilir.

KAYNAKÇA

- Andreasen, A.R., (1991). Expanding the Audience For the Performing Arts, Seven Locks Press, Washington.
- Argan, M.T, Terekli, S., Aydın, G., Çelik, V.O. ve Şimşek, V.Y., (2013). Etkinlik Yönetimi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Aydın, A. F., (2011). A Brief Introduction to the Camel Wrestling Events. Camel Conference of SOAS, University of London, 23-25 May 2011
- Büken, N.Ö. (2006), Hayvan Deneylerinde Araştırmacı Sorumluluğu ve Deney Hayvanının Hakları, *Hacettepe Tıp Dergisi*, 37: 1-5
- Bilgili, B., Yağmur, Ö. ve Yazarkan, H., (2012). Turistik Ürün Olarak Festivallerin Etkinlik ve Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Erzurum-Oltu Kırdag Festivali Örneği), *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2): 117-124.
- Clark, J. C. (2000). 200 Quick Looks at Florida History. Sarasota, FL: Pineapple Press, Inc.
- Chen, S.C., (2011). Residents' Perceptions of the Impact of Major Annual Tourism Events in Macao: Cluster Analysis, *Journal of Convention & Event Tourism*, 12:106-128.
- Çulha, O. (2008). Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması, *Journal of Yasar University*, 3(12), 1827-1852.
- Eryılmaz, S.S. ve Cengiz, H., (2012). Mega Etkinliklerin Kent Mekânına Ekonomik Yansımaları, Formula 1 Örneği, *Sigma* 4, 77-96.
- Getz, D. Ve Frisby, W., (1990). Festival Management: A Case Study Perspective. *Journal Of Travel Research*, Volume 28, Number 3.
- Getz, D., (1997), Event Management and Event Tourism, Cognizant Communication Corporation, New York.
- Getz, D., (2004), Event Management and Event Tourism, Second Edition, Cognizant Communication Corporation, New York.
- Getz, D., (2008). Event Tourism: Definition, Evolution, and Research, *Tourism Management* 29, 403-428.
- Getz, D., (2010). The Nature and Scope of Festival Studies, *International Journal of Event Management Research*, 5 (1), 1-47.
- Mathieson, A. ve G. Wall, (1993), Tourism Economic, Physical and Social Impacts, New York: Longman Scientifics&Technical.
- Mitchell, T. (1991). Blood Sport: a Social History of Spanish Bullfighting. University of Pennsylvania Press: Philadelphia.
- Kılıçkiran, N. M. (1987). Ege'de Kış Turizminin Kurtarıcısı: Deve Güreşleri, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma Dairesi Yayınları*, 85, 125-146.

- Kim, K., ve Uysal, M. (2003). "Perceived Socio-Economic Impacts of Festivals and Events Among Organizers", *Journal of Hospitality and Leisure Marketing*, 10 (3/4), 159-171
- Kozak, M. A. ve Bahçe, S., (2009), *Özel İlgi Turizmi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Küçük, M., (2013), "*Kültür Turizmi Kapsamında Yer Alan Festival Etkinliklerinin Yerel Kalkınmaya Katkisi: Uluslararası Beyşehir Göl Festivali Üzerine Bir Araştırma*", I. KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Konya, 14-16 Kasım, 345 – 357.
- Özdemir, G. (2008). *Destinasyon Pazarlaması*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Quinn, B., (2009). Festivals, events and tourism, in Jamal, T. and Robinson, M. (eds) *The SAGE Handbook of Tourism Studies*, London, Sage, pp.483-503.
- Ritchie, J.R.B., (1984). Assessing the Impact of Hallmark Events: Conceptual and Research Issues. *Journal of Travel Research*, 23 (1), 2-11, 1984.
- Ritchie, J.R., ve Crouch G.I., (2005), *The Competitive Destination, A Sustainable Tourism Perspective*, CABI Publishing, Wallingford, UK.
- Saayman, M., (2012), *An Introduction to Sport Tourism and Event Management*, SUN Press, South Africa.
- Smith, F.R. ve Brown, C.A., (2008). An Empirical Investigation of The Concept of Consumer Service Satisfaction: A Tricomponent Model, *Journal of Service Science*, 1(2), 41-46.
- Uygur, S.M., ve Çelik, A., (2010). Etkinlik Turizminin Algılanan Sosyo-ekonomik Etkilerini Belirlemeye Yönelik İstanbul Destinasyonunda Bir Araştırma, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 11(1), 35-50.
- Uzunbaş, A. (2005). Antik Roma'da Gladyatör Oyunları, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, 15-58.
- Whatmore, S., Torne, L. (1998). Wild(er)ness: Reconfiguring the Geographies of Wildlife, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 23(4), 435-454.
- Yolal, M., Cetinel, F., and Uysal, M. (2009). An examination of festival motivation and perceived benefits relationship: *Eskisehir International Festival*. *Journal of Convention and Event Tourism*, 10 (4): 276-291.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. İnsan ve Evren, (2011). <https://insanveevren.wordpress.com/2011/10/31/antik-roma%E2%80%99nin-olum-arenasi-colosseum/> Erişim Tarihi: 14.03.2015
2. Deve.gen.tr., (2015). <http://www.deve.gen.tr/deve-guresi.html> Erişim Tarihi: 17.04.2015

3. Deveguresi.net., (2014) <http://www.deveguresi.net/2014-2015-sezonu-deve-guresleri-takvimi.html> Erişim Tarihi:10.02.2015
4. Haytap, (2014a). <http://www.haytap.org/index.php/201402284983/dovus-gercegi/izmir-deve-guresinin-eziyet-oldugu-kurul-kararina-yazildi> Erişim Tarihi:17.04.2015
5. Resneck,J. (2014). <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/middle-east/140120/how-behave-at-turkish-camel-wrestling-match> Erişim Tarihi: 22.03.2015
6. PETA,(2015a). <http://www.peta.org/issues/animals-in-entertainment/cruel-sports/bullfighting/> Erişim Tarihi: 02.03.2015
7. Artvin.bel.tr., (2015).<http://www.artvin.bel.tr/haberler/haberler/391-34fest.html> Erişim Tarihi:07.05.2015.
8. Haytap, (2014b). <http://www.haytap.org/index.php/201406165133/dovus-gercegi/kafkasor-kultur-ve-sanat-festivali-adi-altinda-bogalarimiz-gurestirilmesin> Erişim Tarihi:06.03.2015
9. Modernmechanix, (2008).<http://blog.modernmechanix.com/theyre-off%E2%80%94thrills-of-the-turf-in-ostrich-racing/> Erişim Tarihi:30.01.2015
10. Ostrichfestival.com, (2015). <http://ostrichfestival.com/> Erişim Tarihi: 05.04.2015
11. Sabah.com.tr,(2010).http://www.sabah.com.tr/yasam/2010/02/08/deve_kusu_yarislarini_hayvanseverler_onledi Erişim Tarihi: 05.04.2015
12. Worldgreyhoundracingfederation.com,(2015)<http://www.worldgreyhoundracingfederation.com/> Erişim Tarihi:01.03.2015
13. Oakland, J. A. (2011). http://www.mercurynews.com/home-garden/ci_19602930 Erişim Tarihi:05.05.2015
14. PETA, (2015b). <http://www.peta.org/issues/animals-in-entertainment/cruel-sports/greyhound-racing/> Erişim Tarihi: 05.02.2015
15. Villavicencio, M. (2007).<http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=12108421> Erişim Tarihi:27.03.2015
16. Yılmaz, O., Coşkun, F., Ertuğrul, M.(2015). http://www.researchgate.net/publication/275824132_Dog_Fighting_in_Central_Anatolia_%28_Anadolu%27da_Kpek_Dvleri%29 Erişim Tarihi: 09.06.2015
17. Haytap, (2014c). <http://www.haytap.org/index.php/201404095046/dovus-gercegi/haytap-kopek-dovusturen-sahislara-13-bin-686-tl-para-cezasi-kestirdi> Erişim Tarihi:12.05.2015
18. PETA, (2015c). <http://www.peta.org/issues/animals-in-entertainment/cruel-sports/cockfighting> Erişim Tarihi: 25.04.2015
19. Gurur, M. (2014) <http://www.nkfu.com/horoz-dovusu-nedir-horoz-dovusu-hakkinda-bilgi> Erişim Tarihi: 19.04.2015
20. Haytap, (2014d). <http://www.haytap.org/index.php/201405155101/dovus-gercegi/aydin-da-horoz-dovusturenlere-77-bin-554-tl-idari-para-cezasi> Erişim Tarihi:13.05.2015

21. Veganblogg.wordpress.com, (2015). <https://veganblogg.wordpress.com/2012/04/26/domuz-kopek-rodeolari/> Erişim Tarihi: 15.07.2015
22. Haberler.com,(2015). <http://www.haberler.com/avustralya-dan-canli-hayvanlarin-yaris-kopeklerine-6988924-haberi/> Erişim Tarihi: 15.07.2015
23. Haytap, (2015). <http://www.haytap.org/index.php/20070709277/sik-ca-sorulan-sorular/hayvan-haklarinda-sikca-sorulan-sorular> Erişim Tarihi: 15.07.2015
24. İha.com.tr, (2015). <http://www.ih.com.tr/haber-haytap-sirklerde-hayvan-kullanimina-tepki-gosterdi-340461/> Erişim Tarihi: 15.07.2015
- 25.

Turistik Deneyime Hayvanların Dâhil Edilmesi

*“Hayvanlar dünyada kendileri için bulunurlar.
İnsanlar için yaratılmamışlardır; siyahların beyazlar için, kadınların erkek-
ler için yaratılmadığı gibi.”*

Alice Paul Walker

ÖZET

İnsan ve hayvan etkileşimlerinin turizm sektöründe yoğun olması modern toplumların bir tüketim unsuru olarak hayvanları kullanımına dayanmaktadır. Turizm sektöründe hayvanlar, özne olmaktan ziyade gezip seyredilecek, eğlenilecek, vakit geçirilecek ve ekonomik kazanç sağlanacak nesne konumundadır. Modern insanların boş zamanlarını değerlendirecekleri sirkler, hayvanat bahçeleri, dev akvaryumlar, kültürel birer öge olarak sunulan hayvan dövüşleri ve binicilik faaliyetleri turizm sektöründe yoğun ilgi görmekte ve hayvanlar açısından etik konular sadece bilimsel çevrelerce dile getirilmektedir. Turizm sektöründe hayvanların kullanımı hayvan refahı ve hakları ile ilgili yapılan çalışmalar referans alınarak düzenlenmelidir. Turist hayvan etkileşimlerinde hayvanların insanlar için var olduğu düşüncesi yerine insan ve hayvan ilişkisi temeline dayalı üstünlüğün ve kullanımın söz konusu olmadığı bir yaklaşım oluşturulmalıdır.

GİRİŞ

“Tatiliniz Hayvanların Felaketi Olmasın!”

HAYTAP

Ekonominin her alanında olduğu gibi turizm sektöründe de işletmelerin temel amacı en az maliyetle en çok kazancı elde etmektir. Ekonomik kaygıların yanında sosyal kaygıların da önemli olduğu turizm, maliyetlerini en aza indiren, tüketim toplumunu teşvik eden, turistik deneyimlere artı değer kazandıran ve bu sayede fark yaratan (!) işletme anlayışıyla hizmet vermektedir. Kuşkusuz burada esas olan nokta; işletmelerin ticari kaygıları doğrultusunda hareket etmeleri değildir. Turizm işletmelerinin ekonomik ve sosyal kaygılar nedeniyle doğayı göz ardı etmeleri, doğanın en önemli canlılarından olan hayvanları yaşam kalitelerini düşürerek kullanmalarıdır. Turizm sektöründe ulaştırma işletmelerinden, yiyecek işletmelerine, eğlence işletmelerinden, seyahat acenteleri ve tur operatörlerine kadar her alanda hayvan kullanımı söz konusu olmakta ve hayvanlar bir seyir nesnesine dönüştürülmektedir. Hayvan refahı ve hakları ile ilgili unsurların göz ardı edildiği, turist deneyimlerinin ön planda tutulduğu faaliyetler doğa temelli turizm hareketlerinde bile gözlemlenmektedir.

Turizm sektöründe hayvan kullanımı, hayvan refahı ve hakları konusunda yapılan bilimsel çalışmalara, sivil toplum kuruluşları tarafından atılan somut adımlara rağmen artan bir şekilde devam etmektedir. İnsan-hayvan etkileşiminin hayvanlardan faydalanmak yönünde olması hayvanlara bakış açısının değişimini engellemektedir. Hayvanların turistlerin eğlence ve estetik zevklerine hitap edecek formlarda kullanılmasının önüne geçilmelidir. Turistler, turist olmaktan ziyade insan olarak hiçbir canlı türüne karşı üstün olmadıklarını düşünmelidirler. Böylelikle turist olarak tatillerinin hayvanlara ve doğaya zarar vermeleri söz konusu olmayacaktır. Aynı zamanda işletmelerin tüketici deneyimini çekici kılmak ve ekonomik girdilerini artırmak için başka bir canlıyı kullanma serbestileri mutlaka yasal koşullar altında düzenlenmelidir.

İNSAN-HAYVAN ETKİLEŞİMİ

Hayvanlar ve insanlar arasındaki etkileşim başlangıcından günümüze kadar boyut değiştirerek varlığını sürdürmüştür. İlk etki-

leşimler yiyecek avlamak ve yırtıcı hayvanlardan korunmak için gerçekleşirken, evcilleştirme süreci ile birlikte ekonomik kazanımlara ve sosyal paylaşımlara dönüşmüştür. Süreç içerisinde insanların hayvanlara yükledikleri misyonlar, anlamlar ve tanımlamalar hayvanlara karşı bakış açısının belirleyicisi olmuştur (Savaş vd., 2009).

Hayvanlara karşı iki farklı yaklaşımdan söz edilmektedir. Hayvanlara saygı duyan ve korumaya yönelik somut adımlar atan akım ve bunun yanı sıra insanların hayvanlardan daha önemli olduklarını, hayvanların çeşitli amaçlarla kullanılabileceklerini düşünen bir diğer yaklaşım. Hayvanlara karşı geliştirilen bu iki yaklaşım da temelde ahlaki olarak hayvanların fizyolojik ve sosyal gereksinimlerinin en üst düzeyde karşılanması gerektiğini savunmaktadır. Ancak hayvan hakları savunucuları HAYTAP örneğinde olduğu gibi; hayvanların da insanlar gibi başkalarının yararına feda edilemeyecek haklara sahip olduklarını, bu hakların da hem ahlaki hem de hukuki açıdan korunması gerektiğini düşünmektedirler. Aslında dünyadaki hiçbir canlı türünün diğer bir türe üstünlüğü olmamalıdır. Ancak insan hayvan etkileşimlerinin başlangıcından beri insanların hayvanlardan çeşitli şekillerde yararlandıkları ve hayvanları ekonomik gereksinimler uğruna kullandıkları açıktır.

Ekonomik gereksinimler dışında bilim insanları insanın, yaşamını sürdürebilmesi için hem bitkisel hem de hayvansal ürünlere gereksinim duyduğunu düşünmektedir. Bu nedenle insan-hayvan etkileşiminin hayvanlardan yararlanma anlamında süreceği öngörülmektedir. Buna karşın hayvan kullanımı ile ilgili etik çalışmalar yapılmakta ve son yıllarda ağırlıklı olarak devam etmektedir (Savaş vd. 2009). Bilim dünyasında yaşanan bu gelişmeler, hayvan hakları savunucularının attığı somut adımlara karşın dünyada hayvanların, birçok farklı alanda etik olmayan koşullar altında çalıştırıldığı, esir edildiği, metalaştırıldığı ve bu amaçlar doğrultusunda şiddete maruz kaldığı bilinmektedir.

Hayvanların kullanımının yoğun olduğu sektörlerden biri olan turizm, insanların boş zamanı kullanma biçimlerinden en etkilisidir. Özellikle kapitalizmin yükselişi ve modernitenin etkisi ile birlikte boş zaman kavramı yabancılaşma, yaşam tarzı, doğa, kültür, tüketim gibi farklı alanlarla ilişkili hâle gelmiştir. Bu ilişki alanları, çok belirgin bir şekilde boş zamanın içerisinde farklılaşma ve zenginleşme ihtiyacını ortaya çıkarmakta ve hayvanlar bu ihtiyaca feda edilmektedir (Aytaç, 2006:30). Modernleşme ve akabinde kentleşmenin beraberinde getirdiği kimlik, yapaylık, duygusallığın azalışı ve fark-

lılıklarının yerini homojenleşmenin alışması insanların yabancılaşmalarına ve kimlik bunalımına neden olmakta ve beraberinde kaçış isteği doğurmaktadır. Modern turizmin en belirgin istek uyarıcı hareketi olan bu kaçış, öz değerlere, doğaya ve otantik olana ulaşma isteğine doğru yol almaktadır (Şahin vd., 2003). Boş zamanlarını değerlendirmek isteyen bireyler, kendilerinden daha sığ olan yaşamlara, çevrelere ve canlılara yönelmekte ve birer meta olarak gördüğü bu canlı ya da cansız çevre unsurlarını kullanım hakkına sahip olduğunu düşünmektedir.

Bu gelişmeler sektörde bilinen ürün yanında farkındalık yaratacak unsurların yükselen değerler olarak tanıtımında kullanılmasına neden olmaktadır (Karlitaş, 2012). Bu doğrultuda, doğal değerlerden yararlanıp bir çekim merkezi yaratmak, değerleri turist beklentisine uygun hâle getirmek söz konusu olmuştur. Doğanın bir meta olarak sunuluşunun en bariz olduğu alanlardan biridir turizm (Günel, 1998) zira modernizmin ürettiği ve yaşamın pek çok alanına adapte ettiği paketlenme, pazarlama ve tükettirme anlayışının en açık biçimde görüldüğü alanlardan birisi olup bir sanayi sektörü gibi algılanarak yapısını üretim ve tüketim ilişkisi üzerine inşa etmektedir.

Bu nedenlerden ötürü canlı ve cansız varlıklar; kültürel, eğitici, estetik ve eğlenceli değerler olarak sözde turizm faydacılığına feda edilmektedir. Zamanla üretilen bu yapay doğal algısı ise herkesçe özümsemektedir (Özünel, 2011). Turizmde pazarlanan şeyler sadece mekân, el sanatları ya da yemekler değil, bizzat o yerde yaşayan canlılar olabilmekte ve bu canlılara toplumsal ve kültürel anlamlar, özellikler yüklenerek turist için bir seyir nesnesine dönüştürülmektedir (Günel, 1998).

Turizm sektöründe, turist ve hayvan etkileşimlerinin; turistlerin kendilerinden daha sığ olan yaşamlara ve çevreye doğru seyahat etmek istemesi, vahşi yaşam alanları içerisinde ve kendisinden farklı doğal alanlarındaki canlıların yaşamlarını görmek istemesi, otantik bir deneyime sahip olmak istemesi ile ortaya çıkmaktadır (MacCannell, 1999). Bu bağlamda; hayvanlar ile kurdukları temaslarda kendilerini doğaya daha yakın hissetmekte ve bu ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadırlar. Bu etkileşimin oluşmasını sağlayan ise turizm işletmeleridir. Turizm işletmeleri destinasyonlara ve işletmelere daha fazla turist çekebilmek için doğal ortama işletmeler yapabildiği gibi, aynı zamanda hayvanları doğasından kopararak ve kimi zaman esir ederek turist -hayvan etkileşimlerine sahne olmaktadır.

İnsanın çevre ile etkileşimi, doğanın bir parçası ve unsuru olarak ona katılmak istemesi, hayvanlarla etkileşim içinde olmak iste-

mesi ahlaki değerler çerçevesinde kabul edilebilirdir. Ancak tüketimciliğin yaşam biçimine dönüştürüldüğü, marka ve sembollerin peşinden koşulduğu, doğaya ve hayvanlara maksatlı zararların verildiği ekonomik ve sosyal kaygılar çerçevesinde hareket eden turizm sektörü, boş zamanı değerlendirme aracı olarak canlı ve cansız çevreyi, çevre unsurlarını kullanmakta ve zarar vermektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir turizm, alternatif turizm, eko turizm, doğa temelli turizm gibi yeni mitler ve turizm türleri geliştirilerek doğa ve turizm dengesinin sağlanmasına yönelik çabalar söz konusu olmaktadır. Ancak Erdoğan (2010)'a göre sürdürülebilir turizm ya da alternatif turizm türleri olarak geliştirilen faaliyetlerin turizmde koruma, kullanma ve öğrenme deneyiminden çok tüketim deneyimine dayandığı ve bilhassa hedonist bir tüketim deneyimi geliştirdiği yönünde eleştiriler de mevcuttur. Zira bu turizm türlerine katılan turistlerde bile hâlâ öz tatmin arayışının güçlü olduğu ve bu turistlerin çevrenin korunması, vahşi yaşamın sürdürülebilirliği gibi fikirlerle ilgilenmediklerini düşünülmektedir. Esasen turizm türlerinin bütününde gidilen yerin gelirinin artması ve bu sayede gidilen ülkenin kalkınması temel alınmaktadır. Bu kapsamda doğal çevrenin birer parçası olarak canlı ve cansız varlıkların kullanımı ve şekillendirilmesi çoğunlukla görülen durumlardandır.

Turizmde en çok kullanılan doğa unsurlarından biri hayvanlardır. Hayvanların kullanımı turistlerin ve işletmelerin sektörden beklentilerine, isteklerine ve ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Turist-hayvan etkileşimlerinin ortaya çıktığı alanlardan bazıları; hayvanların canlı veya cansız olarak turizm işletmelerinde dekor olarak kullanılması, animasyon amaçlı kullanılması, hayvanların doğal ortamlarından uzaklaştırılarak esir edilmesi, doğal ortamlarında ziyaret edilerek fotoğraflanması, beslenmesi, gözlemlenmesi, binicilik, olta balıkçılığı ve avcılık deneyimlerinde kullanılmaları, festivallerde giydirilerek, boyanarak ve süslenerek kullanılmaları, hayvanların dövüştürülmesi, hayvan güreşlerinin yapılması ve hayvanların yük ve insan taşımacılığında kullanılmalarıdır.

TURİSTİK DENEYİM VE TÜKETİM-HAYVANLAR

Günümüzde küresel pazarda rekabet edebilmek için sektörler ve işletmeler rekabet avantajı elde etmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda 2000'li yılların ortasından itibaren tüketicilere unutulmaz deneyimler yaşatarak farklılaşmaya yoluna gidilmektedir. Ürün ve

hizmet satın almanın ötesinde tüketim unsurlarını farklılaştırarak olayların deneyimsel değerine daha fazla önem vermektedirler (Yuan ve Wu, 2008).

“Deneyim; duygulardan hareketle nesne, düşünce ya da davranışın anlaşılması, kavranması ya da olay ve aktivitelere aktif katılımdan doğan bilgi ya da beceri birikimidir (Bostancı, 2007:17)”. Başka bir ifade ile deneyim; “insanların yaşamları süresince edindikleri dolaysız algıları ve etkinlikleri ile elde ettiği bilgi, beceri ve tutumlardır (Rızaoğlu, 2003:177). Turistik satın alma tercihinde bulunulan ürünlerin fiilen kullanılmasına deneyim veya tüketim denilmektedir. Özellikle insan insana ilişkinin yüksek olduğu turizm sektöründe deneyim ile ilgili nihaı düşüncenin ortaya çıkmasında yaşanan anlık deneyimler etkili olabilmektedir. “Turistlerin ürün ile ilgili kafasında oluşturulan beklentilerin nasıl karşılanacağı ya da yaşanacağını sorgulandığı ve birebir test edildiği aşama deneyimdir (Demir ve Kozak, 2013: 187)”. Satın alınan ürün ya da hizmetin tüketilmesi sonucunda tüketicinin elde ettiği toplam sonuç olarak da tanımlanan deneyim; “tüketicilerin farklı algılamalara sahip olmalarından dolayı elde ettikleri sonuçların farklılık gösterebileceği bir aşamadır (Yuan ve Wu, 2008:387-388)”.

Turizm sektöründe turistler deneyim satın almaktadır. Bir deneyim satın alan turist, işletmenin kişisel olarak kendi ilgisini çekecek biçimde (aynen tiyatrodaki gibi) sahnelediği ve akılda kalacak bir dizi olayla keyifli bir süre geçirmek için bir ücret ödemektedir. Sahnelenen olay tamamen aynı da olsa, deneyim, herkesin yaşadığı deneyimin kendi kişisel özellikleri ve o andaki durumu ile ilintili olarak başkasından farklı olmaktadır (Arıkan Saltık, 2011: 31-32). Bu bağlamda turistik deneyim; “işletmelerin, turistlerin ilgisini çekmek amacıyla hizmetlerin sahne, ürünlerin ise dekor ve aksesuar olarak kullanılmasıyla oluşmaktadır (Pine ve Gilmore, 1999: 17)”. Hayatın her anında bir deneyim yaşandığı düşünüldüğünde, turizm işletmelerinin fark yaratmak için, turistlere her zaman ve her yerde yaşama fırsatı bulamayacakları özel deneyimler yaratmaları gerekmektedir. Bu tür deneyimler arasında turistik ürün çeşitlendirmesinde hayvanlar kullanılmakta ve böylelikle turistlere kendini özel hissetme, her turistin kolaylıkla ulaşamayacağı bir hazzı tatma isteği yaşatılmaktadır (Torlak ve Altunışık, 2007). Turizmde, hizmetlerin gelişerek deneyim aşamasına geçilmesiyle deneyim ekonomisi çağında hayvanlar ön plandadır (Pine ve Gilmore, 2012). Hayvanlar sadece turistleri eğlendirmeye değil, onların ilgisini çekmeye yönelik de değerlendirilmektedir.

Turizm işletmeleri, deneyimin katılım boyutu ve ortamla ilişkiliyi ortaya koyan boyutu ile turistlerin ilgisini çekebilmektedirler. Bu boyutlar ve boyutların birbirleriyle etkileşimleri Şekil 3’de görülmektedir;

Şekil 3. Deneyimin Boyutları ve Boyutların İlişkileri

Kaynak: Pine ve Gilmore (2012:71)

Pine ve Gilmore (2012:72-73)’a göre deneyimin şekilde gösterilen iki boyutu dört farklı deneyim türünü oluşturmaktadır. Bunlar; eğlence, eğitim, estetik ve kaçış deneyimleridir. Aktif katılımda, tüketiciler performansı ya da deneyimi yaşatan olayı kişisel olarak etkilerken; pasif katılımda tüketiciler performansı doğrudan etkilememektedirler. Deneyimin, ortamla ilişkiyi ortaya koyan boyutu (dikey eksen) ise, özümseme ve sarmalanma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Özümsemede, turist, deneyimi aklına getirerek zihnini meşgul ederken; sarmalanmada, turist fiziksel ya da sanal olarak deneyimin bir parçası hâline gelmektedir. Başka bir anlamıyla; deneyim turistin içine girerse turist deneyimi özümsemekte; buna karşılık turist deneyimin içine girerse turist deneyimin içinde sarmalanmaktadır Bu boyutların kesişmesinden, deneyimin dört “alan”ı olan eğlence, eğitim, kaçış ve estetik ortaya çıkmaktadır. Bunlar benzersiz kişisel temaslar oluşturacak şekilde çoğu kez iç içe geçen ve birbirleriyle bağdaşan alanlardır. Olayın özümseme ve pasif katılım şeklinde oluşan eğlence deneyimi, genellikle bir sirki veya festivali izlerken meydana gelmektedir. Eğlence, deneyimin en eski biçimi olmasının yanı sıra deneyimin en gelişmiş, en yaygın ve en bilinen türüdür. Örneğin; bir gösteriye gitmek, pasif bir katılım içermekte ve tüketicinin olayla bağlantısı özümseme şeklinde oluşmaktadır. Eğlence deneyimine Avusturalya’ da bulu-

nan bir vahşi yaşam alanında (Healesville Sanctuary) kuşların avlanma gösterileri örnek verilebilir. İzleyenleri heyecanlandırmak ve canlandırmak amacıyla kartalların şahin ve diğer kuşlara saldırıları bir şov şeklinde izletilmektedir. Deneyimin diğer alanı olan eğitim ise, olayın özümsemesi ve turistin aktif katılımı şeklinde oluşmaktadır. Hayvanat bahçesi ziyaretinde olduğu gibi turist, hayvan türleri ve doğaları hakkında bilgi edinmektedir. Üçüncü deneyim alanı olan kaçış ise, aktif katılım ve olayla sarmalanma şeklinde oluşmaktadır. Kaçış deneyimi pek çok turizm aktivitesinin içinde yer almaktadır (Williams, 2006:488). Örneğin; turistler sadece güneşin altında yatmakla yetinmemekte; daha öz ve doğal olanın günlük yaşamında bulamayacağının peşinden gitmektedir. Deneyimin son alanı olan estetik ise, pasif katılım ve olayla sarmalanma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu alanda, turistler bir etkinliğin ya da ortamın içine girmektedirler ancak deneyim üzerindeki etkileri az olmakta ya da hiç olmamaktadır. Hayvan bedeninin sergilendiği bir müzeyi ziyaret etmek örnek verilebilir (Williams, 2006; Frost and Laing, 2011; Pine ve Gilmore, 2012).

Turistlerin eğlence deneyiminde duyumsamak, eğitsel deneyimde öğrenmek, kaçış deneyiminde gitmek ve yapmak ve estetik deneyiminde orada olmak amacı bulunmaktadır ancak Pine ve Gilmore (2012:84) en zengin deneyimlerin dört alanın da özelliklerini kapsayan “*sevimli nokta*”da yaşandığını belirtmektedirler. Kazanılan deneyimin zenginliği, tüm boyutların birleşmesiyle artmaktadır (Williams, 2006). Turist hayvan etkileşimleri, tüketici deneyiminin dört boyutunu oluşturan eğlence, eğitim, estetik ve kaçış türlerini kapsamaktadır. Dört deneyim türünün özelliklerini içeren o sevimli nokta turist-hayvan etkileşimlerinde de eşsiz bir nokta olmaktadır. Böyle bir deneyim ziyaretin ana hedefini oluşturabildiği gibi destinasyonu ya da işletmeyi de rekreasyonel bir alana dönüştürebilmektedir (Hall ve Brown, 2006).

Turizm işletmeleri ve destinasyonları rakiplerine göre rekabetçi olarak farklılaşmak için mal, ürün ve hizmet satmaktan ziyade turistlere hoş deneyim oluşturmaya amaçlamaktadırlar. Turistik deneyimin mal, ürün ve hizmet gibi ekonomik girdilerden farklılaşmasının temelinde turistler için eşsiz hisler yaratması yatmaktadır (Oh, vd., 2007). Deneyimler başta turizm ve eğlence sektörleri olmak üzere pek çok işletme tarafından kullanılmaktadır. Turizmde deneyim oluşturmada en çok kullanılan sunulardan biri (ürün, hizmet) hayvanlardır. Turistlere günlük ve rutin hayat düzenlerinde yaşaya-

mayacakları deneyimler hayvanların kullanımı ile sağlanmaktadır. Turist-hayvan etkileşimleri çerçevesinde turistik deneyim, birebir hayvanların kullanıldığı vahşi yaşam turizmi, avcılık, balıkçılık ve hayvanların gözlemlenmesi ile ilgili çalışmalarda mevcuttur. Turistik deneyimin amacı birebir hayvanlar olmasa bile turizm işletmeleri tarafından deneyimi zenginleştirmek amacıyla hayvanların kullanıldığı pek çok farklı alan da bulunmaktadır.

Reynolds ve Braithwaite (2001) tarafından turistlerin vahşi yaşam alanlarını karşılaşmalarında, deneyimin kalitesi ve zenginliğini belirten altı kalite faktörü geliştirilmiştir. Altı faktörden dördü tüm turizm deneyimlerini kapsarken iki tanesi vahşi yaşam turizmine özgüdür. Tüm turistik deneyimleri kapsayan dört faktör;

- *Otantiklik*; turistler tarafından gözlemlenen çevrenin ve doğanın doğal davranış derecesidir. Yani bir destinasyonun kendine özgü, onu diğer destinasyonlardan ayıran kendine has unsurları, gerçek, doğal, özgün demektir. Turistler günlük yaşamın rutinliğinden kaçmak ve doğayla iç içe vakit geçirmek amacıyla otantik olanın yani vahşi yaşamın peşinden gitmektedirler. Vahşi yaşam turizmi dışında kültür, inanç vb. alternatif turizm türlerine katılan turistler gittikleri yerlerde faytonla gezmeyi, deveye binmeyi, fülle doğa gezisi yapmayı otantik bulmaktadır. Modern insanların kendi yaşamları dışındaki canlıların yaşamlarını görmek ve bu yaşamların derinliklerine girmek istemesi vahşi yaşama alanlarına yapılan ziyaretlerin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Vahşi yaşam alanlarında edinilen bu deneyim turistlere bir hayvanı doğal ortamı dışında görmekten daha fazla otantik gelebilmektedir. Ancak hayvanların turizm sektöründe bariz kullanımına neden olan bu durum gerçekten turistlerin ulaşmak istekleri o arka bölgeyi içermemektedir. Yani turistler bir vahşi yaşam turuna katıldılarsa ve bu turda esir edilen hayvanları ziyaret ediyorlarsa karşılaştıkları şey bu hayvanların kendi doğal ortamlarında yaşadıkları arka bölge değil, turistlere sunulan adeta bir sahneyi ifade eden ön bölgedir. Dolayısıyla bir meta olarak paketlenen ve turiste satılan hayvanlar otantikliğini ve gerçek yaşamdaki doğallığını kaybedebilmektedirler (MacCannell, 1999; Frost ve Laing, 2011).
- *Yoğunluk*; deneyim sırasında yaşanan heyecanı ifade etmektedir.

- *Eşsizlik*; turistin deneyimi sırasında kendini ayrıcalıklı ve yaşadığı deneyimi ise sıra dışı hissetmesini kapsamaktadır.
- *Süre*; turistik deneyim sırasında uyarıcılara maruz kalma süresini ifade etmektedir. Belirli bir noktaya kadar deneyimde doyum artarken, bu noktadan sonra ise deneyimde doyum artmamaktadır.

Vahşi yaşam turizmine özgü olan diğer iki faktör ise;

- *Türlerin Popülaritesi*; vahşi yaşam alanlarında bulunan hayvan türlerinin fiziksel çekicilikleri, büyüklüğü, tehlikesi ve medyadaki tanıtımına göre popülerliğini içermektedir.
- *Türlerin Durumu*; vahşi yaşam alanlarında bulunan hayvanların nadirliğini ve tehlikesini ifade etmektedir.

Frost ve Laing (2011), turizm deneyiminin otantiklik dışında birde farkındalık kavramı ile ilişkili olduğunu belirtmişlerdir. Turistik çekicilikler turistler arasında farkındalık yaratmalıdır. Zira farkındalığa sahip turist, daha aktif, daha ilgili, soru soran olabildiği gibi edindiği turistik deneyim ışığında dünyayı daha farklı değerlendirebilme kapasitesine sahip olmaktadır. Turiste deneyimi sırasında bu farkındalığı yaratabilmek ise çekiciliğin çok algılı, canlı, şaşırtıcı ve beklenmedik şekilde olmasına bağlıdır. Dolayısıyla turist ve hayvan etkileşimlerinin, özellikle hayvanat bahçesi gibi vahşi yaşam alanlarında gerçekleşen etkileşimlerin farkındalık yarattığı ve eğitsel deneyimi daha etkili hâle getirecek şekilde turistlerin beş duyu organına hitap ettiği düşünülmektedir.

Hayvan odaklı turistik cazibe merkezlerinde yaşatılan deneyimlerin eğitsel ve farkındalık yaratma dışında en iyi deneyim olarak belirlenmesini belirleyen bir başka bileşen daha söz konusudur. Bu tür cazibe merkezlerinin içinde turistlere daha farklı, şaşırtıcı ve beklenmedik deneyimler yaşatacak etkinlikler için ekstra ödemelerin yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla ekonomik olarak daha fazla ödeme yapılan deneyimlerin daha iyi deneyim hazzı vermesi söz konusudur (Pine ve Gilmore, 2012). Örneğin Singapur Hayvanat Bahçesi'nde ekstra 33 dolar karşılığında farklı bir deneyim yaşatmak amacıyla bir orangutan ile kahvaltı yapılabilir (Singapur Hayvanat Bahçesi, 2015).

Pine ve Gilmore (2012) tarafından geliştirilen deneyim ekonomisi kavramı alan yazında hayvan odaklı turistik cazibe merkezlerinde yaşanan deneyimler açısından eleştirilmiştir. İlk eleştiri dene-

yimlerin tasarlanmış ve beklendik olmasından ziyade anlık, beklenmedik ve turistleri şaşırtan deneyimler olması gerektiği yönündedir (Frost ve Laing, 2011). Çünkü aynı deneyimi yaşayan turistlerin kişisel özellikleri, sosyokültürel geçmişleri, ruhsal durumları, deneyimlere yükledikleri anlamlar, mekan ve çekiciliğin özelliklerini farklı algılamaları kişisel deneyimlerin yaşandığını göstermektedir (Ooi, 2005).

Mullan ve Marvin (1987), hayvanların turistik bir deneyim olarak kullanıldıklarında, özellikle bu deneyim insanlar tarafından tasarlanmış ise, turistlerin kültürlerine ve yukarıda bahsi geçen diğer özelliklerine göre farklı deneyimler yaşayabileceklerini belirtmişlerdir (Frost ve Laing, 2011). Diğer bir eleştiri ise; bir deneyimin tasarlanması, paketlenmesi ve satılması ile ilgilidir. Pine ve Gilmore (2012) deneyimlerin önceden tasarlanması ve belirlenmesi gerektiğini ifade ederken, Frost ve Laing (2011) bu tür bir deneyimin daha az otantik ve özgün olacağını belirterek hayvanlarla yaşanan deneyimlerde en önemli motivasyonun özgün ve otantik olana ulaşma isteği olduğunu ileri sürmektedirler. Dolayısıyla tasarlanmış bir deneyim hayvan odaklı turistik cazibe merkezlerinin veya hayvanlarla yaşanan deneyimin otantikliğini ve özgünlüğü azaltacaktır.

TURİSTİK DENEYİMDE HAYVANLARIN KULLANILDIĞI ORTAMLAR

Turistik deneyimin yaşandığı turist-hayvan etkileşimlerine ilişkin alan yazında farklı sınıflandırmalar yapılmıştır (Duffus ve Deradon; 1990; Orams, 1995; Bulbeck, 1999; Jarvis, 2000). Duffus ve Deradon (1990), Orams (1995), Bulbeck (1999) ve Jarvis (2000) hayvan odaklı turistik cazibe merkezlerinde deneyimlerin yaşandığı ortamları *otantik*, *yarı otantik* ve *sahnelenen* olarak sınıflandırmışlardır. Turist hayvan etkileşimlerinde *otantik ortam*; hayvanların tüketici olmayan, kendi yaşam formları ve istekleri ile özne olduğu, hayvanlar ve turistler arasında sınırların olmadığı vahşi ve doğal ortamlardır. *Yarı-otantik ortam*; hayvanların kısmen tüketildiği, yarı esir edildiği, özne ve nesne olabildiği, turistler ve hayvanlar arasında fiziksel sınırların bulunduğu ama hâlâ yakın oldukları ortamlardır. *Sahnelenen ortam* ise hayvanların tüketildiği, turistler için zevk ve eğlence, eğitim amaçlı yani nesne olarak kullanıldığı, esir edildiği alanlarda kullanıldığı ortamlardır. Bu sınıflandırmaların dışında alan yazında hayvan odaklı turistik cazibe merkezlerinde yaşanan deneyimler, turist hayvan karşılaşma alanla-

rı ve ortamları ile ilgili farklı sınıflandırmalar da yapılmıştır. Turizm araştırmacıları tarafından, deneyim türlerine sahne olan turist – hayvan etkileşimlerinin yaşandığı ortamlara ilişkin yapılan sınıflamaların bir kısmı Tablo 18’de verilmektedir.

Tablo 18. Turistik Deneyimin Yaşandığı Karşılaşma Ortamları

Yazar	Turist-Hayvan Karşılaşma Ortamı	Kullanım Türü
Orams (1996,2002)	Hayvanların Esir Edildiği Ortamlar	Hayvanların yapay, tamamen kapalı, turistler ile aralarında fiziksel temasın olmadığı ya da çok az olduğu insan kontrollü bir çevrede tutulmaktadır. Örneğin; akvaryumlar.
	Hayvanların Yarı – Esir Edildiği Ortamlar	Hayvanların tamamen ya da yarı kapalı, çoğunlukla insanlar tarafından kontrol edilen doğal alanlarda tutulmasıdır. Örneğin; safari parkları.
	Doğal – Vahşi Yaşam Ortamları	İnsan yönetiminin olmadığı, hayvanların kontrol altında tutulmadığı (esir) alanları ifade etmektedir. Hayvanlarla karşılaşma sektör tarafından manipüle edilmediği sürece garanti edilmemektedir.
Reynolds ve Braithwaite (2001)	Hayvanlara Genel Erişimin Olduğu Ortamlar	Hayvanlar doğal alanlarında yaşamakta ve rahatsız edilmeyen davranışlarda izlenmektedir.
	Hayvanlara Sınırlı Erişimin Olduğu Ortamlar	Nesli tükenmekte olan ya da eşsiz türlerin bulunduğu sadece bazı dönemlerde görülebilen hayvanlar bulunmaktadır. Örneğin; kaplumbağa üreme alanları.
	Hayvanlara Kısıtlı Erişimin Olduğu Ortamlar	Yaklaşılması zor ve tehlikeli olan ve büyük çaba gerektiren hayvanlar izlenmektedir.
	Hayvanların Yapay Çekicilik Olarak Kullanıldığı Ortamlar	İnsanlar tarafından kontrol edilen hayvanlar yapay alanlarda tutulmaktadır. Örneğin; hayvanat bahçeleri.

D Hall ve diğerleri (2002)	Vahşi Hayvanların Keşfedildiği Ortamlar	Hayvanlar çoğunlukla ziyaretçilere belirli bir mesafeden ve sınırlı bir iletişimle doğal ya da yarı doğal çevrede tutulmaktadır. Turistik deneyim için çekici olmasının en önemli nedeni tehliktir.
	Hayvanların Evcilleştirildiği Ortamlar	Hayvanların güvenilir (bulaşıcı hastalık vb. açısından), sevimli ve çekici olduğu ortamlardır.
	Hayvanların Sergilendiği Ortamlar	Hayvanlar sınırlı ve düzenlenmiş alanlarda sergilenmektedir. En yaygın örnekleri hayvanat bahçeleridir.
	Avcılık ve Balıkçılık Yapılan Ortamlar	Rekreasyonel amaçlarla hayvanların avlanması diğer bir tabiri ile öldürülmesini kapsamaktadır. Çoğunlukla yasal ve çevresel koşullar açısından kabul edilebilir görülmektedir.
	Hayvanların Eğitim, Araştırma ve Bilim Amaçlı Kullanıldığı Ortamlar	Hayvanların kullanıldığı veya bulunduğu birçok çekim merkezinin ziyaretçiler üzerinde eğitici ve bilgilendirici bir rolü olduğu düşünülmektedir. Binicilik ve balıkçılık kursları eğitim ve araştırma amaçlı kullanılmakta, hayvanat bahçeleri türleri koruma altına alması ve faaliyetleri nedeniyle bilimsel boyutta değerlendirilmektedir.
	Hayvanların Mit veya Sembol Olarak Sunulduğu Ortamlar	Hayvanlar efsanelerde ve sembol olarak çeşitli hediyelik eşya vb. ürünlerde kullanılmaktadır.
	Hayvanların Kullanıldığı Diğer (Yan) Ortamlar	Yukarıda değinilen amaçlar ve kullanımlar dışında hayvanların turistik deneyimde kullanıldığı farklı alanlarda bulunmaktadır. En sık karşılaşılan örneklerinden biri hayvanların ulaşımında kullanılması.
Cohen (2012)	Doğal Alanlarda Kullanıldığı Ortamlar	Hayvanların esir edilmediği vahşi ve doğal alanları içermektedir. Örneğin; çöller, ormanlar.
	Yarı Doğal Alanlarda Kullanıldığı Ortamlar	Hayvanların milli parklar ve doğal yaşam barınakları gibi doğal alanlarında kısıtlanmadan tutulduğu ortamları kapsamaktadır.

Cohen (2012)	Yarı Yapılandırılmış Alanlarda Kullanıldığı Ortamlar	Akvaryumlar, hayvanat bahçeleri gibi hayvanların sözde doğal ancak yapılandırılmış alanlarda tutulduğu ortamları ifade etmektedir.
	Tamamen Yapılandırılmış Alanlarda Kullanıldığı Ortamlar	Hayvanların tamamen esir edildiği, insanlaştırıldığı, gösterilerde kullanıldığı alanları içermektedir.

Kaynak: Hall ve Brown (2006) tarafından yapılan çalışmadan uyarlanmıştır.

Hayvanların turizmde kullanım rolleri turistik çekim merkezine birkaç misyon yüklenerek farklı formlarda ortaya çıkabilmektedir. Vahşi yaşam turizminde bazı hayvanlar esir edilerek turistlerin keşfi için çalıştırılırken aynı zamanda turist-hayvan etkileşimi için evcilleştirilmekte ve yine sergilenmek amacıyla kullanılmaktadır (Hall ve Brown, 2006: 141). Turistik deneyimde hayvanların kullanımına ilişkin yapılan bir diğer sınıflandırma ise Tablo 19'da görülmektedir.

Tablo 19. Turistik Deneyimde Hayvanların Kullanımı

Esir Edilen Hayvanların Kullanıldıkları Alanlar	Vahşi Yaşam Turizmi Kapsamında Kullanılması
• Hayvanat bahçeleri ve safari parkları • Yunus parkları ve deniz parkları • Hayvan sığınakları • Hayvanların fotoğraf sahnesi olarak kullanılması • Kuşların av gösterileri • Hayvan sirkleri • Güreşler (timsah, boğa, devekuşu güreşleri vb.) • Ayıların dans ettirilmesi • Fil kampları • Yunuslar ve deniz aslanları ile yüzme • Çiftlikler (timsah ve yılan, at, kaplan vb.) • Kaplumbağaların kuluçka dönemlerinde izlenmesi • Hayvanların çeşitli festivallerde ve gösterilerde kullanılması • Binicilik (at, deve, fil, ren geyiği vb.)	• Safari oyunu sürüşleri • Safari yürüyüşü • Yaban hayatın tekneyle izlenmesi • Skuba ve şnorkelle yüzme • Hayvanların yuvalamalarının izlenmesi • Fil, deve kuşu, lama, deve, at, eşek, katır biniciliği • Yük hayvanları • Hayvanların kurban ritüellerinde kullanılması • Avcılık/ balıkçılık • Vahşi yaşam hayvanlarının hediyelik eşya vb. ürünlerde kullanılmaları

Kaynak: Turner (2015)

Turistik deneyimde hayvanların kullanıldıkları ortamlara baktığımız zaman hem esir edilen hem de vahşi yaşamda hayvanların ortak olarak binicilikte kullanıldığı görülmektedir. Hayvanların kullanıldığı birçok farklı şekil ve ortama dayalı farklı sınıflandırılmalar yapılmış olsa da, temel amacın insanları yani turistleri hem bir turistik çekim merkezi olarak hem de deneyim ortamı yaşatmak, eğlendirmek ve boş zamanı değerlendirmek için kullanmaktır (Carr, 2010). Turist hayvan etkileşimlerinin yaşandığı, deneyimlerin meydana geldiği ortamlara ilişkin örnekler Hall (2002) referans alınarak aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

Avcılık ve Balıkçılık Yapılan Ortamlar

Turistik deneyimde hayvanların kullanıldığı önemli bir alan av turizmidir. Av turizminde avlanacak olan hayvanlar önceden üretme çiftliklerinde beslenmekte ve avlanmaları için doğaya bırakılmakta ve ardından da, bu hayvanlara yönelik av turizmi yapılmaktadır. Biz-zat turistlerin olgunluğa erişmiş hayvanları avlayarak katıldıkları bir turizm türü olarak bilinçli ve kurallara dayalı olarak yapıldığı zaman olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir. Olumlu etkileri; yaban yaşamı koruyup geliştirmesi ve önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Turizm alan yazınında ekonomik getirisi yüksek alternatif bir turizm çeşidi olarak genellikle olumlu etkileri üzerinde durulmaktadır (Kozak vd., 2014). Ancak kısa vadeli ekonomik yararlar için ekosistemin dengesine müdahale edilmesi ne kadar doğrudur? Usulsüz avcılık ve oto kontrol nasıl sağlanabilir? Yasalar altında kabul edilebilir olarak görünse de kanunlar ile doğa koşullarının her zaman birbiriyle uyum içinde olamayacağı açıktır. Dolayısıyla spor, turizm vb. amaçlar altında yasalar çerçevesinde düzenlenen avcılığın ekosistem içinde doğal dengeyi bozucu ve hayvanların öldürülmesini esas aldığı için bir kırım olduğu da düşünülmektedir.

Balıkçılık, vahşi yaşamın tüketici faaliyet kapsamına girmekte, spor amacıyla ve boş zaman geçirmek amacıyla yapılmaktadır (Cooke ve Cowks, 2006). Ekoturizm kapsamında değerlendirilen balıkçılık esasen sürdürülebilirliği olmadığı düşünüldükçe pek çok ülkede sonlandırılmıştır. Zira bazı ülkelerdeki (örneğin; Amerika) balık popülasyonlarındaki ciddi azalmaların turizm ve spor amacıyla yapılan balıkçılıktan kaynaklandığı belirlenmiştir (Cooke ve Cowks, 2006:94).

Vahşi Hayvanların Keşfedildiği Ortamlar

Turistlerin doğaya dönük faaliyetleri ve vahşi yaşam alanları ile ilgilenmeleri yeni bir turizm türü olan “*vahşi yaşam turizmi*”ni ortaya çıkarmıştır (Reynolds ve Braitwaite, 2001). Hayvanlar ve insanlar arasındaki ilişkinin vahşi yaşam alanlarında gerçekleşmesi 1990’lı yıllardan itibaren ilgi duyulan turizm çeşitlerinden birisi olması ile başlamıştır. Vahşi yaşam turizmi, özellikle biyolojik çeşitlilik olarak zengin ancak zor ekonomik koşullara sahip ülkelerin temel ekonomik faaliyetlerinden biri olmuştur.

Hayvanların doğal ortamlarında ziyaret edildiği vahşi yaşam turizminde turist-hayvan etkileşimleri yakın veya belirli mesafeden olabileceği gibi gözlem, besleme ve fotoğraf çekimi deneyimlerini de yaşatmaktadır. Vahşi yaşam turizminde ilişkin en önemli itici unsurlar; hayvan türlerinin çeşitliliği yani turistlerin günlük yaşamlarında karşılaşamayacağı türleri görebilme imkânları, hayvanların az bulunurluğu ve tehlikedir. Dolayısıyla vahşi yaşam turları, macera turizmi ve özel ilgi turizmi ve eko turizminin bir kombinasyonu olduğunu söylemek mümkündür (Rodger vd., 2007).

Vahşi yaşam turları, Afrika, Alaska ve Avustralya gibi çok çeşitli yabani hayvan türüne ve nadir görülen canlı türlerine ve geniş bir habitata sahip ülkelere yönelik yapılmaktadır. Son yıllarda vahşi yaşam turlarına katılanların sayısı hızla artmakta ve artacağı tahmin edilmektedir. Zira yazılı ve görsel medyada ve belgesellerde hayvanlara yer verilmesi bu turizm türüne olan ilgiyi artırmaktadır. İnsanlar kendileri gibi olmayan bu canlı türlerine karşın yoğun ilgi duymaktadır.

Alan yazında vahşi yaşam turları için yapılan tanımlamalar arasında, çok çeşitli bitki ve hayvan türlerinin bulunması gerekliliği, turistlere, mercan kayalıklarda yüzmek, balinalarla birlikte yüzmek, yunusları beslemek, mağaradaki kurtları izlemek gibi birtakım hayvanlarla birebir deneyim elde edecekleri faaliyetleri sunması gerektiği belirtilmektedir. Bu faaliyetlerin yaban ve doğal alanda gerçekleştirilmesi ise vahşi yaşam turizminin en önemli özelliğidir. Hall ve Brown (2006: 140), buradan hareketle vahşi yaşamın turizminin sektördeki faaliyet alanını aşağıdaki kapsamda belirlenmiştir;

- *Rekreasyonel Kullanım*: Eğlence ve doyum amaçlı kullanımdır. En çok kullanıldığı alanlardan biri gözlemdir. Gözlem, yakın temasla veya mesafeli olabildiği gibi dijital ortamlar-

dan da yapılabilmektedir. Bir diğer kullanım alanı ise fiziksel temastır. Hayvanlar dokunularak, tutularak ve beslenerek etkileşimde bulunulur. Turistik deneyimin önemli bir parçası olan avcılık ve balıkçılık da rekreasyonel alana girmektedir.

- *Bilimsel Kullanım:* Hayvanların bilgi edinmek ve ekolojik dengeyi korumak amacıyla kullanımıdır. Koruma amacıyla hayvanat bahçeleri ve çiftlik parkları kullanılırken eğitim amacıyla kullanımlara yine hayvanat bahçeleri ve milli parklar örnek verilebilir.
- *Reklam vb. Kullanım:* Hayvanların turizm sektöründe reklam amacıyla kullanılmasıdır. Hayvanlar bu alanda en yaygın olarak pazarlama ve destinasyon imajı için broşür ve web sitelerinde kullanılmaktadır.
- *Metalaştırma:* Hayvanların ikonik sembol olarak kullanılmasını kapsamaktadır. Birçok destinasyonda hayvanlar turistik ürünlerde (tişört, şapka vb.) kullanılmaktadır.
- *Efsanevi Unsur Olarak Kullanılması:* Hayvanların efsanevi anlatımlarda kullanımıdır. Bunun en iyi örneği İskoçya'daki Loch Ness gölünde yaşadığı iddia edilen hayvandır. Her yıl yaz sezonunda görüldüğü iddia edilen hayvan (canavar) bir tutundurma aracı olarak kullanılmasının yanında ayrıca metalaşan bir simge rolündedir. Türkiye'deki örneği ise Van Gölü Canavarı olarak efsaneleşen gölde yaşadığı ileri sürülen hayvandır.

Vahşi yaşam turizminde hayvan türleri ile turist etkileşim alanının çok iyi belirlenmesi gerekmektedir. Bu turizm türünde, turistler, belirli bir mesafeden hayvanları izlemekte ve böylece hayvanların kendi doğal çevrelerinden uzaklaştırılmadan, yerleri değiştirilmeden ve zarar verilmeden etkileşimin sağlandığı düşünülmektedir. Vahşi yaşam turları, tek bir canlı türüne, çok sayıda hayvan türüne, nadir veya benzersiz bir canlı türüne veya birçok hayvan türünün bulunduğu doğal bir yaşama yönelik olabilmektedir (Rodger vd., 2007: 162). Uluslararası turizm hareketlerinde vahşi yaşam turizmi artan ve fark edilen bir talebe sahiptir. Turizm deneyiminde vahşi yaşam alanlarında hayvanların kullanımı tüketici ve tüketici olmayan olarak ikiye ayrılmaktadır. Avcılık, balıkçılık, vahşi yaşam alanlarına yapılan gezilerde hayvanlara araba çarpması vb. durumlar tüketim faaliyetine girerken beslemek, gözlemlemek, vahşi doğada yürümek ise tüketici olmayan kapsamına girmektedir (Newsome vd., 2005)

Hayvanların Kullanıldığı Diğer (Yan) Ortamlar

- *Hayvanlarla Doğa Yürüyüşleri:* Hayvanlarla doğa yürüyüşleri, patika yollarda ve doğal alanlarda yapılan turistik deneyimde hayvanların en çok kullanıldığı alanlardan biridir. Genellikle turistlerin doğayı, hayvanları ve çevre kültürünü tanımak amacıyla katıldıkları turlar eşliğinde gerçekleşmektedir (Oruç, 2004:34). Farklı ülkelerde farklı hayvan türleri kullanılmaktadır.

Tayland ve diğer Asya ülkelerinde yaygın olarak kullanılan hayvan fildir. Fil çiftliklerinde fil üzerine binen en az iki kişi (fil eğitici ile birlikte) olmakta ve fil kampı içerisinde doğa yürüyüşü yapılmaktadır. Filin tepesine binen eğitici fili yola getirmek amacıyla kancayı fil derisinin ince ve böcek ısırganını fark edecek kadar hassas olduğu kulak araları, burun içi, çene altı ve ayak çevrelerine batırmaktadır (Erdoğan, 2006).

Sağda bulunan fotoğraf 2013 yılında Tayland Bangkok yakınlarında bulunan bir fil kampında çekilmiştir. Eğitici elinde bulunan kancayı kamp yürüyüşü sırasında fili yönlendirmek için kullanırken, filin çektiği acıyı umursadığı söylenemez. Fillerin yanı sıra doğa yürüyüşlerinde kullanılan bir diğer hayvan ise devedir. Moğolistan, Mısır, Fas, Hindistan ve Ürdün gibi ülkelerde deve ile safari turları düzenlenmektedir. Develerin turistik deneyimde kullanılması filler gibi bazı ağır ve acı verici yöntemlerle eğitilmelerine neden olmaktadır. Eğitici devenin burun içine kanca, halat veya mandal kullanarak girmekte ve bunlar çok çekildiği zaman devenin derisi yırtılabilmektedir. Aynı zamanda halatın çene kemiklerine bağlanması, devenin zayıf olan çene kaslarının kırılmasına neden olmaktadır. Turistik deneyimde deve kullanımının getirdiği bir diğer sorun ise hayvanın yeterli beslenmesine özellikle su içmesine imkân verilmeyişidir. Özellikle çöl safarilerinde develere (diğer hayvanlara göre daha fazla susuz kalabildiği için) günlerce su verilmemektedir. Oysa ki turist taşıyan bir devenin günde 30-40 litre arası su tüketmesi gerekmektedir (FAADA, 2015).

- *Hayvanların Kültürel Öge Olarak Kullanılmaları:* Hayvan ve hayvanlara karşı davranış farklı kültürel birlikteliklerde etnik siyasi ve dini olmak üzere birbirinden oldukça farklı algılanabilmektedir. Bu

farklı algılamalar hayvanların farklı formlarda kullanılmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda hayvan türlerinin dünya üzerinde belirli bölgelerde yoğunlaşması veya belirli bölgelerde olmayışı, hayvanların o destinasyonlar için kültürel bir nesne olarak görülmesine neden olmuştur. Özellikle güneş, deniz ve kum kaynaklarının dışında geriye kalan destinasyonlar için farklı turizm çekicilikleri oluşturulmuş ve farklı bakış açıları geliştirilmiştir. Hayvanların kültür turizmi kapsamında kullanılması, festivaller, hayvan güreşleri gibi etkinliklerde ortaya çıkabilmektedir. Örneğin; İspanya'da boğa turistik deneyimde kullanılan bir hayvan türüdür. İspanya'nın turizm simgesi olan boğa güreşleri; iki boğanın çeşitli amaçlarla güreştirilmesini ya da matador adı verilen bir insanın boğayı bıçaklayarak yavaş yavaş öldürmesini esas alan eğlence ve yarışma biçimidir. Bu yarışma İspanya'nın turizm ve tanıtım faaliyetlerinde, logolarında yer edinmekte ve binlerce turisti çekmektedir. İspanya'da boğa güreşlerinin yanı sıra *San Fermin Festivali* adı verilen insanların boğaların önünde koştuğu bir etkinlik düzenlenmektedir. Kültürel mirasın bir parçası olarak gösterilen boğa simgesi 2002 yılında "*İspanya İz Bırakır*" reklam kampanyasında İspanya'nın insanlar üzerinde bıraktığı izlerden biri olarak kullanılmış yani bir nesne olarak kullanılmıştır (Aksungur, 2008).

Hindistan'da ise fillerin çeşitli renklerle boyandığı ve fil savaşlarının yapıldığı *Holi Festivali* yapılmaktadır. Türkiye'de ise en çok kullanılan hayvanlardan biri devedir. Özellikle Ege bölgesi kıyılarında İzmir-Selçuk, Aydın-Germencik, Muğla, Denizli, Marmara bölgesinde Balıkesir, Çanakkale ve Akdeniz bölgesinde Burdur ve Isparta'da yapılan deve güreşleri bu bölgelerde yaşayan Yörüklerin kültürüyle özdeşleşmiştir (Baykal, 2015). Deve güreşleri Türkiye'nin birçok yerinde izinli olarak yapılmaktadır. Buradan elde edilen gelirler ise sivil toplum kuruluşları veya kamu kurumlarına bağışlanarak bölgenin eksiklikleri için harcanmaktadır. Turizm-ekonomik refah ve paralelinde kalkınma ilişkisini gösteren bu örnek develerin şiddete maruz kaldığını ve bunun kabul edilebilir olduğunu haklı çıkarmamaktadır (Akdağ, 2009).

• *Hayvanların Ulaşımında Kullanılmaları:* Adıyaman'da Nemrut'a çıkarken kullanılan eşek ve katırlar, İzmir Kordon'da, Antalya'da, İstanbul Büyükkad'da kullanılan faytonlar, Kapadokya'da, Muğla Fethiye'de turistleri taşıyan develer, Mardin'in

taş evleri dar sokakları arasında turistleri gezdiren eşekler... Uzun saatler dinlendirilmeden, soğukta veya sıcakta çalıştırılan bu hayvanların tümü turistik deneyimde hayvan kullanımına örneklerdir. Hayvanların ulaşımında kullanımından kastedilen, hayvanlarla bölgenin turistik çekiciliklerinde yapılan gezintilerdir. Bu gezintiler, kullanılan hayvanların gidilen destinasyona özgü bir ulaşım aracıymış gibi kişilere otantik deneyim hazzı verebilmektedir. Turistik deneyimde kullanılan bu hayvanlar, acentelerin ve tur operatörlerinin tur programlarında yer almakta ve birebir çekici unsuru olarak da kullanılmaktadır.

- *Eğlence ve Dekor Amacıyla Kullanılmaları:* Hayvanların eğlence sektöründe en çok kullanıldığı alanlardan biri “bahis”tir. Hayvanların bahis veya eğlence amaçlı olarak yarıştırmaları ülkeden ülkeye kullanılan hayvanların türlerine göre benzerlikler ya da farklılıklar göstermektedir. Dünyada ve Türkiye’de yaygın olarak kullanılanlar; horoz, köpek dövüşleri, at ve tazi yarışlarıdır. Bunların dışında rodeo, Meksika rodeosu, boğa güreşi, kızak köpekleri yarışları (iditarod) daha yerel şekilde yapılmaktadır.

Bahis dışında skijoring; kayak yapan kişinin buz üzerinde bir hayvan (köpek veya at gibi) tarafından çekilmesini sağlayan adrenalini yüksek sporlar arasında turizm destinasyonlarında tercih edilen bir spordur. Hayvanların eğlence sektöründe kullanıldığı bir diğer alan ise “animasyon”dur. Özellikle şempanze ve ayıların dans ettirilerek kullanıldığı bu faaliyetler, Türkiye’nin özellikle güney kıyısındaki otellerinde tercih edilmektedir. Bu kullanım 2011 yılında turistlerin Türkiye’de bulunan birçok oteli Dünya Hayvanları Koruma Örgütü’ne şikayet etmesiyle ortaya çıkmıştır. Otellerin şempanzeleri yasa dışı yollarla elde ettiği, kızgın kumlarda yürüttüğü, tişört vb. ürünler giydirilerek şempanzelerin fotoğraf çekimine zorlandığı, alkol içirildiği vb. yönde şikayetler söz konusu olmuştur (Turizm Güncel, 2011)

Hayvanların turizm işletmeleri tarafından kullanıldığı bir diğer alan ise “dekoratif” amaçlarla kullanılmalarıdır. Günümüzde en yaygın kullanım biçimi otellerin içinde dev akvaryumların yapılmasıdır. Hayvan kemiklerinin kullanıldığı Meksika’daki bir restoran ise dikkat çekici bir diğer örnektir. 10.000 hayvan kemiği restorana dekoratif amaçlarla uyarlanarak yerleştirilmiştir. Hayvanların eğlence vb. amaçlarla kullanımında daha çok esir edildikleri ve otellerde şempanze kullanımında olduğu gibi insansı özellikler verildiği görülmektedir. Turistlerin bu hayvanları izlerken ya da deneyimlerken

ne kadar çok eğlendiği bilinmez ancak hayvanların bu alanda kullanımı hayvanların ciddi sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

Hayvanların Eğitim, Araştırma ve Bilim Amaçlı Kullanıldığı Ortamlar

Türkiye başta olmak üzere dünyanın pek çok ülkesinde hayvanların eğitim, araştırma ve bilimsel amaçlarla kullanımı söz konusudur. Turizm kapsamına giren bu kullanımların en iyi örnekleri hayvanat bahçeleridir. Bunun yanı sıra birebir hayvanlarla etkileşimin bulunduğu ve gezintilerin düzenlendiği at çiftlikleri, ren geyiği çiftlikleri olabildiği gibi, bazı yörelere özgü hayvanların bulunduğu (Sivas- Kanal Köpeği, Van-Van Kedisi) bakım evleri de turistlerin ziyaretine açıktır. Hayvanların bilimsel ve eğitimsel amaçlarla kullanımları koruma ve bilgilendirme gibi olumlu etkiler sağlamaktadır. Ancak turistik deneyimin yaşandığı her alan gibi bu ortamlarda kısa ve uzun vadede hayvanların fiziksel ve psikolojik davranışları üzerinde olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Ballantyne vd., 2011).

SONUÇ

Hayvan odaklı cazibe merkezlerini ve hayvanların kullanıldığı tüm turizm faaliyetlerini içeren turistik deneyimler günümüz toplumları için çok önemli olmakla birlikte doğaya dönüşün bir yolu olarak görülmektedir. Kuşkusuz doğaya dönüşün en önemli sebeplerinden biri insanların mekanik, yabancılaşmış çevrelerinden uzaklaşmak ve kendi yaşamlarında bulamadıkları, deneyimleyemedikleri etkileşimleri kurmaktır (Ballantyne vd2011). Turizm de boş zamanı değerlendirmek, eğlenceli, otantik ve doğayla iç içe bir yaşam alanı yaşatmak için hayvanları kullanmaktadır. Gelişen turizm pazarının bölümlere ayrılmış taleplerini karşılamak, farklı turizm ürünlerinin geliştirilmesini sağlamak ve turistik deneyimlere artı değer kazandırmak amacıyla av turizminden vahşi yaşam turizmine kadar çeşitli turizm türlerinde hayvanlar ön plandadır (Dinçer ve Ertuğrul, 2007).

Hayvanlar turistik deneyime birçok şekilde katılmaktadırlar. Vahşi yaşam turizm alanlarında aranan, gözlenen, fotoğraflanan; hayvanat bahçeleri, milli parklar, safari parklar, akvaryumlar ve su parklarında esir edilen; kültürel bir unsur olarak hediyelik eşya vb. ürünlerde kullanılan; kültürel deneyim olarak gıda amacıyla tüketilen; sirkler vb. birçok faaliyette eğlendiren; binicilikte ve ulaşım

kullanılan canlılardır. Bu bağlamda özne olmaktan çok nesne konumundadırlar. Turistlerin memnuniyeti için kullanılan hayvanlar ağır ve zorlu süreçlerden geçmektedirler. Kimi zaman aç bırakılarak, kimi zaman cezalandırılarak, bağlanarak ve acı çektirilerek eğitilen hayvanlar zor fiziksel ve psikolojik şartlar altında turizm faydacılığına feda edilmektedirler (Erdoğan, 2006; Hughes, 2001).

KAYNAKÇA

- Aksungur, G. A. (2008). Turizmde markalaşma ve tanıtma faaliyetlerinin önemi: İspanya ve Türkiye'nin karşılaştırmalı analizi. *Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Arıkan, I. S. (2011). Turizm sektöründe deneyimsel pazarlama ve tüketici davranışları üzerine etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muğla.
- Aytaç, Ö. (2006). Tüketimcilik ve metalaşma kıskacında boş zaman. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 27-53.
- Ballantyne, R. & Packer, J., Sutherland, I. (2011). Visitors' memories of wild-life tourism: Implications for the design of powerful interpretive experiences. *Tourism Management*, 32, 770-779.
- Bulbeck, C. (1999). The 'nature dispositions' of visitors to animal encounter sites in Australia and New Zealand. *Journal of Sociology*, 35(2), 129-148.
- Bostancı, T. (2007). Deneyimsel pazarlama ve deneyim yönetiminin pazarlama uygulamalarındaki yeri ve duygusal markalama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, İzmir.
- Carr, N. (2010). Animals in the tourism and leisure experience. *Current Issues in Tourism*, 12(5), 409-411.
- Cooke, S. J. & Cowx, I. G. (2006). Contrasting recreational and commercial fishing: Searching for common issues to promote unified conservation of fisheries resources and aquatic environments. *Biological Conservation*, 128, 93-108.
- Demir, Ş. & Kozak, M. (2013). *Tüketici davranışları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Diñçer, İ. F. & Ertuğrul, S. (2000). Kültürel mirasın korunması ve İstanbul ilindeki tarihi yapıların turizm amaçlı kullanımı üzerine bir deneme. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11.
- Duffus, D. A. & Dearden, P. (1990). Non-consumptive wildlife-oriented recreation: A conceptual framework. *Biological Conservation*, 53(3), 213-231.
- Frost, W. & Laing, J. (2011). Up close and personal: Rethinking zoos and the experience economy. W. Frost (Ed.), *Zoos and tourism: Conservation, education, entertainment* (ss.133-142), Bristol: Channel View Publica-

tions.

- Günel, A. (1998). Otantik olanı aramak. *Birikim Dergisi*. 111-112
- Hall, D. & Frances, B. (2006). *Tourism and welfare: Ethics, responsibility, and sustainable well-being*. Wallingford: CABI Publishing
- Jarvis, C. H. (2000). If descartes swam with dolphins: The framing and consumption of marine animals in contemporary Australian tourism. *University of Melbourne Department of Geography and Environmental Studies, Unpublished Doctoral Dissertation*, Melbourne.
- Kozak, N., A. Kozak, M. & Kozak, M. (2014). *Genel turizm: İlkeler - Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Maccannell, D. (1999). *The Tourist a New Theory of The Leisure Class*. California: University of California Press.
- Newsome, D., Dowling, R. & Moore, S. (2005). *Aspects of Tourism. Wildlife Tourism*. Bristol: Channel View Publications.
- Oh, H., Fiore, A.M. & Jeoung, M. (2007). Measuring experience economy concepts: Tourism applications. *Journal of Travel Research*, 46, 119-132.
- Ooi, C. S. (2005). A theory of tourist experiences: The management of attention. T. O'Dell & P. Billing (Ed.). *Experiencescapes: tourism, culture and economy* (ss. 51-68). Copenhagen: Copenhagen Business School Press.
- Orams, M. B. (1995). Managing interaction between wild dolphins and tourists at a dolphin feeding program, Tngalooma, Australia: The development and application of an education program for tourists, and an assessment of "pushy" dolphin behaviour, *University of Queensland St. Lucia Doctor of Philosophy, Unpublished Doctoral Dissertation*, Brisbane.
- Oruç, O. (2004). Bir Alternatif turizm türü olan doğa-atlı spor turizminin Kastamonu örneği üzerinde incelenmesi. *Yıldız Teknik Üniversitesi Bina Araştırma ve Planlama Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul.
- Özünel, Ö. (2001). Kültür turizminde yöresel ve otantik olanı sorgulamak ve tüketilmiş mekanları yeniden üretmek üzerine. *Turkish Studies-Inter, national Periodical for The Languages, Literature and of History of Turkish or Turkic*, 6(4), 255-262.
- Pine, J. & Gilmore, J. H. (1999). *Deneyim ekonomisi: İş hayatı bir tiyatro ve de her şirket bir sahne*. (L. Cinemre, Çev.). İstanbul: Boyner Holding Yayınları.
- Pine, B. J. & Gilmore, J. H. (2012). *Deneyim ekonomisi*. (L. Cinemre, Çev.). İstanbul: Optimist Yayınları.
- Reynolld, C. P. & Braithwaite, D. (2001). Towards a conceptual framework for wildlife tourism, *Tourism Management*, 22, 31-42
- Rızaoğlu, B. (2003). *Turizm davranışı*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Rodger, K., Moore, S. A., Newsome, D. (2007). Wildlife tours in Australia: Characteristics. *The Place of Science and Sustainable Tourism*. 15(2), 160-178.

- Savaş, T., Yurtman, İ. & Tölü, C. (2009). Hayvan hakları ve hayvan refahı: Felsefi bakış – nesnel arayışlar. *Hayvansal Üretim*, 50(1), 54-61.
- Torlak, Ö. & Altunışık, R. (2007). Deneyimsel pazarlama ve tüketici deneyimi, yeni müşteri. Torlak, Ö., Altunışık, R. & Özdemir, Ş. (Ed.), *Pazarlama dizisi: 08*. Ankara: Hayat Yayınları
- Williams, A. (2006). Tourism and hospitality marketing: fantasy, feeling and fun. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18 (6), 482-495.
- Yuan, Y. E. & Wu, C. K. (2008). Relationships among experiential marketing, experiential value and customer satisfaction. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 32 (3), 387-410.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Akdağ, İ. (2009). *İnsanlar, Kediler ve Diğer Kediler*. <http://www.birikimdergisi.com/guncel/insanlar-kediler-ve-diger-kediler> (Erişim: 02.25.2015).
- Erdoğan, E. (2006). *Sınırsız Zulüm: Eğlence Sektöründe Hayvanlar - Hayvan Yarışları, Sirkler...* <http://www.birikimdergisi.com/guncel/sinirsiz-zulum-eglence-sektorunde-hayvanlar-hayvan-yarislari-sirkler>. (Erişim: 03. 04. 2015).
- Erdoğan, İ. (2010). *Ekoturizmin Eleştirel Bir Değerlendirmesi*. <http://www.irfanerdogan.com/makalelerson/ekotrzm.pdf>. (Erişim: 01.15.2015).
- FAADA. (2015). *Tourism and Animals*. <http://turismo-responsable.com/en-s30?id=44> (Erişim: 30.01.5015).
- Karlıtaş, H. (2012). *Nasıl Bir Turizm?* <http://www.kibrisgazetesi.com/index.php/cat/23/news/131736/PageName/KonukYazarlar> (Erişim: 30.01.2015).
- Singapur Hayvanat Bahçesi (2015), <http://www.zoo.com.sg/> (Erişim: 24.04.2015).
- Şahin, B., Poyraz, T., Öktem, P., Şimşek, A. (2003). *Bir Popüler Kültür Ürünü Olarak Asmalı Konak Dizisinin Yöre Turizmine Etkisi*. <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/asmalimakale.htm> (Erişim: 13.02.2015).
- Turizmgüncel (2011). *Turistler bu otelleri Dünya Hayvanları Koruma Örgütü'ne Şikayet Etti!* <http://www.turizmguncel.com/haber/turistler-bu-otelleri-dunya-hayvanlari-koruma-orgutune-sikayet-etti-h6607.html> (Erişim: 30.01.2015).
- Turner, D. (2015). *Animals in Tourism*. http://www.anvr.nl/_upload/News-Files/Standards_Animals_Tourism_-2314.pdf (Erişim: 10.02.2015)
- Türkiyeturizm.com (2015). *Burhaniye'de Düzenlenen Şenlikte 160 Tülü Deve Kıran Kırana Güreşti* http://www.turkiyeturizm.com/news_detail.php?id=47789&uniq_id=1427413985#.VTpIPGocTIV (Erişim Tarihi: 30.01.5015).

Sorumlu Turizm ve Hayvansever Turistler

Vegan ve Vejetaryen Turistler

ÖZET

Beslenme alışkanlıkları, toplumdan topluma, kültürden kültüre ve hatta kişiden kişiye farklılıklar gösterebilmektedir. Bu durum, farklı amaçlarla turizm faaliyetine katılan kişiler açısından da geçerlidir. Turizm faaliyetine katılan bir kişinin yeme-içme alışkanlıkları farklı olabileceği gibi, gittiği destinasyondaki yerel halkın da beslenme kültürü değişkenlik gösterebilir. Bu bölümde vegan ya da vejetaryen olan bir turistin turizm faaliyetleri içerisinde vegan ya da vejetaryen olmasından kaynaklı ne tür sorunlar yaşayabildiği, destinasyon veya otel seçiminde beslenme alışkanlıklarının etkisi ile turizm sektörünün vegan ve vejetaryen kişilere yönelik çözüm önerilerinin neler olduğu örneklerle açıklanmaktadır. Ayrıca vegan ve vejetaryen turistlere yönelik seyahat önerileri de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

GİRİŞ

Birçok pişirilme şekliyle et, muhtemelen farklı kültürlerin geniş yayfı içerisinde en yaygın olarak, değerli, kabul edilen besin maddesini temsil etmektedir (Beardsworth ve Keil, 2011). Ancak toplumların kültürel anlamda birbirinden farklı beslenme alışkanlıkları bulunmakta ve söz konusu alışkanlıklar inançlara ve geleneklere göre çeşitlilik göstermektedir. Bu beslenme alışkanlıklarından ikisi de veganlık ve vejetaryenliktir.

Dünyada giderek artış gösteren veganlık ve vejetaryenlik, (Clarys vd., 2014; Dyett vd., 2014; Leitzmann, 2014; Veg & Nature Dergisi, 2014) sadece bir beslenme şekli değil, bir yaşam tarzı, bir

hayat felsefesi, etik bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir (Pollan, 2009: 361-395; Singer, 2005: 224-255). Hindistan nüfusunun %35'i, İtalya ve Almanya nüfusunun %9'u, Amerika nüfusunun %4'ü (%5 şeklinde veriler de bulunmaktadır) vejetaryen iken, %2'si vegandır (Le ve Sabaté, 2014; Leitzmann, 2014).

Veganlık ve vejetaryenliğin artmasında özellikle bilimsel ve ahlaki gerekçeler etkili olmaktadır (Yasemin vd., 2016). Örneğin; ahlaki gerekçelerle Avrupa genelinde Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Norveç, Polonya, İrlanda, İsveç, İsviçre, Hollanda ve Birleşik Krallık, Arjantin ve İsrail ile Hindistan, Brezilya (Sao Paulo) ile ABD'nin Kaliforniya Eyaleti, San Diego ve Chicago şehirlerinde “foie gras” (ördek ve kaz ciğeri) üretimi ve ithalatı yasaklanmıştır (1). Diğer yandan bilimsel gerekçelerle de insanlar, vegan ya da vejetaryen olabilmektedir. Oxford Üniversitesi'nde 40-69 yaş arası 500.000'den fazla İngiliz kadın ve erkek üzerinde yapılan araştırmada, haftada dört kez kırmızı et tüketen katılımcıların tüketmeyenlere göre kolorektal (bağırsak) kanserine yakalanma riski %42, haftada en az 2 kez kırmızı et tüketen katılımcıların ise hiç yemeyenlere oranla riski %18'den daha fazla olduğu tespit edilmiştir (2). Yine Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sosis, pastırma, jambon benzeri işlenmiş etlerin kansere yol açtığını, günde 50 gram işlenmiş et yenilmesinin kalın bağırsak kanserine yakalanma olasılığını %18 oranında artırdığını belirtmektedir (3).

Bilimsel ve ahlaki gerekçelerle vegan ve vejetaryenliğe yönelen kişilerin sayısında meydana gelen artış, hizmet sektörünün en önemli alt sektörlerinden olan turizm için de dikkate alınması gereken bir durumdur. Öyle ki turizm sektörünün en önemli bütünleyicisinin yiyecek ve içecek faaliyetleri olduğu kabul edilmektedir (Doğdubay ve Giritlioğlu, 2008). Uluslararası turizm yazınında, “veggie (vegan ve vejetaryen) otelleri (4)”, “vegan ve vejetaryen dostu destinasyonlar (5)”, “vegan (6) ve vejetaryen (7) turist” (Howland, 2008; Kansanen, 2013) kavramlarının sıkça kullanılmaya dolayısıyla da turizmin sektörel olarak vegan ve vejetaryen kişilere hizmet sunmaya başlaması da bunun bir göstergesi olarak ifade edilebilir.

VEJETARYENLİK VE VEJETARYEN TURİSTLER

Vejetaryenlik, “bitkisel kaynaklı besinlerin ağırlıklı olarak tüketilmesini içeren bir beslenme şekli” olarak tanımlanırken; Vejetaryen ise, “bitkisel besinleri tüketen, hayvansal besinleri (kırmızı et, tavuk,

balık, süt ve süttten yapılan ürünler, yumurta gibi) sınırlı miktarda veya hiç tüketmeyen kişiler” şeklinde tanımlanmaktadır (Karabudak, 2008: 7).

Vejetaryen beslenme şeklinin çeşitli nedenlerden dolayı tercih edildiği bilinmektedir Söz konusu nedenler arasında ekonomik, dini, felsefi, bilimsel ve ahlaki gerekçeler yer almaktadır (Best, 2009: 371; Karabudak, 2008: 8-9; Kıran 2011; Pollan, 2009: 361- 395; VEBU, 2016; Vegetarian Society, 2016). Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında vejetaryen beslenmenin temelde ekonomik gerekçelerle ortaya çıktığı görülmektedir. Bu ekonomik gerekçelerden biri belirli miktar arazide bitkisel ürün yetiştirmenin, hayvan yetiştirmeye oranla daha çok sayıda insanın kısa sürede ve daha ucuza doyurulabileceği gözlemi bir diğeri ise;küçük ve büyük baş hayvanların sütüyle ve bazı kümes hayvanlarının yumurtasıyla uzun süre insana besin sağlanırken, bu hayvanların kesilmesi ile bu kaynakların kısa sürede tüketilmiş olmasıdır (Karabudak, 2008).

Öte yandan yine tarihsel süreç dikkate alındığında dini gerekçelerin de vejetaryen beslenme şeklinin ortaya çıkmasında rol oynadığı bilinmektedir. Örneğin; Budizm ve Jadizm dinleri, öldürülmüş hayvanların yenmesini yasaklamışlardır. İslamiyette, Yahudilikte ve Hıristiyanlıkta ise sağlık gerekçesiyle bazı hayvan türlerinin yenmesi yasaklanmıştır (Koluman, 2009; Beşirli, 2010; Kwon ve Tamang, 2015).

Son yıllarda ise vejetaryen beslenme şeklinin gelişmesinde hayvanların öldürülmesine karşı çıkan ahlaki ve etik değerlerin de etkisi olmaktadır. Birçok ülkede hayvan hakları örgütleri aracılığıyla hayvanların öldürülmesine karşı çıkılmakta ve bunun etik ilkelere aykırı olduğu savunulmaktadır. Bu etik ilkelerden en önemlisi ise “*türcülük karşıtlığı*” dır. Başka bir deyişle türcülük, kavram olarak “*insanların geçmişten günümüze hayvanlar üzerinde kurduğu tahakkümün düşünsel altyapısı*” şeklinde ifade edilebilir ve türcülük karşıtlığı da söz konusu tahakküme bir başkaldırı olarak yorumlanabilir.

Son olarak vejetaryen beslenme şeklinin gelişmesine neden olan bir diğer gerekçe ise bilimsel göstergelerdir. Örneğin, yapılan araştırmalara göre vejetaryenler, et yiyenlere göre kalp hastalığına %30, kansere %40 daha az yakalanmaktadır (Karabudak, 2008).

Söz konusu gerekçelerle vejetaryen olanlar kendi aralarında da “*lakto-vejetaryenler*” (yumurta tüketmeyen, hayvansal gıda olarak

yalnızca süt ve süt ürünleri tüketen), “ovo-vejetaryenler” (hayvansal gıda olarak yalnızca yumurta tüketen, et ve süt ürünlerini tüketmeyen), “lakto-ovo vejetaryenler” (öldürülmüş hayvan ürünü yemeyen, hayvan canlı iken ürettiği süt ve yumurtayı tüketen) olmak üzere üç gruba ayrılmaktadırlar (Karabudak, 2008; Cömert ve Özkaya, 2014).

Vejetaryenlik ve vejetaryenlere yönelik olarak ortaya koyulmaya çalışılan bu arka plan, turizm sektörünün de dikkate alması gereken bir duruma işaret etmektedir; “turizme katılan kişiler arasında da vejetaryenler bulunmaktadır”. Örneğin; vejetaryen turistler için önemli bir arama motoru hizmeti sunan “veggie-hotels.com” 60’dan fazla ülkede vejetaryenler için otel seçeneği sunmaktadır (8). Türkiye’den bu platforma üye İstanbul (Büyükkada) ve Muğla (Bodrum)’dan birer otel bulunmaktadır (9). Bu sayı Almanya’da 96, Birleşik Krallık’da 54, İtalya’da 53, Fransa’da 27, İspanya’da ise 25’dir. Söz konusu site ayrıca kendisine üye 554 vegan ve vejetaryen otel, motel ve hostel kılavuzu da sunmaktadır (10).

Her ne kadar bu önemli platformda Türkiye’den üye otellerin sayısı az olsa da, SkyScanner’ın 1 Ekim Dünya Vejetaryenler Günü dolayısıyla 2009 yılında yaptığı araştırmada Türkiye, dünyada tercih edilen vejetaryen dostu destinasyonlar içerisinde ilk beşte yer almaktadır (Skyscanner 600’in üzerinde havayolunu gerçek zamanlı olarak tarayarak, fiyat ve mekan bazında sonuçları karşılaştırmalı olarak sunan bir arama motorudur.) Hindistan, Birleşik Krallık, Tayland ve İsrail ise diğer vejetaryen dostu destinasyonlar olarak ifade edilmektedir (11).

Son yıllarda batı toplumlarında vejetaryen yetişkin bireylerin sayısının toplamda %2’den %5 seviyelerine ulaştığı dikkate alındığında (Winckel vd.,2011) ve söz konusu toplumların turist deposu ülkeler olarak adlandırılan yerlerde yaşadığı düşünüldüğünde turizm sektörünün bu durumu göz ardı etmesi mümkün değildir. Bu nedenle, hem turizm yazınında “vejetaryenlik ve turizm” bağlamındaki çalışmaların artması, hem de uygulamada konunun öneminin içselleştirilmesi gerekmektedir. Nitekim “vegetariantourist.com” adlı internet sitesi de bu konuya dikkat çekmektedir (12). Vejetaryen turistler, gittikleri destinasyonlardaki deneyimlerini bu site aracılığıyla kamuoyuyla paylaşmaktadır. Şimdiye kadar 11 ülkede toplam 23 şehir ile ilgili yaşadıkları deneyimleri paylaşan vejetaryen turistler, bu sayının artması için site üzerinden bir ortak çalışma çağrısı da yapmaktadırlar.

VEGANLIK VE VEGAN TURİSTLER

Vegan Derneği'nin (The Vegan Society) 1979 yılındaki tanımına göre veganlık; *"hayvanların gıda, giyim ya da başka amaçlarla maruz kaldıkları sömürü ve zulmün her türlüşünden (uygulanabilir olan en mümkün mertebede) kaçınan ve buna ek olarak insanların, hayvanların ve çevrenin yararına, hayvan kullanımı içermeyen alternatiflerin geliştirilmesini ve kullanımını destekleyen felsefe ve yaşam biçimi (Türkmen, 2015)"* şeklinde tanımlanmaktadır. Söz konusu yaşam biçimi seçen kişiler de vegan olarak adlandırılmaktadır.

Veganlar, vejetaryenlere göre ahlaki gerekçelere daha fazla önem veren ve yaşamlarının her alanında bunu uygulayan kişiler olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yalnızca beslenme şekilleri ile değil, yaşam tarzlarıyla da vejetaryenlere oranla hassasiyet düzeyleri daha fazladır. Çevrenin korunması, karbon emisyonu oranının azaltılması, küresel ısınma, biyo-çeşitlilik, hayvan hakları vb. konularda aktif rol oynamaktadırlar. Öyle ki, veganlar genel algı itibarıyla vejetaryenlere göre çok daha katı ve radikaldirler. Başka bir deyişle, *"her vegan aynı zamanda bir vejetaryendir ancak her vejetaryen bir vegan değildir"* (Hoffman vd., 2013:139). Örneğin; veganlar et endüstrisine tamamen karşıdirlar. Hayvan hakları söz konusu karşıtlığın temel nedeni olsa da, aynı zamanda endüstriyel hayvancılığın karbon gazı salınımına ve dolayısıyla küresel ısınmaya olan etkisi de bu karşıtlığın temel argümanları arasındadır (Kansanen, 2013).

Başka bir örnek ise hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen deneyler ile elde edilen ilaç, makyaj ürünleri, kürk, deri ve yün gibi ürünleri kullanmamakta ve bu tip ürünleri kullananlara da karşı çıkmaktadırlar. Daha radikal olarak bakıldığında ise, bir hayvanın öldürülmesine karşı olmakla birlikte, kökü olup meyve vermeyen sebzelerin tüketilmesini de reddederler. Çünkü onlara göre kökü olan sebzeyi topraktan koparmak da bir *"cinayet"* tir. Söz konusu farklılık rakamlara da yansımaktadır. Örneğin; Bohanic (2011), ABD'de ortalama 7.5 milyon vegan, 18 milyon vejetaryen olduğunu ifade etmektedir (Aktaran: Steele, 2013).

Veganlar, kişilerin bu hassasiyetlerini göz önünde bulunduran dünyanın önde gelen hayvan hakları örgütlerinden biri olan PETA (People for the Ethical Treatment of Animals) vegan dostu oteller ve destinasyonlar kapsamında kendi sitesinden 10 otel ve destinasyon sıralaması yapmaktadır (13). Söz konusu sıralama Tablo 20'de verilmektedir.

Tablo 20. En İyi 10 Vegan Oteli ve Destinasyonu (PETA)

Sıralama	Tesis	Destinasyon
1	Hotelito Desconocido	Tomatlán / Meksika
2	Vegan Life Energy	Alicante / İspanya
3	Laguna Lodge	Lake Atitlán / Guatemala
4	The Stanford Inn by the Sea	Mendocino / Kaliforniya / ABD
5	Albaspina Organic Farm	Vicenza / İtalya
6	Samhitakasha (The Cob House)	Muizenberg / Güney Afrika
7	Forest Haven B&B	Beaufort / Avustralya
8	Willka T'ika	Urubamba / Peru
9	Park Lane Guest House	Austin / Teksas
10	BayTree House	East Sussex / İngiltere

Kaynak: İnternet Kaynakları (13)

PETA'nın dışında, yine “*veggie-hotels.com*” da vegan turistler için vejetaryen turistlere yönelik yapmış olduğu gibi vegan oteller rehberi imkânı sunmaktadır (14). Ayrıca, “*Vegan Derneği*” vegan turistler için 3 Euro karşılığında “*Vegan Pasaportu*” adı altında bir rehber kitap sunmaktadır (15). Söz konusu kitapta vegan turistlerin yaşanılan deneyimlerden hareketle seyahatleri esnasında karşılaşılabilecekleri sorunlara yönelik çözüm önerileri anlatılmaktadır. Bunlara ek olarak “*vegantourist.com*” adresinden de, vegan turistlerin farklı destinasyonlarda yaşadıkları deneyimlere ilişkin bilgi alışverişini yapabilmektedir (16).

Yalnızca vegan turistlere yönelik turlar da düzenlenmektedir. Örneğin; “*vegvayoges*” adlı online seyahat acentası dünyanın pek çok ülkesine veganlara özel turlar düzenlemekte ve bu kapsamda kendi web sitesinden tur seçenekleri sunmaktadır (17). Bu turlar aynı zamanda vejetaryen kişilerin katılımına da açıktır ki Hoffman vd. (2013)'nin söylediği gibi “*her vegan aynı zamanda bir vejetaryendir*”.

VEGAN VE VEJETARYEN TURİSTLER İÇİN SEYAHAT ÖNERİLERİ

Vegan ve vejetaryenlerin sayısı her geçen gün artsa da, mevcut turizm faaliyetleri içerisinde satın alabilecekleri ürün ve hizmetler hâlen sınırlı olabilmektedir. Dolayısıyla vegan ve vejetaryen turistler gittikleri destinasyonlarda çeşitli sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Bu bağlamda, “*Theplanettd.com*” adlı internet sitesi çeşitli deneyimlerden hareketle vegan ve vejetaryenler için 15 adımda seyahat önerileri kıl-

lavuzu ile kendi web sitesinden onlara yönelik ücretsiz bilgilendirme yapmaktadır (18). Söz konusu öneriler arasında, gidilecek destinasyona ilişkin internet sitelerinden veya sosyal medya üzerinden araştırmalar yapmak, vegan ve vejetaryen bloglar üzerinden gidilecek yere ilişkin çeşitli bilgiler almak (restoran alternatifleri, yerel vegan ve vejetaryen kişilerin iletişim bilgileri vb.), yerel turizm ofisleri ile iletişime geçerek vegan veya vejetaryen oteller hakkında bilgi almak, *HappyCow.net* (19)"/ "*veggie-hotels.com* gibi siteler aracılığıyla gidilecek destinasyondaki otel seçiminin kolaylaştırılabilmesi ile yerel dilde bazı kelimelerin (özellikle yiyecekler ve içecekler hakkında) öğrenilmesi yer almaktadır. Söz konusu bilgiler vegan/vejetaryen turistlerin gittikleri yerlerde edindikleri tecrübelerden yola çıkarak hazırlanmış bir öneri kılavuzu niteliğindedir. Dolayısıyla genel geçer bir rehber özelliği taşımamaktadır. Ancak vegan ve vejetaryen turistler için bir hareket noktası olması ya da fikir vermesi adına dikkat çekmektedir.

Vegan veya vejetaryen turistler için gidecekleri destinasyona ilişkin önceden edinecekleri bilgiler onlar adına son derece önemlidir. Sosyal medya, bloglar, internet siteleri ve turizm ofisleri ise otelin uygunluğu, restoranın menüsü, eczanelerin konumu, marketlerin vegan veya vejetaryen ürünler satıp satmadığı vb. türden bilgilere ulaşmak isteyen vegan veya vejetaryen turistler için başvuruda bulunabilecekleri bilgi kaynaklarıdır. Bu bağlamda, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin üç başkentinden biri olan ve Afrika kıtasının Avrupa'ya en uzak kısmında bulunan Cape Town (20), turizm ofisi aracılığıyla söz konusu bilgileri o bölgeye gelecek potansiyel vegan veya vejetaryen turistler için vermektedir. Cape Town'un resmi turizm web sitesi, konaklama, ulaşım, yeme-içme, araç kiralama vb. hizmetlerin yanı sıra, vegan ve vejetaryen turistleri düşünerek onlar için de site üzerinden bilgilendirme yapmaktadır (21). Cape Town Bölgesel Turizm Birliği vegan ve vejetaryen dostu otelleri, restoran market alternatiflerini resmi web sitesinden paylaşmaktadır. Bu doğrultuda 20 restoran ve kafe ile 6 otel ve 2 büyük marketin lokasyonları, özellikleri, ürün ve hizmetleri gibi farklı detayları Cape Town'a gelmeyi düşünen vegan veya vejetaryen turistlere sunmaktadır. Söz konusu resmi web sitesi aynı zamanda blog özelliği de taşımakta ve kişiler buradan yorum, fikir alışverişi ve öneriler yapabilmektedir.

Cape Town örneğinde olduğu gibi, az sayıda olsa da dünyada farklı destinasyonlar da vegan veya vejetaryenlere yönelik olarak web siteleri aracılığıyla bu tür bilgilendirmeler yapmaktadırlar. Ancak bu sayede vegan veya vejetaryen turistler gidecekleri yerler hak-

kında daha kolay fikir sahibi olabileceklerdir. Böylelikle gittikleri destinasyonlardaki alternatifleri bilecek ve yaşayabilecekleri problemlere yönelik çözüm önerileri de geliştirebileceklerdir.

SONUÇ

Vegan ve vejetaryenlerin sayısı tüm dünyada gerek ahlaki gerekse bilimsel gerekçelerle hızla artmaktadır. Bu durum, turizm sektörünün de bir değişim/dönüşüm göstermesini gerekli kılmaktadır. Öyle ki, turizm işletmeleri de sorumlu turizm kapsamında vegan ve vejetaryen kişilere yönelik tur organizasyonları, yeme-içme hizmeti sunmaya başlamışlardır. Turizmin pragmatist yapısı da, vegan ve vejetaryen kişilere yönelik olarak bir niş pazar gözüyle bakmakta ve onların da turizm faaliyetleri içerisinde yer almasını istemektedir. Dolayısıyla turizm sektörel anlamda bu alanda da var olma gayreti göstererek, “*vegan ve vejetaryen turizmi*” kapsamında değerlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

- Beardsworth, A. Ve Keil, T. (2011). Yemek sosyolojisi. Çev. Abdulkaki Dede, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Best, S. (2009). Encyclopedia of Environmental Ethics and Philosophy, (Editors in Chief: J. Baird Callicott and Robert Frodeman) Macmillan Reference USA, a part of Gale, Cengage Learning, s. 371.
- Beşirli, H. (2010). Yemek, kültür ve kimlik. *Milli Folklor Dergisi*, 22 (87), 159-169.
- Clarys, P., Deliens, T., Huybrechts I., Deriemaeker P., Vanaelst B., De Keyzer W., Hebbelinck ve M., Mullie P., (2014). Comparison of Nutritional Quality of the Vegan, Vegetarian, Semi-Vegetarian, Pesco-Vegetarian and Omnivorous Diet. *Nutrients*, 6, 1318-1332.
- Cömert, M. ve Durlu-Özkaya, F. (2014). Gastronomi turizminde beslenme engelleri kapsamında vegan beslenme örneği. *15.Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı*, 13-16 Kasım, Ankara.
- Doğdubay, M. ve Giritlioğlu, İ. (2008). Mutfak turizmi. C. Avcıkurt ve N. Hacıoğlu (ed.), Turistik ürün çeşitlendirmesi, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Dyett, P., Rajaram, S., Haddad EH. ve Sabate, J. (2014). Evaluation of a validated food frequency Questionnaire for self-defined vegans in the United States, *Nutrients*, 6, 2523-2539.
- Dyett, P., Rajaram, S., Haddad EH., & Sabate, J., (2014). Evaluation of a Validated Food Frequency Questionnaire for Self-Defined Vegans in the United States, *Nutrients*, 6, 2523-2539.

- Hoffman, Sarah R., Stallings S. F., Bessinger R. C., Brooks G. T. (2013). Differences between health and ethical vegetarians. Strength of conviction, nutrition knowledge, dietary restriction, and duration of adherence, *Appetite*, 65, 139-144.
- Howland, P. (2008). Martinborough's wine tourists and the metro-rural idyll. *Journal of New Zealand Studies*, 6-7, 77-100.
- Kansanen, I. (2013). Vegan travel – The ways how vegan diet influences travel experience. Degree programme in Experience and Wellness Management, HAAGA-HELIA University of Applied Sciences, Finlandiya.
- Karabudak, E. (2008). Vejetaryen Beslenmesi, Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726, Klasmat Matbaacılık.
- Kıran, J. (2011). Ne Yesem ne yemesem. Efsun Karabudak ve Ali Demirsoy ile röportaj, NTVBLM. http://yunus.hacettepe.edu.tr/~demirsoy/Haberler_files/beslenme.pdf (Erişim: 27.02.2016).
- Koluman, A. (2009). Dinler ve gıda: İlkelden semaviye. *Uludağ Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 25-32.
- Kwon, D.Y. ve Tamang, J. P. (2015). Religious ethnic foods. *Journal of Ethnic Foods*, 2, 45-46.
- Le, L., T., & Sabaté, J., (2014). Beyond Meatless, the Health Effects of Vegan Diets: Findings from the Adventist Cohorts. *Nutrients*, 6, 2131-2147.
- Leitzmann, C. (2014). Vegetarian nutrition: Past, present, future. *American Journal of Clinical Nutrition*, 100, supplement 1, 496S-502S.
- Pollan, M. (2009). Etobur – otobur ikilemi, Çev. İlke Önelge, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Singer, P. (2005). Hayvan özgürleşmesi, Çev. Hayrullah Doğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Steele, K. (2013). The Vegan Journey: An Exploration of Vegan Experiences with Vegans from Burlington, Vermont, Environmental Studies Thesis, University of Vermont Advisors. <http://library.uvm.edu/jspui/bitstream/123456789/377/1/Kelsey%20Steele%202013%20Thesis%20Final%20optimized.pdf> (Erişim: 03.03.2016).
- Türkmen, A. B. (2015). Topyekûn ve bütünsel bir özgürlük talebi: Veganlığın felsefesi, *Gaia Dergi*. <https://gaiadergi.com/topyekun-ve-butunsel-bir-ozgurluk-talebi-veganliginfelsefesi/> (Erişim: 02.03.2016).
- VEBU – Vegetarierbund Deutschland. (2016). Vegetarisch für profis. Die vegetarische küche. http://vebu.de/attachments/vebu_veg_fuer_profis.pdf (Erişim: 01.03.2016).
- Veg&Nature Dergisi (2014). İsveç'te Etsiz Yaşam Yaygınlaşıyor. *Vejetaryen ve Vegan, Sürdürülebilir Yaşam ve Hayvan Özgürlüğü Dergisi*, İstanbul: Türkiye Vejetaryen Derneği yayını.
- Vegetarian Society (2016). What is a vegetarian? <https://www.vegsoc.org/definition> (Erişim: 02.03.2016).
- Winckel, M.V., Velde, S.V., De Bruyne, R. ve Biervliet S.V. (2011). Vegetar-

ian infant and child nutrition. *European Journal of Pediatrics*, 170 (12), 1489-1494.

Yasemin, G., Son, T., ve Bulut, M. (2016). Yaşam tarzı olarak vegan ve vejetaryenlik. *International Journal of Human Sciences*, 13 (1), 830-843.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. <http://bianet.org/bianet/hayvan-haklari/157148-hindistan-da-kaz-cigeri-yasak> (Erişim: 09.03.2016)
2. <http://tvd.org.tr/2015/11/ya-kirmizi-et-diyenlere-cevap-oxford-universitesinden/> (Erişim: 09.03.2016)
3. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151026_islenmis_et_kanser (Erişim: 09.03.2016)
4. <http://www.veggie-hotels.com/2-1-About-Veggie-Hotels.html> (Erişim: 12.03.2016)
5. <http://www.peta.org/living/entertainment/10-great-vegan-friendly-travel-destinations/> (Erişim: 12.03.2016)
6. <http://www.vegantourist.com/> (Erişim: 12.03.2016)
7. <http://vegetariantourist.com/> (Erişim: 12.03.2016)
8. <http://www.veggie-hotels.com/4-1-Hotels.html> (Erişim: 12.03.2016)
9. <http://www.veggie-hotels.com/4-1-Hotels.html?q=YzJhPVRsJnIxYT1Jc3RhbmJ1bCxDUdXJrZXk=> (Erişim: 12.03.2016)
10. <http://www.veggie-hotels.com/1-1-Home.html> (Erişim: 12.03.2016)
11. <http://www.skyscanner.net/news/top-5-vegetarian-friendly-countries-top-5-countries-carnivores> (Erişim: 15.03.2016)
12. <http://vegetariantourist.com/> (Erişim: 15.03.2016)
13. <http://www.peta.org/living/entertainment/10-great-vegan-friendly-travel-destinations/> (Erişim: 15.03.2016)
14. <http://www.veggie-hotels.com/1-1-Home.html> (Erişim: 12.03.2016)
15. <https://www.vegansociety.com/shop/books/vegan-passport> (Erişim: 15.03.2016)
16. <http://www.vegantourist.com/> (Erişim: 12.03.2016)
17. <http://www.vegvoyages.com/tour-dates/> (Erişim: 15.03.2016)
18. <http://theplanetd.com/15-tips-for-easy-vegan-travel-2/> (Erişim: 15.03.2016)
19. <http://www.happycow.net/travel.html> (Erişim: 15.03.2016)
20. <http://www.capetown.travel/content/page/where-is-cape-town> (Erişim: 17.03.2016)
21. <http://www.capetown.travel/blog/entry/cape-town-the-vegan-vegetarian-way> (Erişim: 17.03.2016)

Evcil Hayvan Sahiplerinin Turizme Katılım Sorunları

ÖZET

Birçok insan için besledikleri ve ilgilendikleri evcil hayvanlar ailenin bir bireyidir. İnsan-hayvan arasındaki bu güçlü bağ dolayısıyla, tatile çıkarken ve seyahatlerinde onları da yanlarında götürmek ve beraber zaman geçirmek en doğal istekleri olmaktadır. Buna karşın, evcil hayvanlarıyla turizme katılan ya da katılma isteğinde olan evcil sahipleri için uygun koşulların olmaması ya da alternatiflerin yetersizliği tatil sürecini keyiften çok adeta bir işkenceye dönüştürebilmektedir.

Turizmin hayvanlara turistik bir araç olarak bakma anlayışı ile ilgili etik yaklaşımlar önceki bölümlerde detaylı bir şekilde irdelenmiş, bu bölümde daha çok evcil hayvanların sahipleri ile birlikte gerçekleştirdikleri veya gerçekleştirecekleri seyahatler sırasında yaşadıkları sıkıntı ve engellerden bahsedilerek, Dünya'da ve Türkiye'de bu sorunlara yönelik çözüm önerileri tartışılmaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak hayvan dostu turizm işletmeleri ve çeşitli uygulamalar incelenmekte ve evcil hayvanların sahipleri ile birlikte turizme katılma sorununa nasıl çözümler getirilebileceği tartışılmaktadır.

GİRİŞ

İnsan-hayvan ilişkisine dair geleneksel kanının yıkılmasıyla insanlara arkadaşlık, dostluk ve sevgi sağlayan hayvanlar insan yaşamında giderek daha önemli bir rol oynamaya başlamıştır (Carr ve Cohen, 2009). Çeşitli araştırmalar sonucu hayvanlarla beraber büyüyen, beraber vakit geçiren, onların sevgisini yaşayan insanların sağlıklı ve mutlu bireyler oldukları kabul edilmiştir (Edenburg,

2002). Dolayısıyla, insanoğlunun yaşamında böylesine önemli bir yeri olan hayvanların sahipleri ile seyahat etmeleri veya tatile çıkıp birlikte zaman geçirmeleri her iki taraf için birçok fayda sağlamaktadır.

Günümüzde çoğu insan için ailenin önemli bir üyesi olarak kabul edilen evcil hayvanların, insan türünün yani Homo-Sapiens'in üyeleri olmadıkları için hakları (ahlaki ve hukuki) olmadığını düşünmek türçülük olarak bilinen ayrımcılığın en net göstergesidir. Bu kapsamda, turizm sektörünün yapısı gereği hayvanlara birer canlı olarak değil de salt birer meta olarak bakma anlayışı bu sektörle ilgili tüm alanlarda (seyahat, konaklama, yiyecek-içecek, rekreasyon) hayvanlar için olumsuz şartlara neden olmaktadır. Bununla birlikte, hayvanların da turizmin bir öznesi olabilmesi için gereken ortam ve şartların yetersiz olması, bu konuya duyarlı işletmelerin azlığı ve bilinçsizlik evcil hayvan sahiplerini rahatsız etmektedir.

Evcil hayvan ve sahiplerinin turizme beraber katılma konusunda yaşadıkları bu sıkıntılara literatürde de gereken ilgi ve önem verilmemektedir. Hayvanlar üzerine olan turizm çalışmalarındaki genel eğilim, tatil bölgelerinde yaşayan egzotik ya da yerel hayvanlar veya turistik etkinliklerin bir parçası olan hayvanlar ile sınırlı kalmaktadır. Carr ve Cohen (2009), bu konuda yeterli çalışma ve uygulamaların olmamasının evcil hayvan sahibi potansiyel müşterilerin tatil karar sürecine önemli bir etkisi olduğunu belirtmektedirler. Zira evcil hayvanlarıyla seyahate çıkmak isteyen kişilerin gidecekleri şehir ya da ülkeyi seçmelerinde havayollarının makul şartlara sahip olması, hayvan dostu otellerin olması, hayvan hastanesi ya da kliniklerin olması belirleyici bir rol oynamaktadır.

İngiltere'de yılda yaklaşık 2 milyon köpek ve 1 milyon evcil hayvan sahipleriyle birlikte seyahate çıkmaktadır. 2013 yılı verilerine göre, Avustralya'da ülke içindeki yaklaşık 5 milyon hanede 25 milyondan fazla evcil hayvanın olduğu ve yine aynı verilerde 2013 yılı sonu itibarıyla bu sektörün değerinin 8 milyar Dolar civarında olduğu belirtilmektedir (AMA, 2013). Dünya çapında multi-milyar dolarlık endüstrinin önemli bir bileşeni olan evcil hayvanlar, turizm pazarı için önemli bir gelir akışı yaratma potansiyeline sahiptir (Carr ve Cohen, 2009).

Evcil hayvanıyla turizme katılan ya da katılma isteğinde olan evcil sahipleri için tatil süreci, turizm olayının ilk aşaması olan seyahat sürecinden konaklama sürecine kadar her aşamada birtakım engellere takılmaktadır. Henüz tatil kararı verilmeden incelenen tur

tanıtım materyalleri (broşür, kitapçık, gazetelerdeki seyahat sayfaları vb.) evcil hayvanlarla seyahat konusunda çok az bilgi taşımaktadırlar. Yine ulaştırma araçlarında evcil hayvanıyla beraber seyahat etmek isteyen potansiyel turist, evcil hayvanıyla araç içine veya kabine alınmama problemi yaşamaktadır. Birçok evcil hayvanın, alerji ve hastalık riski, konuklara rahatsızlık, mobilya hasarı gibi nedenlerle otellere alınmasına izin verilmemesi veya gecelik ücret ya da güvenlik teminatı karşılığında izin verilmesi bu süreci keyiften çok endişeye dönüştüren bir duruma neden olmaktadır.

DÜNYA'DAN VE TÜRKİYE'DEN HAYVAN DOSTU UYGULAMALAR

Dünyada ve Türkiye'de hayvan dostu tesislerin ve uygulamaların yetersizliği ve bu konuda kısıtlı çalışmaların yapılmasının yanında, evcil hayvanların ve sahiplerinin turizme katılma sorunlarına çözüm üretme arayışında olan örgütler, kuruluşlar, tesisler ve uygulamalar da bulunmaktadır.

Uluslararası Evcil Hayvan ve Hayvan Taşımacılığı Birliği (IPATA)

Uluslararası Hayvan ve Hayvan Taşımacılığı Birliği (International Pet and Animal Transportation Association-IPATA), ABD ve dünya genelinde profesyonel ve yetkin bir şekilde hayvan taşımacılığı hizmeti sağlamak için kurulan, kar amacı gütmeyen bir ticaret örgütüdür. Örgüt küresel ağı sayesinde, evcil hayvan seyahatlerinin mümkün olduğunca güvenli gerçekleşmesini ve seyahatler sırasındaki ölüm-yaralanma oranlarının azalmasını sağlamak için yerel yönetimler, politikacılar ve havayolları ile birlikte çalışmalarını yürütmektedir (1).

IPATA üyeleri, IATA'nın Canlı Hayvan Yönetmeliği'ndeki (Live Animals Regulations) ilke ve kurallara uygun olarak kendi ülkelerinde lisanslı tüzel kişiler olarak faaliyetlerini yürütmektedirler. ABD'deki tüm aktif IPATA üyeleri ise, ABD Tarım Bakanlığı'na (U.S. Department of Agriculture) kayıtlı olup, Hayvan Refahı Yasası'ndaki (Animal Welfare Act) yönetmelik ve kurallara uyum sağlamaktadır (1).

1979 yılında ilk kurulduğunda yalnızca altı kurucu üyesi olan IPATA, kısa sürede Dünya çapında tüm büyük havaalanlarına hiz-

met veren, 80 ÷lkede 350'den fazla üyeye sahip büyük bir birlik hâline gelmiştir. Profesyonel bir hayvan taşımacılığı hizmeti vermek için hayvan taşıma uzmanları (hayvan eğiticileri, veterinerler, sigorta şirketleri, nakliye aracıları gibi) ve ürün-hizmet tedarikçileri ile birlikte çalışan örgütün bazı üyeleri aşağıda listelenmektedir (2).

Tablo 21. Hayvan Taşımacılığı Firmaları ve Konumları

Firma Adı	Konumu
A.A.H. Veterinary Services	Madrid, İspanya
Air Animal, Inc.- Pet Moving Services	Tampa, Florida, Amerika Birleşik Devletleri
Air Canada Cargo	Kanada
Airpets	Heathrow, Middx, İngiltere
Animals Away	New York, Amerika Birleşik Devletleri
Best Boarding Kennels Inc.	Mississauga, Ontario, Kanada
British Airways World Cargo	Harmondsworth, İngiltere
Delta Air Lines	Amerika Birleşik Devletleri
Dogtainers Australia (HQ Brisbane)	Brisbane, Queensland, Avustralya
Jetpets	Tullamarine, Avustralya
Live Animal Transportation Services	Houston, Texas, Amerika Birleşik Devletleri
Pet Air Mexico	Col. Parque San Andres C.P., Meksika
Pet Travel Transport, LLC	Fort Lauderdale, Florida, Amerika Birleşik Devletleri
Petfly	New Delhi, Hindistan
PetRelocate.Com	Toronto, Ontaria, Kanada
Petsfly.com	Phoenix, Denver, Dallas, Chicago, Amerika Birleşik Devletleri
Pet- Express	Brisbane, Avustralya
Pet Express China (Asian Tigers)	Beijing, Çin
Pet Transportation Turkey	İstanbul, Türkiye
Pet Travel Insurance	Hoofddorp, Hollanda
Protatek Reference Laboratory	Mesa, Arizona, Amerika Birleşik Devletleri
Sumerman International Moving Co. (Ltd.)	İstanbul, Türkiye
Universal Relocations	Chennai, Hindistan
Worldwide Animal Travel	Richmond, BC, Kanada
9ekim Worldwide Movers (Evcil Hayvan Taşıma)	İstanbul, Türkiye

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Hayvan Taşımacılığı Birliği (ATA)

IPATA gibi Animal Transportation Association (ATA) da, dünya çapında hayvanların güvenli ve insani bir şekilde ulaşımına yardımcı olan kar amacı gütmeyen bir kuruluştur (3). 1976 yılında sektördeki lider kuruluşlar, hükümet yetkilileri ve farklı Sivil Toplum Kuruluşları (STK) temsilcilerinin bir araya gelmesiyle kurulmuş ve 1989 yılında şimdiki adını almıştır. Üyeleri arasında havayolları, kamyoncular ve deniz nakliyatı firmaları, çeşitli kamu kuruluşları ve temsilcilikleri ile üniversiteler, araştırma şirketleri, hayvan yetiştiricileri ve veterinerler gibi canlı hayvanların taşınması ile ilgili pek çok farklı kesimden üyeler bulunmaktadır. ATA, hayvan taşımacılığına ilişkin çeşitli sorunların çözümüne yönelik önemli olanaklar sunan uluslararası bir birlik olarak gerek bireysel, gerekse organizasyonel temelde yapılacak olan hayvan taşımacılığı konusunda üyeleri ile sürekli bilgi ve kaynak paylaşımında bulunmaktadır (3).

Örgüt, evcil ya da yabani tüm canlıların çevremizin önemli bir parçası olduğuna ve önemle korunup insanca muamele edilmeleri gerektiğine inanmaktadır. Bu kapsamda 2002'den beri hayvan taşımacılığı ile ilgili sorunları tartışmak ve hayvan bakımı ve refahı ile ilgili eğitimler vermek amacıyla yıllık konferanslar düzenlemektedir (4).

Hayvan Terminali (The ARK JFK)

ARK Development şirketi, New York'un John F. Kennedy Uluslararası Havaalanı'nda dünyanın ilk USDA (ABD Tarım Bakanlığı) onaylı ve özel sermayeli hayvan terminali ve çok amaçlı hayvan taşıma (ithal ve ihraç atlar, evcil hayvanlar, kuşlar, egzotik/hayvanat bahçesi hayvanları ve çiftlik hayvanları) - hava kargo tesisini kurarak bu alandaki eksikliği gidermek adına büyük bir adım atmıştır. 2016 yılının ilk çeyreğinde faaliyete geçmesi planlanan ve 178.000 metre-karelik alana kurulan bu terminal, devlet kurumları, özel ve kamu finansmanı ve hayvanlarla ilgili projelerde uzmanlaşmış tasarımcılar arasındaki üç yıldan fazla süren görüşmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (5). Refakatçi hayvanlar, hayvanat bahçesi hayvanları, çiftlik hayvanları ve yarış atları da dâhil olmak üzere, her yıl 70.000 hayvanın ARK JFK'den geçeceği ve tesisin 180'den fazla kişiye istihdam olanağı sağlayacağı öngörülmektedir (6).

Hayvanların uçuştan önceki gerginliklerini azaltabilecek bir alan yaratmayı amaçlayan tesiste hayvanların gecelik konaklayabilecekleri bir pet resort, karantina servisi, 24 saat açık hayvan hastanesi, kuşhane, iklim kontrollü gelen hayvanlar için bir alan ve at

kabinleri ile birlikte 14,5 dönümlük bir hizmet alanı bulunmaktadır (6). Ayrıca Chicago's O'Hare ve Midway havaalanları ile Dallas/Fort Worth ve Denver Uluslararası Havaalanlarında da tesisi bulunan Paradise 4 Paws, kediler ve köpekler için 20.000 metrekarelik bir alana evcil hayvan hizmet merkezi açmayı planlamaktadır (7).

The Ark JFK gibi projelerle, Paradise 4 Paws gibi özel hizmet sağlayıcılarının başarılı bir şekilde büyümesi pet seyahati sektörünü büyük bir iş alanı hâline getirmektedir. Evcil hayvan ürünleri sunan perakendecilerin de bu sektörle yakından ilgilenerek onlara birinci sınıf bir seyahat deneyimi yaşatmalarının bu büyüme trendi üzerinde önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir (8). Şirket ile ilgili görseller Resim 1'deki gibidir.

Görsel 1: The Ark JFK

Kaynak: Görsel Kaynakları 1

AtlasJet & YDÜ Hayvan Hastanesi

Yakın Doğu Üniversitesi (YDÜ) Hayvan Hastanesi ile AtlasJet, aralarında yaptıkları anlaşma ile evcil hayvanların sağlık turizmi kapsamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne özel koşullarda taşınmasını sağlayarak önemli bir sosyal sorumluluk projesine imza atmışlardır (9). YDÜ Hayvan Hastanesi Yönetim Kurulu Üyesi, evcil hayvanları ile tatile gitmek isteyen kişilerin gidecekleri şehir veya ülke seçimlerinde havayollarının makul şartlarda hayvan taşımacılığı yapması, hayvan dostu otellerin olması, uluslararası standartta sağlık hizmeti veren hayvan hastaneleri veya kliniklerin bulunmasının belirleyici rolü olduğunu belirtmektedir (9). Bu kapsamda evcil hayvanlarına sağlık hizmeti almak amacı ile ülkemize gelecek turistlere hem tarihi, kültürel ve doğal zenginliklerimizi sunma hem de evcil hayvanlarının en iyi şartlarda sağlık hizmeti almasına olanak yaratılacaktır.

SEYAHAT SEKTÖRÜNE YÖNELİK SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE UYGULAMALARI

Tatile çıkarken ailenin önemli bir ferdi olan evcil hayvanlarının geçici de olsa bırakma, terk etme endişesine giren sahipleri için özellikle son yıllarda birçok ulaşım alternatifi geliştirilmiştir. Fakat bu alternatiflerin büyük çoğunluğu evcil hayvanların tatil sürecinin her aşamasında sahipleriyle birlikte olmalarına imkân vermemektedir. Havayolu firmalarının sıkıntılı evcil hayvan taşıma prosedürleri, birçok köpek türünün uçuşlara kabul edilmemesi ya da evcil hayvan denilince akla sadece kedi ve köpek gelmesi, yolcunun serbest bagaj taşıma hakkı hariç tutularak evcil hayvanın da ücrete tabi olması, keyfi olarak hayvanlara sakinleştirici verilmesi ve hayvanın ölümü durumunda sorumluluğun sahibine yüklenmesi gibi vicdani olmayan durumlar hayvanların rahat ve güvenli bir şekilde seyahat edebilmesinin önündeki engellerden yalnızca birkaçıdır.

Öyle ki, bu konuda evcil hayvan sahiplerinin yaşadıkları sıkıntılar ve şikayetleri çeşitli forum, blog ve şikayet sitelerinde incelenmiş ve aşağıda birkaç şikayet örneğine ulaşım firmasının adı saklı tutularak yer verilmiştir (10)

Örnek 1

'Evcil hayvanımız ile ilgili, X firmasının evcil hayvan taşıma kurallarına göre kutusuyla birlikte 8 kg olması gereken ve önceden bilgilendirmemizi isteyen yetkililer, bilgilendirme ve rezervasyon yaptıktan sonra

uçuşta yalnızca 6 kg evcil hayvan alabileceklerini söyleyip uçuşumuzu değiştirmemizi talep ettiler. 8 kg hakkım varken bizi kabul etmeyen ve uçuş saatini değiştirmemizi isteyen Türkiye'nin en büyük firmalarından birinin yarattığı bu mağduriyeti nasıl telafi edeceğini merak ediyorum!"

Örnek 2

"Şu anda yani 15.02.2015 tarihinde İstanbul'dan Ankara'ya hareket etmekte olan 14.20 hareket saatli bir otobüs firmasının içerisindeyim. Araca kafes ile girdikten sonra yasalara aykırı olduğu gerekçesiyle kafesi bagaja koymam istendi. Fakat şuan Bolu'da hava -7 derece, ben klimalı ortamda bile üşürken kedimin bagajda titriyor olduğunu tahmin etmek çok da zor olmasa gerek.

Bu durumdan yetkilileri haberdar ettiğimde müşteri hizmetlerini aramamı söylediler, aradım. Gel gör ki tutturmuşlar bir yasa bahanesi, konunun bir CAN olduğunu fark edemiyorlar. Tüm yolculardan izin isteyebileceğimi söyledim ama yasa dediler. Şikayetçiyim!"

Örnek 3

"Tayland'dan dönmeden 3 gün önce chihuahua cinsi köpeğimiz için rezervasyon yaptırıldı. Rezervasyonumuz onaylandı ve aşı kartlı, sağlık sertifikalı, kimlikli köpeğimizi hiçbir neden belirtmeden uçuşa almadılar. Eşim sebep sorduğunda herhangi bir cevap verilmemiş ve köpeğimiz 11 saat uzaklıkta kalmıştır.

Müşteri hizmetleri bizi kargo bölümüne aktarıyor ve arkadaşlar bizden 10000 baht yani 680 TL köpeği getirme ücreti istiyorlar! İlgili firma sitesinde müşteri memnuniyeti bizim için her şeyden önemli, maddiyat gözetmeksizin müşteri problemlerini çözeriz diyorlar. Benim köpeğimi bir an önce bana getirin ve mağduriyetimi giderin lütfen."

Örnek 4

"3/7 Ekim tarihleri arasında bir deniz otobüsü şirketinin feribotları ile İstanbul-Yalova arasında seyahat ettim, yanımda aşı karnesi olan (aşılı tam) 6 aylık kedim vardı. Firma görevlileri ne terminale girerken, ne gemiye binerken bu karneyi kontrol dahi etmedi, hayvanın sağlık durumuna bakmadı ama buna karşılık yolcu salonuna çıkamayacağımızı, aşağıda valizlerin koyulduğu izbe ve fazlası ile soğuk yerde kedimin seyahat edebileceğini söylediler. Ben de kedimi yalnız bırakmamak için 1 buçuk saatlik yolu ayakta, aşağıda valizlerin koyulduğu yerde geçirdim. Evcil hayvanımın bu şekilde muamele görmesi gerçekten tam bir orta çağ felaketi!"

Örnek 5

"6 yaşında Golden cinsi bir köpeğim var. Okulum dolayısıyla uçakla sık seyahat ediyorum ve köpeğimi de yanımda götürmek zorundayım. Daha önceleri 40-45 TL bir fark ücreti ödüyordum şuan bu ücret tam tamına 180 TL. Sadece köpeğim için istenen bu fiyat, kendi biletimle birlikte 270-300'ü çok rahat buluyor. Evcil hayvanlara resmen kargo muamelesi yapılıp kg başına ücret talep ediliyor! Zaten kargo bölümünde ne şartlar altında gittiğini bilmediğimiz hayvanımız için tabiri caizse alınıp satılan mal muamelesi yapılıyor."

Tüm bu örneklerden de anlaşılabileceği gibi evcil hayvanların ve sahiplerinin yasal engeller, bilinçsiz uygulamalar ve içinde hayvan sevgisi barındırmayan bazı turizm çalışanları tarafından tatil süreçleri adeta bir işkenceye dönüşmektedir. T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı'na hayvanseverler tarafından defalarca bu sorunlarla ilgili dilekçeler yazılmış olsa da tatmin edici bir sonuç ne yazık ki alınamamıştır (11).

ABD Ulaştırma Bakanlığı'nın 2015 yılı sonu verilerine göre, her yıl ABD'deki havayolları ile seyahat eden iki milyonun üzerinde evcil hayvan olduğunu tahmin etmektedir (12). Bu rakama rağmen çoğu havayolu (kabinde evcil hayvanın yasak olduğu) hayvanları adeta bir bagaj gibi, sıcaklığın ölüme bile yol açabilecek derecede değişken olduğu kargo bölümünde taşımaktadırlar. ABD Ulaştırma Bakanlığı'nın verilerine göre, Mayıs 2005 ve Temmuz 2010 tarihleri arasında 122'si köpek 144 evcil hayvan havayollarının kargo bölümünde bu nedenlerden dolayı can verdi (13). 2014 yılına geldiğimizde ise, yine ABD havayollarında 17 hayvanın hava taşımacılığı sırasında ölmesine, 26 hayvanın yaralanmasına rağmen bu uzun yıllardır görülen en düşük rakam olarak açıklanmıştır.

Gerçekleşen sağlık vakalarının büyük çoğunluğu, hayvanların önceden var olan sağlık sorunlarının uçuş sırasında veya sonrasında yeniden ortaya çıkmasından dolayı gerçekleşmektedir. Fakat tüm bu rakamlara bakıldığında yaralanma, kayıp ve ölümlerde her yıl ciddi bir düşüş yaşandığı, uçak yolculuğunun hâlâ hayvanlar için en güvenli ve en insancıl seyahat türü olduğu belirtilmektedir. Bu rakamlardaki düşüşün nedeni olarak da insanların giderek profesyonel hayvan taşıyıcılarını tercih etmeleri görülmektedir (14).

Hem duygusal hem de maddi açıdan birçok olumsuzluğa neden olan evcil hayvanların seyahat engellerine kimi yetersiz kalmış, kimi de hâlâ önemli bir çözüm alternatifi olarak faaliyette olan birtakım özel havayolları ve diğer uygulamalar aşağıda detaylı olarak incelenmiştir.

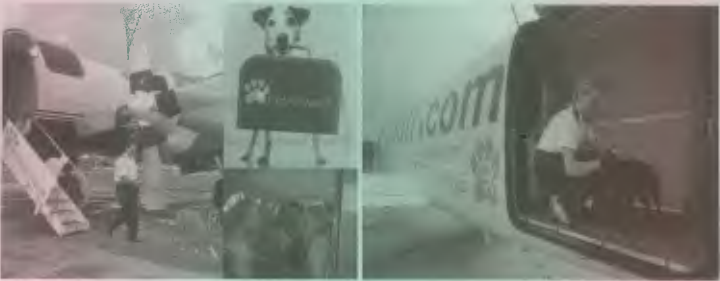
ÖRNEK OLAY: PET ÖZEL TAŞIMACILIK VE ARACI KURULUŞ UYGULAMALARI

Pet Airways

Pet Airways anlaşmalı küçük hava taşıyıcılarını kullanarak, yalnızca evcil hayvan taşımacılığında uzmanlaşmış Delray Beach, Florida merkezli bir Amerikan şirketi olarak 2009 yılında kurulmuştur. Hava taşımacılığındaki mevcut firmaların hayvanlar için pahalı, rahatsız ve hatta tehlikeli olabilmesi ya da çoğu hava yolu firmasının evcil hayvan kabul etmemesi Pet Airways için önemli bir başlangıç fırsatı yaratmıştır (15).

Pet Airways, geleneksel havayollarında olduğu gibi, evcil hayvan misafirlerini (kendi terminolojisinde ‘pawsengers’) kargo bölümünde değil iklim kontrollü ve ihtiyaçları olan temiz hava sirkülasyonuna sahip yolcu kabininde taşımıştır (16).

Evcil hayvanlar için özel olarak tasarlanan ilk havayolu olma özelliğine sahip Pet Airways, Şubat 2012’de mali sorunlar içine girerek birçok uçuşunu iptal etmek durumunda kalmıştır. Tüm bu sorunların neticesinde 2013 yılında faaliyetlerine kalıcı olarak son veren Pet Airways, sektörde ilk olması nedeniyle benzer hedeflerde olan yeni şirketlerin kurulmasına da destek olmuştur.

Görsel 2: PetAirways

Kaynak: Görsel Kaynakları 2

People and Pets Dog Airlines

Pet nakliyatçıları hayvanların taşınması ile ilgili düzenlemeleri yapan ve evden-eve taşıma gibi ekstra hizmetler veren firmalardır. Fakat bu firmalar hayvanları ticari havayolları ile uçurmaktadır. Haziran 2014'te Houston, Texas'ta kurulan People and Pets Dog Airlines, 1 Mart 2015'te faaliyetlerine başlayarak (17), sahip olduğu uçağı ile uçuşlarını kendi yaparak tam bağımsız hizmet vermektedir.

Şirket şu an için yeterli sayıda uçağı sahip olmadığından dolayı yalnızca Amerika Birleşik Devletleri sınırları içerisinde ve yakın ülkelere uçuş düzenleyebilmektedir. Ayrıca USDA (Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı)'nın vermiş olduğu "Class T Carrier" belgesine de sahip olarak bu anlamda yasal olarak kendini akredite etmiştir. Bu belge yurt içinden yurt dışına ya da yurt dışından yurt içine düzenlenen uçuşlarda evcil hayvan taşımacılığına hukuki olarak olanak sağlayan bir belge niteliğinde olduğundan, ileriki yıllar için şirketin büyüme planları adına da son derece önemlidir.

Şirketin evcil hayvan taşımacılığı faaliyetleri dışında dikkat çeken bir uygulaması da "PAWfund" adındaki yardım kampanyasıdır (18). Bu uygulama ile bir fon yaratılarak hayvanların ücretsiz bir şekilde taşınabilmesine olanak sağlanmaktadır. Sitenin web portalından uçuş için rezervasyon yaptırmak isteyen evcil hayvan sahipleri, rezervasyon esnasında PAWfund uygulamasını da kullanarak bağış yapabilmekte ve böylece maddi durumu yetersiz olan evcil hayvan sahiplerinin seyahat edebilmesini de kolaylaştırabilmektedirler. Bu aynı zamanda bir sosyal sorumluluk faaliyeti olarak şirkete değer kazandırmakta ve bilinirliğini arttırmaktadır.

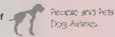

People and Pets
Dog Airlines

PAWfund

A Division Of

Görsel 3: People and Pets Dog Airlines

Kaynak: Görsel Kaynakları 3

Animal Airways

Animal Airways pet sahiplerine uluslararası seyahatlerinde yardımcı olan Londra, İngiltere merkezli küresel bir seyahat şirketi-

dir. Uluslararası evcil hayvan taşımacılığı için gerekli olan kapsamlı ürün ve hizmetleri sunarak, veteriner desteği, yönetmelik ve mevzuat kontrolleri, havayolu onaylı kulübelerin temini, uçak bileti rezervasyonları ve evcil hayvan kargo hizmetleri gibi faaliyetlere odaklanmışlardır (19). Şirketin Londra, New York, Los Angeles, Mexico City, Buenos Aires, Paris, Frankfurt, Toronto, Sao Paulo, Antwerp (Belçika), Roma, Budapeşte, Atina, Moskova, Singapur, Johannesburg, Tokyo, Melbourne, Odessa (Ukrayna), Tianjin(Çin), Yeni Delhi(Hindistan), Tel Aviv, Auckland (Yeni Zelanda), ve Nicosia (Kıbrıs) olmak üzere toplam 24 küresel lokasyonu bulunmaktadır ve buralara uçuşlar düzenlemektedir.

Burada amaç, hayvanlar ile hayvan sahiplerinin aynı anda beraber seyahat edebilmelerine olanak sağlamaktır. Nitekim şirket kendi vizyonunu da bu şekilde ifade etmektedir (20). Şirkete göre 2049 yılında uluslararası seyahatler için bir engel teşkil eden, hayvanlarla birlikte seyahat edebilmenin önündeki her türlü kısıtlama ve kurallar ortadan kalkacaktır. Şirket, evcil hayvanları da seyahat eden ailelerin bir üyesi olarak görmekte ve bu anlamda 2049 yılına kadar ortaya koymuş olduğu vizyon çerçevesinde hayvanlar ve sahiplerini 'birlikte' dünyanın her yerine uçurmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda, Animal Airways veterinerlik işlemlerinden sorumlu uçuş bölümü direktörü şirketin, *"evcil hayvanların yaşam kalitesini arttırabilmek ve petlerin aileleri ile birlikte uluslararası seyahatlerinde ortaya çıkan veya çıkabilecek olan problemlere ilişkin bütünsel çözüm önerileri sunabilmek adına kurulduğunu ifade etmektedir."* (21) Nitekim şirket kendi web sitesinde de belirttiği üzere bu sektörde lider olmak istemekte ancak bunu yaparken de gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerde hayvan sevgisi ile hareket ettiğini dile getirmektedir

Görsel 4: AnimalAirways

Kaynak: Görsel Kaynakları 4

Pet Taksi

Pet Taksi, İstanbul, Ankara ve Eskişehir illerinde faaliyette olan, 7/24 hizmet verebilen bir evcil hayvan (sadece kedi ve köpekler) transfer hizmetidir (22). Evcil hayvanı sahipli veya sahibi olmadan taşıyan Pet Taksi evcil hayvan sahiplerinin en büyük sorunlarından biri olan karayolu ulaşımına rahat bir alternatif sunmaktadır.

Evden-eve, evden-veterinere, şehir içi ve şehirlerarası hizmet veren araçlarda klima, telsiz ve kamera gibi önemli donanımlar da bulunmaktadır. Araç bagajında hayvan dostunuz için özel kafes bölme ve rahatlığı için yastıkların bulunması, araç içinin daima temiz tutulması, bunun dışında sedye ve ambulans hizmeti de sunması evcil hayvan sahiplerinin pet taksiyi tercih etmelerini sağlamaktadır.

Görsel 5: Pet Taksi

Kaynak: Görsel Kaynakları 5

SOSRooms.com

SOSRooms.com, yaygın erişim gücü olan HAYTAP Hayvan Hakları Federasyonu'nun projelerine destek amacıyla, 2011 yılında lise öğrencisi olan Tolga Babür tarafından kurulan bir online tatil organizasyonu sitesidir (23). İnsanların tatil organizasyonu yaparken önemli bir amaca da destek sağlayabileceklerini düşünen Babür, kurduğu site ile önemli bir sosyal sorumluluk projesi gerçekleştirmiştir.

www.SOSRooms.com sitesinden booking.com sitesine bir linkle bağlanarak bu site üzerinden bir otel rezervasyonu yapılması durumunda booking.com'un SOSRooms.com'a ödeyeceği komisyon gelirleri, HAYTAP, UNICEF ve WWF Türkiye yardım kuruluşlarına bağışlanmaktadır. Bu şekilde, yapılan bir otel rezervasyonu ile hem Türkiye'de yardıma muhtaç çocuklara ve hayvanlara hem de çevre-

nin korunmasına destek verilebilmektedir. Rezervasyonlardan elde edilen gelirlerin ve ilgili yardım kuruluşlarına yapılan bağışların nereye gittiği ise uluslararası Price WaterhouseCoopers şirketi tarafından her üç ayda bir denetlenmektedir (24)

Bir Rezervasyonuz ile
Birçok Yaşamı Kurtaracaksınız !

SOSROOMS.COM

Görsel 6: SOSRooms

Kaynak: Görsel Kaynakları 6

Dünyada ve Türkiye’de uygulanan bu ve benzeri uygulamalar, seyahat sektöründe hayvanlara değer veren ve onları da turizmin birer öznesi olarak kabul eden faaliyetler olarak dikkat çekmektedir. Bunların yanı sıra çeşitli kuruluşlar tarafından, evcil hayvan sahiplerinin hayvan dostları ile birlikte seyahat ederken dikkat etmeleri gereken noktaları içeren çeşitli bilgilendirmeler de bulunmaktadır. AVMA (American Veterinary Medical Association), USDOT (United States Department of Transportation), USDA (United States Department of Agriculture) gibi kuruluşlar söz konusu bilgilendirmeleri yapan kuruluşlar arasında örnek verilebilir. Bu bilgilendirmeler evcil hayvan sahiplerinin hayvan dostları ile gerçekleştirecekleri veya gerçekleştirmiş oldukları seyahatler esnasında ortaya çıkabilecek problemlere ilişkin olup çeşitli çözüm önerileri sunmaktadır. Söz konusu kuruluşlar havayolu, karayolu ya da demiryolunu tercih eden evcil hayvan sahiplerinin tercih etmiş oldukları ulaşım türüne göre seyahat önerileri sunmakta ve gerek evcil hayvanların gerekse evcil sahiplerinin seyahatlerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (25).

KONAKLAMA SEKTÖRÜNE YÖNELİK SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE UYGULAMALARI

Taillon ve çalışma arkadaşlarına göre (2013), insan-hayvan arasındaki güçlü bağ evcil hayvan sahiplerinin petleri ile seyahat etme ve beraber tatil sürecini yaşama isteklerine yol açmaktadır. Fakat gi-

dilen ya da gidilecek olan bölgedeki konaklama işletmelerinin çeşitli gerekçelerle evcil hayvan kabul etmemesi, hayvan dostu olan çoğu otelin bile evcil hayvanları ayrı bir yerde konaklatıp sahipleriyle birlikte konaklamalarına imkân vermemesi, evcil hayvan sahibi potansiyel müşteriler için sıkıntı ve belirsizlik yaratan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Yazındaki birçok otel odaklı çalışmalar bireylerde ilave ödeme istekliliği yaratan, otellerin oluşturduğu birtakım ürün ve hizmetlerin olduğunu göstermektedir (oda manzarası, özel yiyecek-içecek hizmetleri, çevre duyarlı ürün ve hizmetler gibi). Misafirler açısından ödeme istekliliğine uygun diğer bir durum ise otellerin evcil hayvan politikalarıdır (Taillon vd, 2015). Ancak evcil hayvanı ile birlikte tatil yapmak isteyen ve bu konuda ek ödeme istekliliği içerisinde olan kişilere yönelik otel politikalarının yetersizliği konaklama sektörünün söz konusu pazara yeterince önem vermediğini göstermektedir (Taillon vd., 2013; Peng vd., 2014). Bu durum talebin yeterli, arzın ise yetersiz kaldığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Öyle ki, dünyada ve Türkiye’de birçok evcil hayvan oteli, özel hizmetler sunan pet resortlar, “*kennel*” olarak adlandırılan, yüz-iki yüz köpek kapasiteli çiftlikler ve sahiplerinin hayvan dostlarını emanet edebilecekleri evcil pansiyonları bulunmasına rağmen, onlara ev konforu veren, özgürce koşup oynayabilecekleri ve en önemlisi sahipleriyle birlikte zaman geçirmelerine imkân veren tesisler azınlıktır. Hâlihazırda faaliyette olan; sahiplerinin evcil hayvanları ile birlikte rahatça konaklayabilecekleri, onlara da turizmin bir öznesi olarak değer veren ve hem evcil hayvanların hem de sahiplerinin konforları için tüm imkânların yaratıldığı konaklama tesisleri, söz konusu sektör için önemli birer örnek niteliğinde aşağıda tanıtılmaya çalışılmıştır.

ÖRNEK OLAY: PET KONAKLAMA UYGULAMALARI

Dog Bark Park Inn

Amerika’nın Idaho eyaletinde 2003 yılında Dennis Sullivan ve Frances Conklin adındaki hayvansever çiftin tasarladıkları Dog Bark Park Inn, dünyanın en ilginç otel konseptlerinden birine sahiptir. Aynı zamanda ahşap oyma ustası olan Dennis ve Frances, otelin tasarımını da 12 metre uzunluğunda devasa bir ahşaptan köpek olarak yapmışlardır. Otel politikası olarak misafirlerine köpekleriyle

birlikte kalma imkânı sağlayan tesis, hem köpekler hem de sahipleri için konforlu bir ev ortamı sağlamaktadır (26). Otel odalarının iç dizaynını köpeklerin de rahat edebilecekleri şekilde dekore eden çift, yatacakları konforlu bir yatak, oyun oynayabilecekleri bir alan ve çeşitli oyuncaklar ile hem hayvan hem de insan müşterilerine keyifli bir tatil seçeneği sunmaktadırlar. Otelle ilgili deneyimlerini paylaşan misafirlerin memnun kaldıkları en önemli konu da, köpekleriyle birlikte aynı odada kalabilmeleri ve onlar için çok sayıda imkânın yaratılmış olmasıdır (27).

Görsel 7: Dog Bark Park Inn

Kaynak: Görsel Kaynakları 7

Aloft Bursa

2005 yılında tasarlanan ve ana şirketi Starwood Hotels & Resorts Worldwide, kurucusu ise W Otelleri olan Kuzey Amerika merkezli Aloft otelleri, özellikle hayvan dostu politikaları ile adını duyuran otellerden biri olma özelliğindedir. Sheraton, Westin ve W Hotels gibi birçok markaya sahip olan şirket, Amerika'da oldukça yaygın olan Aloft Otelleri'nin Avrupa'daki üçüncü otelini Bursa'da faaliyete açmıştır.

Aloft Bursa, zincirin tüm dünyada geçerli olan marka standartları gereği konukların evcil hayvanlarını da ailenin bir üyesi

olarak kabul etmektedir (28). Otelin hayvan dostu programı ARF (Animals Are Fun!) kapsamında 20 kilonun altındaki evcil hayvanlara özel örtü, minder, yemek kasesi, atıştırma kasesi, çeşitli oyuncaklar ve daha birçok özel hizmet ücretsiz olarak sunulmaktadır (29,30). Hayvan misafirlerinin konaklama süresi boyunca tüm konforunu sağlayan otel, sahiplerinin de bu konudaki endişelerine çözüm sunmaktadır.

Görsel 8: Aloft Otel Bursa

Kaynak: Görsel Kaynakları 8

Bu örneklerin dışında, evcil hayvan sahiplerinin ve hayvanseverlerin desteği ve öncülüğü ile hayvan seyahatleri ve konaklama ile ilgili problemlere çözüm yaratmak amacıyla *pettravel.com*, *bringfido.com*, *travelpets.com*, *petswelcome.com*, *tripswithpets.com* ve *pethotelsofamerica.com* gibi çeşitli web siteleri kurulmuştur (Taillon vd., 2015). Bunlardan yalnızca bringfido.com sitesini aylık ortalama 105.000 kişi ziyaret etmektedir (31). Bu istatistikler bile pet seyahatlerinin tüketiciler için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Son yıllarda tatilcilerin bu talebini göz önünde bulunduran pek çok otel 'hayvan dostu' işletme kategorisinde hizmet vermeye başlamışlardır. Bodrum Yarımadasındaki birçok otelin [Delfi Hotel & Spa, Hotel Blue Bay, Selvi Beach Otel, Castello Dis Akıyalar, Otel Gümüşlük (32)] evcil hayvan politikalarını uygulamaya başlaması Türkiye'nin de bu pazarın ihtiyaçlarına kulak vermeye başladığını göstermektedir.

SONUÇ

İnsan-hayvan arasındaki güçlü dostluk bağı dolayısıyla, çoğu insan için evcil hayvanları ailenin bir ferdi olarak görülmektedir. Dolayısıyla insanların yaşamlarında bu kadar önemli bir yeri olan evcil hayvanların sahipleri ile birlikte seyahat etmeleri ve zaman geçirmeleri en doğal istekleridir. Fakat turizmin faydacı bakış açısı nedeniyle turistik faaliyetler planlanırken hayvanların da turizme bizzat katılabileceği çoğunlukla göz ardı edilmektedir.

Turizmin hayvanlara sadece birer turistik meta olarak bakma anlayışı nedeniyle onları da turizme dâhil edecek uygulamalar yapılmamış, olanlar da yetersiz kalmıştır. Ancak özellikle son yıllarda bu konuda sıkıntı yaşayan evcil hayvan sahiplerinin ve birçok hayvan-severin çabaları ile bu konuda bir farkındalık yaratılmış ve seyahat-konaklama sektörleri açısından hayvan dostu işletmeler ve uygulamalar önem kazanmaya başlamıştır. Hayvanlara özel havalimanı ve çeşitli havayolları, hayvanlara yönelik seyahat örgütlenmeleri, evcillerin sahipleri ile birlikte konaklamalarına imkân veren oteller, transfer hizmetleri ve hayvanlara yönelik seyahat programlama siteleri bu uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Tüm bu hayvan dostu uygulamalar bizlere turizm işletmelerinin, talebi giderek artan hayvan seyahatlerini nasıl karşılamaya başladıklarını göstermektedir.

Tüm bu uygulamalar hayvan seyahatleri konusunda bir başlangıç ve örnek olması nedeniyle önemli olmakla birlikte, dünya genelinde bu çalışmaların artarak hem evcil hayvanların hem de sahiplerinin rahat ve güvenli bir tatil geçirmeleri sağlanmalıdır. Unutulmamalıdır ki, hayvanlar da insanlar kadar turizmin bir öznesi ve potansiyel müşteri kitlesidir ve aynı ilgi ve özenin onlara da gösterilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AMA – Animal Medicines Australia (2013). Pet ownership in Australia. Canberra: Animal Health Alliance.
- Carr, N. ve Cohen, S. (2009). Holidaying with the family pet: No dogs allowed! *Tourism and Hospitality Research*, 9(4): 290-304.
- Edenburg, N. (2002). The potential role for child development. *World Society For Protection Animals*, 24: 22-45.
- Hung, K. P., Chen, A., ve Peng, N. (2013). Taking dogs to tourism activities: Incorporating attachment into a pet-related constraint-negotiation model. *Journal of Hospitality & Tourism Research*. Advance online

- publication. doi:10.1177/1096348013503992
- Metrics. (2015). URLM metrics: Website statistics. <http://urlm.co/www.bringfido.com>
- Peng, N., Chen, A., ve Hung, K. P. (2014). Including pets when undertaking tourism activities: Incorporating pet attachment into the TPB Model. *Tourism Analysis*, 19: 69-84.
- Taillon, J., Yun, D., ve MacLaurin, T. (2013). *Toward understanding Canadian hotel pet policies: A multi-stakeholder conundrum*. Paper presented at TTRA-Canada: This time is different, Ottawa, Ontario, Canada.
- Taillon, J., MacLaurin, T., ve Yun, D. (2015). Hotel pet policies: an assessment of willingness to pay for travelling with a pet. *Anatolia-An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 26(1): 89-91.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. <http://www.ipata.org/about-ipata> (Erişim: 13.04.2016)
2. <http://www.ipata.org/for-pet-owners/search-on-line-for-a-ground-transporter/> <http://www.ipata.org/suppliers#petsupplies> (Erişim: 13.04.2016)
3. <http://www.animaltransportationassociation.org/About/> (Erişim: 15.04.2016)
4. <http://www.animaltransportationassociation.org/2015Conference> (Erişim: 15.04.2016)
5. <http://www.arkjfk.com/> (Erişim: 15.04.2016)
6. <http://thebark.com/content/ark-jfk> (Erişim: 15.04.2016)
7. <http://www.paradise4paws.com/> (Erişim: 15.04.2016)
8. <http://www.petbusiness.com/articles/2015-01-13/Pet-Travel-Upgrading-to-First-Class> <http://duyuru.neu.edu.tr/?p=83585> (Erişim: 18.04.2016)
9. <http://www.sikayetvar.com/> (Erişim: 18.04.2016) <http://forum.pe-tarkadas.com/kopekler-genel/evcil-hayvan-tasimaciligi-sorunu> (Erişim: 18.04.2016)
10. <https://www.change.org/p/ulaştırma-denizcilik-ve-haberleşme-bakanlığı-otobüs-firmalarının-evcil-hayvanları-sorun-çıkarmadan-taşıması-için-dilekçemiz> (Erişim: 18.04.2016)
11. <https://www.transportation.gov/airconsumer/plane-talk-traveling-animals> (Erişim: 18.04.2016)
12. http://www.dot.gov/sites/dot.dev/files/docs/Canine_Deaths_Press_Release.pdf (Erişim: 18.05.2016)
13. <https://www.ipata.org/articles/pet-travel-is-safest-in-years-department-of-transportation-releases-data/> (Erişim: 18.04.2016)
14. <http://www.tampabay.com/news/business/airlines/pet-airways-could-make-pet-travel-easier-if-it-takes-off/988646> (Erişim: 18.04.2016)

15. <http://www.webcitation.org/5mEs9CvU9> (Erişim: 18.04.2016)
16. <http://www.peopleandpetsair.com/about-us.html> (Erişim: 20.04.2016)
17. <http://www.peopleandpetsair.com/pawfund.html> (Erişim: 20.04.2016)
18. <http://www.animalairways.com/company/profile.html> (Erişim: 20.04.2016)
19. <http://www.animalairways.com/company/our-vision.html> (Erişim: 20.04.2016)
20. www.americannewsreport.com/animal-airways-helps-pet-owners-relocate-internationally-887633 (Erişim: 20.04.2016)
21. <http://www.pettaksi.org/> (Erişim: 20.04.2016)
22. <http://www.sosrooms.com/tr/about-2> (Erişim: 20.04.2016)
23. <http://www.haytap.org/index.php/201109134032/yazili-basin/sahipsiz-hayvanlar-icin-hem-tatil-hem-destek...sosrooms> (Erişim: 20.04.2016)
24. https://ebusiness.avma.org/files/productdownloads/traveling_brochure.pdf (Erişim: 21.04.2016)
25. <http://dogbarkparkinn.com/lodging-bed-and-breakfast/> (Erişim: 21.04.2016)
26. http://www.tripadvisor.com.tr/Hotel_Review-g35422-d552439-Reviews-Dog_Bark_Park_Inn-Cottonwood_Idaho.html (Erişim: 21.04.2016)
27. http://www.starwoodhotels.com/pub/media/3663/3663_aloft_bursa_fact_sheet.pdf (Erişim: 21.04.2016)
28. <http://www.tripswithpets.com/twp-blog/aloft-hotels-arf-program-animals-are-fun> (Erişim: 21.04.2016)
29. <http://www.aloftlondonexcel.com/pet-friendly-hotel-in-london> (Erişim: 21.04.2016)
30. <http://urlm.co/www.bringfido.com> (Erişim: 21.04.2016)
31. <http://www.neredekal.com/blog/bodrumda-evcil-hayvan-kabul-eden-10-otel/> (Erişim: 21.04.2016)

GÖRSELLERE İLİŞKİN KAYNAKLAR

1. <http://www.arkjfk.com/> (Erişim: 25.05.2016)
2. <http://www.petairways.com/> (Erişim: 25.05.2016)
3. www.peopleandpetsair.com (Erişim: 25.05.2016)
4. www.animalairways.com (Erişim: 25.05.2016)
5. www.alopettaxi.com.tr (Erişim: 26.05.2016)
6. www.sosrooms.com (Erişim: 26.05.2016)
7. www.dogbarkparkinn.com (Erişim: 26.05.2016)
8. www.trendus.com/hayvan-dostu-otel-aloft-bursa-15790 (Erişim: 26.05.2016)

Sosyal Girişimcilik ve Hayvanlar

ÖZET

Sosyal girişimcilik, dünyadaki örneklere bakıldığında eğitim, çevre, sağlık ve haklar olmak üzere dört ana başlıkta yoğunlaşmaktadır. Bu bölümde, hayvanların da yaşamın birer öznesi olduğu düşünülmektedir. Buna yönelik olarak TÜBİTAK Üniversiteler Arası Proje Yarışmasında finale kalan örnek bir sosyal girişimcilik projesi bu bölümde incelenmektedir.

GİRİŞ

Girişimciliğin yalnızca ticari alanla sınırlandırıldığı, toplumun sosyal sorunlarına çözüm arayanlara ise hayalci denildiği bir dönemde sosyal girişimcilik, toplumların kalkınmasında önemli rol oynamaktadır (Denizalp, 2007). Öyle ki günümüz gelişmiş ülke örneklerine bakıldığında, devletin bazı alanlardan elini çekmeye başladığı ve sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının ağırlıklı olarak eğitim, çevre, sağlık, kişisel hak ve özgürlükler olmak üzere dört alanda yoğunlaştığı görülmektedir (Betil, 2010:21). Bu bağlamda; özellikle “hak” kavramı yalnızca insanlar için değil hayvanlar için de gereklidir. Öyle ki hayvanların da yaşam hakkı olduğu, onların da ortak yaşamın öznesi oldukları pek çok araştırmacı tarafından da sıklıkla dile getirilmektedir (Francione, 2008; Fennell, 2012). Buradan hareketle, bir girişimcilik faaliyeti eğer “sosyal” olarak adlandırılıyorsa, bunun içinde hayvanların da olması hak kavramı üzerinden bakıldığında göz ardı edilemeyecek bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE HAYVANLAR

Tarihsel olarak sosyal girişimcilik örneklerine bakıldığında birçok toplumsal, çevresel ve ekonomik dönüşüme neden oldukları görülmektedir. Hindistan'ın düşük gelirli ve topraksız vatandaşlarına yedi milyondan fazla toprak arazisi dağıtan Toprak Bağışı Hareketi'nin kurucusu ve lideri Vinoba Bhaveden; şu anda dünya çapındaki binlerce okulda uygulanmakta olan erken çocukluk dönemi eğitimine yenilikçi bir yaklaşım getiren Dr. Maria Montessori'ye, ilk profesyonel hemşirelik okulunu kuran ve hastane yapısında devrim yaratan Florence Nigthingale'e, Hindistan toplumsal barışının inşasında önemli rol oynayan Gandhi'ye, şiddet karşıtı ve ırksal eşitlik görüşleriyle 1964 yılında Nobel Ödülü alan Martin Luther King Jr.'a, Bangladeşli yoksul kişiler için kredi desteği sağlayan Yoksullar Bankası'nın kurucusu Muhammed Yunus'a kadar dünyada pek çok örneğe rastlamak mümkündür (1).

Söz konusu örnekler bakıldığında, turizmde de hayvan haklarını ve etiğini temel alan, türcülüğü reddeden bir anlayış ile yapılacak olan sosyal girişimcilik faaliyetlerinin gerek turizm faaliyetine katılanlar gerekse turizm işletmeleri açısından bir değişim ve/veya dönüşüm yaratabilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu doğrultuda, turizmde hayvanları ve hayvan sahiplerini gözeten projelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Daha önceki bölümde de ifade edildiği üzere Yakın Doğu Üniversitesi Hayvan Hastanesi ile Atlasjet arasında yapılan anlaşma ile evcil hayvanların sağlık turizmi kapsamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne özel koşullarda taşınması söz konusu projelerden biridir (2). Öyle ki, İngiltere, Danimarka, Rusya, Almanya gibi pek ülkede hayvan sahipleri hayvanları ile birlikte rahatça seyahat edebilmektedir. Uluslararası standartlarda hizmet veren hayvan hastaneleri veya klinikleri de yine bu ülkelere bulunmaktadır ve evcil hayvan sahipleri bu ülkelere giderek hem hayvanlarının kaliteli sağlık hizmeti almalarını sağlamakta, hem de bu ülkelere gitmelerinden doğan turizm ürünlerini satın almaktadırlar.

Bu minvalde, ortaya koyulan projelerden birisi de "Ortak Yaşam: Turizm Evi" projesidir. Söz konusu proje Dilek ve Altın tarafından hazırlanmış olup, 2014 yılında TÜBİTAK tarafından düzenlenen "2238 Üniversite Girişimcilik ve Yenilikçilik Yarışması"nda finale kalmıştır (3). Proje, evcil hayvanların, evcil hayvan sahiplerinin, vegan/vejetaryen kişilerin ve engelli bireylerin bir arada tatil yapabilmelerine imkân sağlamayı amaçlayan bir konaklama tesisini içermektedir.

Sosyal Girişimcilik Proje Örneği

“Ortak Yaşam: Turizm Evi” projesi adından da anlaşılacağı üzere misafirlerine ortak bir paylaşım ve yaşam alanı sunmaktadır (TÜBİTAK, 2014). Bu proje ile amaçlanan, farklı türden duyarlılıkları olan ya da başka bir ifade ile hayatını farklı paydalar üzerinde şekillendiren ya da şekillendirmek zorunda olan kişilerin turizm çatısı altında birleşmelerini ve kaldıkları süre içerisinde birbirleriyle sosyal etkileşim içerisinde olmalarını sağlamaktır. Proje kapsamında gerçekleştirilmesi düşünülen konaklama tesisinin hedef kitlesini engelli misafirler, evcil hayvan sahibi olup hayvanları ile tatile çıkamayan kişiler ile vegan/vejetaryen kişiler oluşturmaktadır.

Bu bağlamda, engelli misafirler konaklama tesisleri için belirlenen engelli standartlarına uygun ancak daha da önemlisi bu standartların yanı sıra kendilerini birer birey olarak hissedecekleri bir hizmet alacaklardır. Konaklama tesisinin genel (lobi, bahçe, yürüyüş parkuru, otopark vb.) ve özel kullanım alanlarında (odalar, tuvaletler vb.) engelli misafirlerin rahatça hareket edebileceği onlar için kolaylık sağlayıcı çeşitli donanımlar bulunacaktır. Örneğin; görme engelliler için konaklama tesisine ilk geldikleri anda kaldıkları odada yer alan televizyondan tesis ile ilgili genel bilgilendirme yapılacaktır. Bununla birlikte, eğer isterler ise kendilerini konaklama tesisi içerisinde ve dışarısında yönlendirici kulaklıklılı navigasyon cihazları verilebilecektir. Diğer yandan, evcil hayvan sahipleri artık aynı odada çocukları, dostları gibi olan hayvanları ile konaklama imkânına sahip olacaklar ve huzurlu bir şekilde tatillerini geçirebileceklerdir. Evcil hayvanlar için mama, su, kum gibi temel ihtiyaçların bir kısmı sponsorluk yoluyla sağlanacaktır. Ayrıca, yine onlar için konaklama tesisi içerisinde veterinerlik hizmeti de verilecektir. Aynı zamanda, HAYTAP (Hayvan Hakları Derneği) tarafından verilen “Hayvan Dostu İşletme” etiketi de alınarak bu konudaki duyarlılık da önceden belirtilmiş olacaktır. Vegan/Vejetaryen kişiler için de, konaklama tesisi Avrupa’da çok yaygın olarak kullanılan “V-Label” (Vegan/Vejetaryen Etiketi)” olarak bu kapsamda belirtilen standartlara uyduğunu taahhüt edecektir. Bu doğrultuda, konaklama tesisinin mutfağı vegan/vejetaryen standartlarına uygun şekilde düzenlenecek olup, içerisinde Türk ve dünya mutfağından farklı vegan/vejetaryen münüler ile detoks münüleri¹ de barındıracaktır.

¹ Detoks, Latince kökenlidir ve detoksikasyon kavramının kısaltılmış hâli olup, Hipokrat’dan bu yana var olan ve vücutta bulunan zararlı maddeleri dışarıya atmak amacı ile kullanılan doğal bir tedavi yöntemidir.

Tüm bunlara ek olarak, konaklama tesisi hedef kitle olarak belirlenen gruplar arasında sosyal etkileşimi sağlama amacıyla olduğu için eğlence aktivitelerinin yanı sıra söz konusu etkileşimi ve gruplar arasındaki diyalogu artırmak adına farklı aktivitelere de ev sahipliği yapacaktır. İşitme engelli misafirlerin işaret dilini öğrenmek için engelli misafirlerin de katılımıyla isteyen kişilere eğitimler verilmesi, gruplar arasında çeşitli yarışmalar düzenleyerek misafirlerin birbirleri ile olan temasının artırılması, evcil hayvanlar ve evcil hayvan sahipleri ile diğer misafirler arasında bir arkadaşlık, dostluk ortamı yaratarak hem hayvan duyarlılığını artırmak, hem de ilerleyen dönemler için evcil hayvan sahibi olmayan kişilerin de barınaklardan veya HAYTAP aracılığıyla hayvan sahiplenmesini teşvik etmek söz konusu aktivitelerden bazılarıdır.

Konaklama tesisinin bulunacağı yer ise son derece önemlidir. Öyle ki, özellikle engelli misafirlerin ve evcil hayvanları ile birlikte konaklama tesisine misafir olacak kişilerin ulaşımı konusunda çeşitli ihtiyaçları vardır. Örneğin; tekerlekli sandalye ile hayatını sürdüren kişiler için havayolu diğer ulaşım türlerine göre daha uygundur. Evcil hayvan sahipleri açısından düşünüldüğünde ise karayolu (kendi araçları ile) daha uygundur. Dolayısıyla, konaklama tesisinin rahatlıkla ulaşılabilir bir konumda yer alması misafirlerin tesise gelmeden önce çeşitli sıkıntılar ile karşılaşmalarının önüne geçecektir. Bu doğrultuda konaklama tesisinin, havaalanına yakın, düzgün bir karayolu bağlantısı olan, şehir dışında olan ama merkeze çok uzak olmayan, görece geniş bir arazi üzerine kurulması uygun olacaktır. Ayrıca, konaklama tesisinin çevre duyarlılığına sahip bir yönetim politikasıyla, atık yönetimi, enerji ve su tasarrufu uygulamaları gibi çeşitli sürdürülebilir uygulamaları da gerçekleştiren nitelikte olması önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın çeşitli kriterlere göre vermiş olduğu "Yeşil Yıldız" sertifikası da alınacaktır.

Sonuç olarak, bu iş fikri, mevcut sistem içerisinde bulunmayan ve Türkiye'de var olan konaklama tesislerinin vermediği bir hizmeti sunmak istemektedir. Nitekim, HAYTAP (Hayvan Hakları Federasyonu), TVD (Türkiye Vegan ve Vegetaryenler Derneği), HERKES İÇİN TURİZM DERNEĞİ (Engelliler Derneği) "Kilit Ortaklar" olarak belirlenmiş ve onlarla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler de bu türden bir konaklama işletmesine olan ihtiyacı destekler niteliktedir. Görüşülen kişiler, böyle bir tesiste kalabileceklerini ve diğer gruplar arasında sosyal etkileşim ve diyalog yoluyla yaratılmak

istenen ortak yaşam alanı fikrine çok sıcak baktıklarını dile getirmişlerdir. Örneğin, *Herkes İçin Turizm Derneği* Kurucu Başkanı Aydoğmuş engelliler için turizm faaliyetine katılmanın önemine dikkat çekerek; *“Turizm engelliler için yeni bir durum. Ancak çok önemli. Günlük hayatta yaşanan koşuşturmacada insanlar bizimle çok fazla iletişime geçmiyorlar. Turizm, insanların günlük rutinleri dışında olan, yoğun iş yaşamından uzak ve dinlence amaçlı bir faaliyet olduğu için insanlar bizimle daha rahat iletişime geçebiliyorlar. Aynı zamanda biz de kendimizi daha rahat hissediyoruz. Bu da sosyal etkileşim için önemli bir faktör oluyor”* şeklinde turizmin sosyal entegrasyon için önemini ifade etmektedir².

Haytap İzmir Temsilcilerinden Gültaş da Aydoğmuş’un fikirlerine paralel olarak, turizmin sosyal etkileşim için çok önemli olduğunu vurgulamakta ve engelliler, hayvan sahipleri ve vegan/vejetaryenler arasında ortak bir paydada rahatça buluşulabileceğini ifade etmektedir. Öyle ki, *“Böyle bir yerde ben de, üyelerimiz de, benim gibi duyarlılıklara sahip diğer kişiler de kesinlikle kalmak ister”* şeklinde oluşturulacak ortak yaşam alanını desteklediklerini belirtmektedir. Yine *Türkiye Vegan ve Vejetaryenler Derneği* de söz konusu projenin önemini belirtmiş ve *“böyle bir tesise ihtiyaç vardır”* şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Elde edilen bu bilgiler projenin, farklı ihtiyaçları karşılayacak özgün nitelikte bir iş fikri olabileceğini, toplumsal bir fayda yaratarak farklı kesimler arasında ortak bir aklı ve bilinci egemen kılabileceğini göstermiş ve bu yönüyle dikkat çekmiştir.

SONUÇ

Sosyal sorumluluk projeleri, pek çok alanda sosyal değişim/dönüşüm adına gerekli olmaktadır. Turizm açısından da hayvanların turizm faaliyetleri içerisinde yalnızca birer meta değil, aynı zamanda turizmin birer öznesi olabileceklerini göstermek için çeşitli sosyal sorumluluk faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu şekilde, hayvanların turizmde

² TÜBİTAK’ın gerçekleştirdiği üniversiteler arası proje yarışması kapsamında yürütülen “Ortak Yaşam: Turizm Evi” projesinin destekçilerinden biri olan Herkes İçin Turizm Derneği Başkanı Sayın Ali Aydoğmuş ile 5-8 Mart 2014 tarihlerinde yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yüz yüze gerçekleştirilen mülakatlardan kendisinin izni ile alınmıştır. Söz konu tarihlerde HAYTAP İzmir Temsilcilerinden Sayın Yrd. Doç.Dr. Necvican Gültaş ile yine benzer formatta bir görüşme gerçekleştirilmiş ve kendisinin izni ile onun görüşlerine de kitabın bu bölümünde yer verilmiştir.

birer ürün olarak görülmesi ve kullanılmasının dışında hayvanların ve hayvanlar aracılığıyla hayvan sahiplerinin de rahatça turizme katılabilecekleri arz kaynaklarının yaratılabileceği gösterilmiş olacaktır. Bunun yanı sıra turizm paydaşlarının hayvanlara bakışı da önemli ölçüde değişime uğrayabilecektir. Özellikle evcil hayvanları ile birlikte tatile çıkmak isteyen ya da engel durumlarına göre refakatçi yoldaş hayvanları ile birlikte seyahat etmek zorunda olan kişilerin de turizm sektörü içerisinde kendilerine yer bulabilmeleri gerekmektedir. Seyahat acentaları, oteller, havayolu şirketleri, restoranlar gibi turizm arzını sağlayanlar ile yerel yönetimler, turizm birlikleri, yerel halk, turizm büroları gibi alt ve üstyapıyı oluşturan, denetleyen, bilgi ve destek sağlayan unsurların da bu konuda duyarlılıkları söz konusu kişiler için önemlidir. Kısacası, hem hayvanların yaşamın birer öznesi olarak turizm sektörü içerisinde önemsendiği, hem de evcil hayvanları ile birlikte turizm faaliyetine katılan kişilerin istek ve ihtiyaçlarının göz ardı edilmediği bir turizm anlayışı ile sorumlu bir turizm yaratılabilir. Böylelikle bu alanda ortaya çıkan yeni iş fikirleri de sosyal girişimcilik adı altında gerçekleştirilebilecek ve turizmin hem kendisine hem de tüm paydaşlarına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Betil, İ. (2010). Sivil toplum, sosyal sermaye, sosyal girişimcilik. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 21-25.
- Denizalp, H. (2007). Toplumsal dönüşüm için sosyal girişimcilik rehberi. Ankara: Odak Ofset Matbaacılık.
- Fennell, A.D. (2012). *Tourism and animal Ethics*. New York: Routledge.
- Francione, G.L. (2008). Hayvan haklarına giriş: Çocuğunuz mu köpeğiniz mi?, Çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜBİTAK (2014). Üniversite proje yarışmaları kitabı. Ankara: TÜBİTAK.

İNTERNET KAYNAKLARI

1. Sobhani, S. ve Gasnier, A. (2012). Sosyal Girişimcilikten Kapsayıcı Piyasalara Büyüyen Kapsayıcı Piyasalar Türkiye’de Sosyal Girişimcilik Vakaları içinde (s. 1-8), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, <http://www.iicpsd.undp.org/content/dam/istanbul/pdf> (Erişim: 22.06.2016)
2. <http://duyuru.neu.edu.tr/?p=83585> (Erişim: 16.05.2016)
3. http://www.tubitak.gov.tr/sites/default/files/2014_yili_final_asamasina_gecen_projelerin_listesine_ulasmak_icin_tiklayiniz.pdf (Erişim: 19.05.2016)

Sonuç

İnsanoğlunun tüm dünyaya hâkim olma çabası ve bitmek bilmeyen ihtiyaçları ekosistem ile egonun yer değiştirmesine neden olmuştur. Zira, üreme ve yayılma güduları ile birlikte insanoğlu yeryüzünde kendisinden başka bir canlının yaşam hakkı olduğunu yadsımakta hatta kendi türünü bile birtakım ayrımcı bakış açıları ile yok etmeye çalışmaktadır.

Bu mücadelede güçlü olan güçsüz olanı ortadan kaldırmakta, türlerin savaşları genelde birisinin yok olması ile sonuçlanmaktadır. Bu sorunsal ahlaki bir yaklaşım arayışını da beraberinde getirmekte, sadece “insan” görünümüne sahip olmayıp aynı zamanda “vicdan” barındıran ve “sorumlu” yaklaşıma sahip bireylerin çabaları ile yok edilmeye ya da metalaştırılmaya çalışılan güçsüz canlılar için “nasıl” bir çıkış yolu bulunabilir sorusunu cevaplamaya yönelik uğraşları da ortaya çıkarmaktadır. Bu amaçla yola çıkan bireyler, mücadeleleri süresince hem kendi türü ile başa çıkabilmeyi hem de aynı zamanda güçsüz canlıları korumayı başarmaya çalışmaktadır.

“Sorumlu” olarak nitelendirilen bireylerin yarattığı farkındalık ile birlikte bakış açılarının değişmeye başladığı ancak hâlâ çok azınlıkta olduğu son yıllarda, kapitalist düzen, insanoğlunun metalaştırma çabaları ve yarattıkları materyalist dünyada “canlı” olanı da “nesne” olarak görmeleri büyük bir trajedinin zeminini oluşturmaktadır. Kendinden güçsüz olana hükmeden, onun üzerinden para kazanan bireylerin sayısı azımsanmayacak kadar çok olmakla birlikte, bu bakış açısı ile yetişen ya da farkındalıkları gelişmemiş ebeveynlerin yetiştirdiği yeni nesillerle birlikte sorun çıg gibi büyümektedir. Öyle ki, aile ile birlikte rekreasyon faaliyetlerine katılmak gibi masumca bir hedefle yola çıkan bireyler aslında kendi eğlence kaynaklarının,

gözyaşı ya da acılar üzerine kurulduğunu ya anlamak istememekte ya da anladığında çok geç olmaktadır.

İnsanoğlu varoluş süresince hayatta kalmak üzere avladığı canlıları, hayatta kalmak zorunda olmadığı sadece spor olsun diye boş zamanını değerlendirdiği son yıllarda, hâlâ, avlamaya devam etmektedir. Yapılan faaliyetler ise turistik birer aktivite olarak anılmakta ve akım olmaya başlamaktadır. Balık-keklik-tavşan avına giden, sirkte ya da hayvanat bahçelerinde çocuklarını eğlendiren, egzotik destinasyonlarda fil-deve üzerine binen, gastronomi amacı ile deniz mahsülleri ya da kırmızı et için kilometrelerce seyahat eden, alışveriş için hakiki deri satın alan, köpek-boğa-deve dövüşlerinde bahisler oynayan, merak ettiği için kaplumbağaların (caretta caretta) doğal hayatlarına giren, bir adım ötede okyanus var iken küçük havuzların içine hapsolan yunusların danslarını seyretmek için sıraya giren “insan” değil midir? Hangi hayvan aç olmadığı takdirde bir başka canlıya zarar vermiştir? Zararlı olan hayvanlar mı yoksa insanlar mıdır?

Söz konusu soruların yanıtları aslında basit olmakla birlikte, kendi çıkarlarını tüm ekosistemin üzerinde gören insanlar için bu yanıtları vermek kendini inkar etmekle aynı olacağından sessiz kalmak çözüm olmaktadır. Sessiz kalan kitlelerin hem hizmet sağlayıcı hem de tüketici rollerinde olduğu en önemli sektörlerden birisi ise “turizmdir”.

Hayvanlar, turizm adı altında insanların eğlenmesi için araç olarak kullanılmakta, kapitalizme hizmet eden turizm sektöründe ayırım gözetilmeksizin her “canlı” metalaştırılmakta ve tüketime sunulmaktadır. Bu durum nihayet son zamanlarda bazı araştırmacıların ilgisini çekmiş ve turizmin metalaştırdıklarını, eleştirel bakış açısı ile, mercek altına almalarına neden olmuştur. Bu bağlamda mercek altına alınan “hayvanlar” ahlaki sorumluluğu, hayvan refahını ve hayvan haklarını, sorumlu yaklaşımı esas alan araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Bu araştırmalar sayesinde belki yıllar sonra turizmin hayvanları metalaştırmasının önüne geçilebilecek koşullar söz konusu olacak ve hiçbir hayvan, insanoğlunun tüketimine hedef olmayacaktır.

Farkındalığın artması ile birlikte mağdur olan, işkence / eziyet gören hayvanları turizmin pençelerinden kurtarmayı başarmış ülkelerin; gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelerde hayvan haklarını korumaya yönelik yasaların oluşturulmasında lider olmaları son derece önemli olmakla birlikte bu doğrultuda çaba sarfeden “sorumlu” bireylerin de bu kapsamda hayvanların hakları olan “özgürlüklerine” kavuşmalarına yardımcı olacakları bir dünya yaratılmalıdır.

İnsanların kafesler içindeki hayvanları ziyaret ettikleri değil, doğal ortamındaki özgür hayvanları kafesler içindeki turistlerin ziyaret etmesi, boğaya işkence ederek öldüren matadorlar ve deve güreşleri gibi somut-soyut kültürel miras kabul edilen vahşet içeren görüntülerin yok olması, yunusların özgürce okyanuslarda dolaşması, kekliklerin, ceylanların ya da tavşanların her gün vurulma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaması, seks objesi olarak orangutan gibi hayvanların sapkın emeller doğrultusunda kullanılmaması, yıllarca bir resmi buzul zanneden kutup ayılarının hayvanat bahçesinde yaşamlarını tutsak bir şekilde delirerek yitirmemesi, turistlere satılmak üzere canlı-cansız derilerin yüzülmemesi, canlı kazların tüylerinin tiftileyerek otellerde yastık menüsü yaratabilmek için kaztüyüne dönüşmemesi, maymunların canlı canlı beyinlerinin yenmemesi, kurbağaların ya da ıstakozların sıcak suda can çekişerek ölmemesi, aç-susuz bırakılan atların faytonlarda saatlerce güneşin altında beklememesi, üzerinde onlarca ağırlıkla katırların yokuşları defalarca inip çıkması, sirkte çocukları eğlendirmek için maymunların zincirlere vurulup kırbaçlanmaması... Hayal edilmeli... İnsanlık çok uzaklarda olmamalı...

Vicdan, insanın içindeki tanrıdır...

Victor Hugo

Sözlük

Amfibiyen: Hem karada hem de suda yaşayabilen hayvan türü.

Animal Welfare Act: Hayvan Refahı Yasası

Antroposentrik: İnsanmerkezcil yaklaşım. Antroposentrizm, insanın her şeyin merkezinde olduğunu ve evrendeki her şeyin insan için ya da insana hizmet etmek için var olduğunu öne sürer.

ATA (Animal Transportation Association): Hayvan Taşımacılığı Birliği

AVMA (American Veterinary Medical Association): Amerikan Veteriner Hekimler Birliği

Çevresel Etik “Bir eylemin etik olarak kabul edilebilmesi için genel olarak ekosistemin bütünlüğüne zarar vermiyor olması gerekir” ilkesinden hareket eden bir yaklaşım.

Detoks: Detoks, Latince kökenlidir ve detoksikasyon kavramının kısaltılmış hâli olup, Hipokrat'dan bu yana var olan ve vücutta bulunan zararlı maddeleri dışarıya atmak amacı ile kullanılan doğal bir tedavi yöntemidir.

Düalistik: İkicilik; birbirine karşıt görüşlerin bir arada değerlendirildiği bakış açısı.

Eko-merkezcilik: Bir bütün olarak doğal çevre düzeyinde ahlaki değerlerin yerleştirilmesi, ekosistemin odağa alınması

Gaianizm: Ana doğanın kutsallığı etrafında şekillenen, yeryüzünü zayıflatmaya ve kaynak-yoğun yaşam tarzlarına kesinlikle karşı olan, hiçbir sistemin ekosistemden daha üstün olmadığına inanılan bir felsefedir.

HAYTAP: Hayvan Hakları Federasyonu

Hayvan Hakları: Bir hayvanın refahını ahlaki olarak olumsuz bir biçimde etkileyen her eylem yanlış olduğunu iddia eden bir hayvan etiği yaklaşımıdır.

Hayvan Refahı: Bir hayvanın, fiziksel ve psikolojik sağlığı ile ilgili ölçümlerin bir kombinasyonu olarak belirlenen ortamlarındaki meydan okumalarla başa çıkabilme derecesi. İnsan dışı hayvanların fiziksel ve psikolojik açıdan sağlıklı ve huzurlu bir hayat sürmelerini sağlamayı amaçlayan bir anlayıştır.

Hedonizm (Hazcılık): Kirene Okulu'nun, yani Sokrates'in öğrencisi Aristippos'un) öğretisidir. Hazzın mutlak anlamda iyi olduğunu, insan eylemlerinin nihai anlamda haz sağlayacak bir biçimde planlanması gerektiğini, sürekli haz verene yönelmenin en uygun davranış biçimi olduğunu savunan felsefi görüştür.

IATA (International Air Transport Association): Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği

IPATA (International Pet and Animal Transportation Association): Uluslararası Evcil Hayvan ve Hayvan Taşımacılığı Birliği

İnsan Olmayan/ İnsan Dışı Hayvan: Singer (2002), Degrazia (2002), Regan (2007), Francione (2008) gibi yazarlar hayvan etiği tartışmalarında türçülük kavramından hareket ile insan-hayvan ilişkisinden söz ederken bu kavramı kullanmaktadırlar. Başka bir ifade ile insan ve hayvan ayrımı yaparak türçü bir bakış açısını değil insan ve insan olmayan /insan dışı hayvanlar şeklinde bir bakış açısıyla konuyu tartışmaktadırlar.

JFK: John F. Kennedy Uluslararası Havaalanı, Amerika Birleşik Devletleri'nin New York Şehri'ndeki üç havaalanından biridir. Manhattan'ın doğusundaki Long Island adasında yer almaktadır.

Pan-Kapitalizm: Pan, bütün-tüm anlamı veren Yunanca önektir. Argın (2009:2) kapitalizmin vehametini vurgulamak adına bu kavramı kullanmaktadır.

Püritanizm: Çok çalışmak/çok üretmek ve buna karşılık tutumlu olmakla kendisini sembolize eden, iş/mesleğin dini bir yüceliğe sahip olduğu ve sıkı çalışmanın kutsandığı bir anlayıştır.

Sorumlu Turizm: İnsanların yaşaması ve ziyaret etmesi için daha iyi yerler yaratmak amacıyla hareket eden bir yaklaşım

Teraryum: İçinde su (aqua) yerine toprak (terra) veya yarı su yarı toprak bulunan akvaryum benzeri kapalı tanklardır. Her teraryum içerisindeki canlının yaşam koşullarına göre ayrı ayrı tasarlanır ve takip edilir.

UNICEF (United Nations International Children's Emergency Fund): Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

USDA (United States Department of Agriculture): Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı

USDOT (United States Department of Transportation): Amerika Birleşik Devletleri Ulaştırma Bakanlığı

WWF (World Wide Fund for Nature): Dünya Doğayı Koruma Vakfı

Yeni Kapitalizm/Örgütsüz Kapitalizm: Yeni kapitalizm/örgütsüz kapitalizm terimi, John Urry, Scott Lash ve Claus Offe tarafından ileri kapitalizmin ekonomisi, devleti ve sivil toplumunda sosyo-ekonomik gruplarda gözlenen parçalanmayı ifade etmek üzere kullanılmaktadır.

Ek 1: Turizm - Hayvan İlişkisi Modeli (Markwell, 2015:16)

